

Ukrainian Review
Ukrainische Rundschau
Revue Ukrainienne

УКРАЇНСЬКИЙ
ЗБІРНИК

КНИГА 8

Institute for the Study
of the USSR

Institut zur Erforschung
der UdSSR

Institut d'études
sur l'URSS

МЮХЕН

1957

UKRAINIAN REVIEW
of the
Institute for the Study of the USSR

UKRAINISCHE RUNDSCHAU
des
Institut zur Erforschung der UdSSR

REVUE UKRAINIENNE
de
l'Institut d'études sur l'URSS

8

München

1957

Педагог Видавнича Колегія Наукової Ради Інституту.

Відповідальний редактор проф. П. Курінний.

Herausgeber und Drucker: Institut zur Erforschung der UdSSR, e.V.
München 37, Augustenstrasse 46/I, Schliessfach 5, Germany
Verantwortlicher Redakteur : Prof.P.Kurinyy, München 37 ,
Schliessfach 5, Augustenstrasse 46/I, Germany.

ИНСТИТУТ ДЛ Я В ИВЧЕННЯ СС СР

Institute for the Study of the USSR * Institut zur Erforschung der UdSSR
Institut d'études sur l'URSS

БІБЛІОТЕКА LIBRARY of
9636
University of Toronto
127 Spadina Avenue
at College St. - Toronto, Ontario

У К Р А І Н С Ь К И Й
З Б І Р Н И К

Книга 8

35540

~~2300~~

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО 4
М Ю Н Х Е Н

1957

Праці, що їх видає Інститут, є вільним висловом авторських поглядів і висновків, що не завжди є тотожні з поглядами чи висновками Видавничої Колегії.

Інститут для вивчення ССРСР був створений в Мюнхені 8. липня 1950 р. Інститут є вільною корпорацією вчених, що покинули Советський Союз і прагнуть, досліджуючи науково ССРСР. Результати цих дослідів мають за мету розвіяти незнання щодо ССРСР та подати демократичному світові правдиві дані про Советський Союз.

Кожний науковий працівник або дослідник може стати співробітником Інституту незалежно від своєї національності або політичних переконань, якщо він не є членом комуністичної партії або не співчуває їй. Тому всі емігранти з ССРСР, що мають наукові кваліфікації, мають право брати участь у працях Інституту незалежно від місця їхнього перебування.

Інститут, що тепер знаходиться в Мюнхені, є осередком контакту для науковців-емігрантів з ССРСР. Інститут видає наукові журнали, монографії, збірники статей, бюлетень, присвячені питанням суспільно-політичного життя в ССРСР і т.п. Інститут також організовує конференції вчених-дослідників ССРСР, та дає скромну матеріальну допомогу вченим-емігрантам в їх дослідчій праці.

The Institute for the Study of the USSR, organized in Munich on July 8, 1950, represents a free corporation of scientists and men and women of letters who have left the Soviet Union and are now engaged in research on their homeland. The purpose of their work is to push back the frontiers of ignorance by presenting to the democratic world the truth about the Soviet Union.

Anyone engaged in Scholarly investigation may take part in the activities of the Institute regardless of his national or political affiliations provided he is not a Communist Party member or sympathizer. All members of the Soviet emigration who have scholarly qualifications are, therefore, eligible to participate in the work of the Institute irrespective of their places of residence. The central office of the Institute, now located in Munich, is primarily a clearinghouse for the emigré scholarship of the USSR. In addition to publishing journals and papers, the Institute sponsors conferences on the USSR and gives modest grants-in-aid for research studies by emigré scholars.

Передруковувати статті і матеріяли із Збірника, з поданням
джерела, дозволено.

Галина Корчинська .

ТРИ АБО ЧОТИРИ ЗАКОНИ ДІЯЛЕКТИКИ

В с т у п

Коли візьмемо в руки хоч би "Краткий Философский Словарь"^{х/} в його четвертому виданні з 1954 року, то ми побачимо, що оцінка советської філософії і науки її власними представниками не відзначається скромністю. Суперлятивна оцінка радянських філософських досягнень і має на меті вщеплювати той "радянський соціалістичний патріотизм", що його поняття вводиться у цей словник. Про цей "патріотизм" читаємо:

"Патріотизм радянський /соціалістичний/ - патріотизм нового, вищого типу ..." /КФС, стор. 245/.

Подібно в офіційній советській opinio, що її висловлює й цей "Словник",

"Культура соціалістична - культура нового, вищого типу /КФС, стор. 320/ "марксистська діалектична метода - єдина наукова метода пізнання" /КФС, стор. 264/. "Мічурінська біологія - новий, вищий етап у розвитку матеріалістичної дарвінської науки про живу природу ..." /КФС, стор. 353/.

Зі словника ми "довідуємося" також, начебто "В СРСР створено єдино науковий напрям космогонічної думки..." /КФС, стор. 253/. "Історія філософії, як наука створена марксизмом. Перед марксизмом спроби створити історію філософії успіху не мали /КФС, стор. 207/. "Тільки марксистська філософія узброїла людське пізнання власним науковим критерієм, що дозволяє відрізнити правду від помилки, дає змогу безпомилково /!/ і точно перевіряти кожную істину ..." /КФС, стор. 255/.

х/ Краткий Философский Словарь под редакцией М. Розенталя и П. Юдина, издание 4, дополненное и исправленное, Государственное издательство Политической Литературы, 1954.

І в цьому словнику /не тільки в ньому/ говоряться про те, що "логіка діалектична" - це якась нова "вища" і досконаліша логіка від відомої у вільному світі логіки формальної. Об'єктивно розглянути питання цієї "вищої", "діалектичної" логіки і становить мету праці.

Основні принципи діалектичного матеріалізму

Коли ми питаємо про основні принципи діалектичного матеріалізму або, як його інакше називають, марксизму-ленінізму-сталінізму, то ми мусимо відразу ж зазначити, що формулювання цих основних принципів, що його дали Енгельс та Ленін, відмінне від того, що його дав пізніше Сталін. Різниця ця залишалася непомітною не тільки для багатьох людей, але й для деяких авторів спеціальних праць, присвячених діалектичному матеріалізмові. Зі становища основної теми нашої праці, з погляду співвідношення діалектичного матеріалізму до формальної логіки та її основних законів, різниця між цими двома формулюваннями основ діалектичного матеріалізму виступає дуже яскраво, бо ж співвідношення обох цих інтерпретацій до формальної логіки діаметрально протилежне.

За Енгельсом існує три основні закони діалектики:

1. Закон переходу кількості в якість і навпаки -
2. Закон взаємного проникання протилежностей -
3. Закон заперечення заперечення ^{1/}.

В "Нарисі загального плану" діалектики Енгельс ще так говорить про ці головні закони:

"Диалектика как наука о всеобщей связи. Главные законы: превращение количества в качество - взаимное проникновение полярных противоположностей и превращение их друг в друга, когда они доведены до крайности, - развитие путем противоречия, или отрицание отрицания, - спиральная форма развития" ^{2/}.

Ленін приймає ті ж "закони діалектики", і його характеристика діалектики дуже подібна до Енгельсової :

"Розвиток, який ніби повторює пройдені вже ступені, але повторює їх інакше, на вищій базі /"заперечення заперечення"/, розвиток, так би мовити, по спіралі, а не прямій лінії, - розвиток стрибкоподібний, катастрофічний, революційний; - "перерви поступовості"; перетворення кількості в якість; - внутрішні імпульси до розвитку, давані суперечністю, сутичкою різних сил і тенденцій, по діють на дане тіло, або в межах даного явища або всередині даного суспільства; - взаємозалежність і найтісніший, нерозривний зв'язок усіх сторін кожного явища /при чому історія відкриває все нові й нові сторони/, зв'язок, що дає єдиний, закономірний світовий процес руху, - такі є деякі риси діалектики, як більш змістовного /ніж звичайне/ вчення про розвиток" 3/

Ми не будемо на цьому місці ані піддавати критиці ці дуже загальні "закони", ані дискувати про практичну вартість зв'язаної з ними так званої "діалектичної методи" 4/; обмежимося тільки ствердженням факту, що із цих трьох "законів" Сталін вважав за потрібне залишити тільки один 6/, а саме "закон переходу якості в кількість", єдиний з енгельсівсько-ленінських "законів", що був неутральним у відношенні до основних законів логіки.

При тому цікаво зауважити, що Сталін не говорить про загальні закони діалектики, а говорить про характеристичні риси діалектичної методи, про те, що ця метода "вважає" і чого вона "вимагає" 5/.

Такі чотири риси - на думку Сталіна - характеризують діалектичний матеріалізм:

"а/ ... метод считаєт, что ни одно явление в природе не может быть понято, если взять его в изолированном виде, вне связи с окружающими явлениями ..." 7/

"б/ ... диалектический метод требует, чтобы явления рассматривались и с точки зрения движения, их изменения, их развития, с точки зрения их возникновения и отмирания" 8/.

"в/ ... диалектический метод считаєт, что процесс развития следует понимать не как движение по кругу ..., а как движение по восходящей линии, как переход от старого качественного состояния к новому качественному состоянию, как развитие от простого к сложному, от низшего к высшему" 9/.

"г/ Поэтому диалектический метод считает, что процесс развития от низшего к высшему протекает не в порядке гармонического развертывания противоречий, свойственных предметам, явлениям, в порядке "борьбы" противоположных тенденций, действующих на основе этих противоречий" 10/.

Це нове сталінське формулювання діалектичного матеріалізму ми розуміємо як очищення доктрини від внутрішніх суперечностей і /хоч пізній/ поворот на ґрунт законів логіки, від яких непродумано відмовилися йдучи за Гегелем і Енгельс і Ленін.

Співвідношення основних законів діалектики до основних законів

логіки /законів тотожності, суперечності та виключеного третього/

в інтерпретації Енгельса та Леніна

Два з трьох "основних законів діалектики", що їх сформулював Енгельс, визначили його негативне ставлення до основних законів логіки. Так званий "закон заперечення заперечення" в рівній мірі, як і "закон взаємного проникання протилежностей" вже своїми назвами звучать, як бунт проти логічного закону суперечності, звучать, як його заперечення. У зв'язку з цим Енгельсові здавалося, що основні закони логіки перестарілися, не відповідають сучасному йому /Енгельсові/ стану розвитку природознавства та математики і мусять бути відкинені. Наводимо по черзі його висловлювання щодо закону тотожності, суперечності та виключеного третього, висловлювання, що є відображенням поглядів Гегеля, і що ще раз луною відіздуться в писаннях Леніна та багатьох його советських послідовників.

Ось що говорив Енгельс з приводу логічного закону тотожності у своїй "Діалектиці природи":

"Абстрактное тождество / $a = a$ или в отрицательной форме: a не может в одно и то же время быть равно a и не равно a / тоже непримиримо в органической природе" 11/.

"Тот факт, что тождество содержит в себе различие, выражен в каждом предложении, где сказуемое по необходимости отлично от подлежащего" 12/.

Цей останній "аргумент" проти закону тотожності, як ми побачимо далі, буде повторений і Леніном. Ні один, ні другий автор не помітив, що цей нібито переконливий "аргумент" спертий на простій двозначності. Ми повернемося ще до цього пункту розглядаючи аналогічну, трохи більш розвинену "аргументацію" Леніна і звернемося тепер до ще одного характеристичного вислову Енгельса проти закону тотожності:

"Но для обобщающего естествознания абстрактное тождество абсолютно недостаточно" 13/.

Енгельс твердить, що суперечність, це поняття, що його можна застосувати не тільки до т в е р д ж е н ь , але й до об'єктивної дійсності. В тому, що в математиці існує певне загальне поняття, що його спеціальними випадками являються в рівній мірі "пряма лінія", як і "крива", Енгельс хоче бачити науковий доказ існування протиріч, суперечностей в дійсності, і тим самим аргумент проти закону протиріччя. Ось що він говорить у зв'язку з цим:

"Мы уже упоминали, что одним из главных оснований высшей математики является противоречие, заключающееся в тождестве, при известных обстоятельствах, прямой линии и кривой" 14/.

"Нет ничего комичнее, чем жалкие уловки, увертки и вынужденные приемы, к которым прибегают математики, чтобы разрешить это противоречие примирить между собою низшую и высшую математику ..." 15/

Таке ж негативне ставлення Енгельса і до третього основного закону логіки, до закону виключеного третього. Ось його власні слова:

"Диалектика ... признает в надлежащих случаях наряду с "или - или" также "как то, так и другое" и опосредствует противоположности, - является единственным, в высшей инстанции, методом мышления, соответствующим теперешней стадии развития естествознания" 16/.

І тут же Енгельс додає:

"Разумеется, для повседневного обихода, для научной мелкой торговли метафизические категории сохраняют свое значение".

Трудно сумніватися, що під "метафізичними" категоріями Енгельс розуміє категорії формальної логіки тут, як і тоді, коли говорить про "метафізичне" /в протилежності до діалектичного/ думання.

Подібно, як це робив Енгельс, Ленін з журналістичною поверховністю відкидає основні закони логіки в надії, що на місце традиційної формальної логіки вдасться поставити якусь вищу, досконалішу, гнучкішу логіку, діалектичну. В його "Філософських Зошитах", що є конспектами читаних ним книжок та критичні зауваги до читаних текстів, це негативне становлення до основних законів логіки виступає зовсім виразно. Воно, зрештою цілком не оригінальне, а запозичене в Гегеля. Саме в "Конспекті книги Гегеля "Наука логіки" ^{17/} ми зустрічаємо виразно заперечення трьох основних законів логіки: закону тотожності, закону протиріччя та закону виключеного третього. Це заперечення законів логіки ясно виступає вже в самому визначенні поняття діалектики :

" Д и а л е к т и к а есть учение о том, как могут быть и как бывают /как ставятся/ тождественными противоположностями" ^{18/}.

Ленін цілком солідаризується з Гегелівським запереченням закону тотожності. Ось його власні слова:

"...Гегель выясняет односторонность, неправильность "закона тождества" / $A = A$ / ..." ^{19/}.
Пустота этих форм формальной логики и делает их достойными "презрения" и "насмешки".

Поверховість і більше того : явна помилковість ленінських аргументів у користь діалектики і одночасно проти законів формальної логіки виразно виходить на яв у статейці " К вопросу о диалектике", опублікованій в тих же "Філософських зошитах". Тут ми читаємо:

"...Жучка есть собака и т.п. Уже здесь /как гениально заметил Гегель/ есть диалектика: отдельное ЕСТЬ общее ...
"Значит противоположности /отдельное противоположно общему/ тождественны ..." ^{19a/}

Весь цей аргумент побудований на ужитті того самого слова "єсть", слова ноторично багатозначного, у двох різних значеннях.

Слово "єсть" у контексті "Жучка єсть собака" значить: Жучка є членом класи собак. У сучасній формальній логіці цьому термінові відповідає символ "є" ^{20/}.

Це розумування Леніна таке ж недоречне, як коли б ми з того, що Іван є членом молочарської кооперативи, зробили висновок, що Іван і молочарська кооператива - це одне й те ж саме, або, що конкретна людина, це те саме, що кооператива.

Так само легко відмовляється Ленін і від закону протиріччя. Його заввага, що він її докидає до цього закону, звучить: "... все веде в самих себе протиріччя" ^{21/}.

За Гегелем іде Ленін:

"Примечание 2. Закон исключительно - го третьего. Гегель приводит это положение исключенного третьего. "Нечто есть или А или не А; третьего нет" ...

"И затем - осприв. Гегель - говорят: третьего нет. Е с т ь третье в самой этой тезе, само А есть третье, ибо А может быть и +А и -А. "Итак само нечто есть то третье, которое должно бы было быть исключено" /41/22/

Тут Ленін знову солідаризується з Гегелем і додає свою оцінку: "Это остроумно и верно" ^{23/}.

Кожному ясно, що й тут цей дешевий гегелівсько-ленінський ефект, що є - мовляв - три можливості: "А", "+А" та "-А", полягає на підміні символів.

Спочатку "А" стоїть як символ якогось речення, а "-А", як заперечення цього речення. Потім - по аналогії з арифметикою протиставиться вже не "А" і "не-А" /або: "-А"/, а "-А" і "+А" і до них знаходиться "третє", не третє можливе твердження, а третій знак: "А".

Загально прийнято говорити про протиріччя, коли мова йде про твердження чи осуд, а не арифметичні чи алгебраїчні символи ^{24/}.

Це енгельсівсько-ленінське негативне ставлення до формальної логіки мало багато послідовників і було загально обов'язу- чим в СРСР аж до 1938 року, коли Сталін "змінив курс" і започат-

кував примирення діалектики з логікою. Ми не будемо займатися численними советськими писаннями на цю тему, запитуємо тільки кілька характеристичних місць із однієї збірної праці, що вийшла в 1931 році під заголовком "Диалектический материализм. Учебное пособие для совпартколов и комвузов" під редакцією А. Айзенберга, Г. Тимянського та Н. Широкова.

Цей підручник був складений цілою "бригадою" авторів, а саме Айзенберг А., Егорова К., Жив М., Седиков А., Тимянський Г., Яновський Р. Остання глава цієї книжки носить заголовок : "Материалистическая диалектика и формальная логика". Тут подається, як абсолютну правду, твердження про те, що протиріччя характеризують дійсність, що цю дійсність описати може тільки діалектична логіка, і що поруч з цією видою логікою нема місця для логіки формальної. Ось кілька цитат на закінчення:

"Действительный мир противоречив" 25/.

"Из всего сказанного выше ясно, насколько ... несостоятельны попытки примирить ее /розуміється: формальну логіку. Г.К./ с логикой диалектической, отводя ей "место под солнцем" рядом с последней" 26/.

"В материалистической диалектике нет места для формальной логики ни в качестве частного случая, ни в качестве подчиненной стороны" 27/.

На цій стадії офіційної доктрини діалектичного матеріалізму видавалось, таким чином, доказаним, що діалектика формальну логіку виключає, і що помирити їх ніяк не можна.

Співвідношення основних законів діалектики до основних законів логіки в інтерпретації Сталіна

Якщо в інтерпретації Енгельса та Леніна основні закони діалектики виключали основні закони формальної логіки і навпаки, то в інтерпретації основних законів діалектики, чи радше основних характеристичних рис діалектичної методи, що її дав Сталін у 1938 році 28/, ніякої суперечності з законами формальної логіки нема.

Перші три характеристичні риси діалектичної методи не викликають жодних сумнівів з погляду логіки і не мають у собі того вістря новоти і "революційности", що його свого часу надали "законам діалектики" Енгельс і Ленін.

Сумніви на перший погляд могла б викликати четверта риса діалектичної методи, де говоряться про боротьбу протиріч чи протилежностей. Але в той час, коли Енгельс і Ленін говорили про є д н і с т ь протиріч і вважали, що той предмет в той самий час А і не-А, то вони мусили відкинути перший основний закон логіки, закон тотожності, а з ним і закон суперечності і закон виключеного третього.

Але Сталін зовсім не говорить про є д н і с т ь протиріч чи протилежностей. Він говорить, тільки про їх боротьбу. А теза про боротьбу д в о х протилежних тенденцій зовсім допустима на ґрунті формальної логіки.

Значно раніше, бо вже в лекціях, читаних в Свердловському університеті на початку квітня 1924 року, Сталін дав приклад "суперечностей капіталізму". Ось вони:

"П е р ш а с у п е р е ч н і с т ь - це суперечність між працею і капіталом".

"Д р у г а с у п е р е ч н і с т ь - це суперечність між різними фінансовими групами і імперіялістичними державами в їх боротьбі за джерела сировини, за чужі території".

"Т р е т ь я с у п е р е ч н і с т ь - це суперечність між жменькою панувачих "цивілізованих" націй і між сотнями мільйонів колоніальних та залежних народів світу" ^{29/}.

Як бачимо, всі ці "суперечности" нічого спільного не мають з логічними суперечностями. Тут зовсім не говориться протилежних речей про о д и н і т о й с а м п р е д м е т, а про р і з н і о б'є к т и, як праця і капітал, одна фінансова група і якась інша фінансова група, одна нація і друга нація. Тут нема нічого суперечного з законами логіки і нічого "суто діалектичного". Й. Сталін в межах своєї комуністичної ідеології, лишився вірним класичній формальній логіці.

Хоч, формулюючи наново основи діалектичного матеріалізму, Сталін зайняв у відношенні до формальної логіки діаметрально протилежне становище до становища Леніна, то все ж таки він цю-

го *explicite* ніколи не сказав. Усі так звикли дивитись на Сталіна, як на "продовжувача діла Леніна", що мабуть не тільки широкому загалові, але й спеціалістам не кинулася в вічі суттєва різниця в інтерпретації основ діалектики, що її ввів Сталін. Не помітили цього спершу не тільки звеличички діалектичного матеріалізму по той бік залізної заслони, але не помітили цього ні критики ні прихильники по цій бік.

Так, наприклад, "Краткий Философский Словарь" під редакцією, М. Розенталя та П. Юдіна, виданий в 1939 році, продовжує відкидати три основні закони формальної логіки. Цитуємо дослівно:

"Первый закон формальной логики выражается при помощи формулы "А есть А" ... Материалистическая диалектика показывает несостоятельность такого взгляда на вещи. Для нее всякая вещь и тождественна и нетождественна сама себе ..."

"Второй закон формальной логики - закон противоречия гласит: "А не может быть одновременно и не А", т.е. опять-таки утверждение, что вещь всегда обладает только одним тождественным свойством и не может иметь противоположных, взаимоисключающихся свойств... Этот закон формальной логики не учитывает того, что всякое развитие логики предполагает противоречие".

Щодо закону виключеного третього там же читаємо:

"Формула этого закона "или - или" ... является метафизической, абстрактной, бессодержательной" 30/.

У тому ж першому виданні цього словника читаємо і таке протиставлення логіки діалектичної логіці формальній :

"Таким образом, в отличие от диалектической логики, отражающей все богатство мира, универсальную связь, подвижность, гибкость, противоречивость предметов и явлений, формальная логика бессодержательна, бедна, абстрактна, ибо устанавливаемые законы, категории не соответствуют объективной действительности" 31/.

Автори явно ще не відчували зміни курсу, бо в ще тут і гасло:

"Е д и н с т в о и борьба противоположностей - суть и ядро материалистической диалектики" 32/.

Подібно ще зовсім недавно В.М. Каганов писав:

"Открытие закона единства и борьба противоречий... это одно из ... величайших открытий" 33/.

Минуло 15 років, поки Розенталь помітив і обережно звернув увагу на новість сталінської інтерпретації діалектичного матеріалізму:

"... Сталин не употребляет гегелевские понятия "единства противоположностей", "тождество противоположностей". К сожалению, в своей пропагандистской практике мы не учли смысла отказа от этих понятий" 34/.

М. Розенталь, як і Сталін, не робить виразної декларації про те, що діалектичний матеріалізм очищено з дотеперішніх внутрішніх суперечностей. Він, як і Сталін, старається робити таке враження, наче б нічого, крім термінологічних поправок, не змінилося. Він пише далі:

2300-
"Разумеется, этим несколько не отрицается внутренняя взаимосвязь противоположностей, то есть то обстоятельство, что в одном и том же явлении сочетается и старое и новое, отрицательное и положительное и т.п. Без такой взаимосвязи не было бы и борьбы противоположностей. Но понятие "единство противоположностей", "тождество противоположностей" по точному смыслу этих слов фиксируют не противоречивость старого и нового, отмирающего и нарождающегося и закономерность борьбы между ними, - что является главным в марксистской диалектике, - а не их "единство" или даже "тождество" 35/.

Проте Розенталь поробив необхідні висновки, редагуючи, разом з Юдіном, четверте видання "Краткого Философского Словаря", що проявився в 1954 році. В цьому "поширеному и поправленому" виданні читач уже не знайде гасла "Единство противоречий" чи "противоположностей", появилось зате гасло "Борьба противоположностей". У цьому виданні появились, як обов'язучі, всі три основні закони формальної логіки, що були критиковані в виданні з 1939 року, як суперечні з діалектичним матеріалізмом. Ось як вони тут сформульовані :

"Закон тождества учит тому, что надо уметь правильно отождествлять и различать вещи, что недопустима подмена одного понятия другим ..." 36/

"Логический закон противоречия запрещает в процессе рассуждений, анализа вопросов противоречить самому себе" 37/.

"Из двух противоречащих суждений одно необходимо истинно, а другое ложно, и нет ничего третьего, или, иначе говоря, А есть или В или не-В" 38/.

І, стаючи вже зовсім певно на ґрунт як здорового розуму такі формальної логіки, Розенталь виразно застерігається проти повторення логічних помилок попередніх формулювань діалектичного матеріалізму:

"Иногда неправильно применяют марксистское положение о тождестве к принципиально противоположным явлениям ... Такие явления, как война и мир, буржуазия и пролетариат, жизнь и смерть и т.п., не могут быть тождественны, так как они в корне противоположны друг другу и исключают друг друга" 39/.

Узгіднила свої формулювання з законами ще донедавна заперечуваної формальної логіки і "Большая Советская Энциклопедия", де ще в 1932 році писалося:

"Единства противоположностей закон, основной закон материалистической диалектики, ее ядро ..." 40/
"Единства противоположностей закон - революционный закон материалистической диалектики - лежит в основе генеральной линии ВКП/б/ и Коминтерна" 41/.

В тій же "Большой Советской Энциклопедии", в 15-му томі, виданому в 1952 році, роль єдності протилежностей зовсім інша:

"Единство противоположностей условно, временно, переходяще, а абсолютна - б о р ь б а п р о т и в о п л о ж н о с т е й " 42/.

Аналогічно представляється справа і зі ставленням до формальної логіки в старому і новому виданні цієї енциклопедії. Це нове офіційне ставлення до логіки відбилось у формулюванні так званого "Закону боротьби протилежностей" і в збірнику статей, виданих Інститутом Філософії Академії Наук СРСР в 1953 році під заголовком "О диалектическом материализме". Там, у статті Ф.И. Калашина, під назвою "Развитие как борьба противоположностей", виступається зовсім виразно проти формулювання цього "закону", як закону "єдності протилежностей". Там ми читаємо:

"К сожалению, среди некоторых советских философов встречается такого рода взгляд на понимание закона борьбы противоположностей, из которых видно, что они недостаточно уловили ленинскую характеристику этого закона - "развитие есть борьба противоположностей" и стремятся источник развития искать не в борьбе, а в единстве противоположностей. Так, например, В.П.Черт-

ков ... выдвинул неверное положение, что "без определенного единства не может быть и борьбы противоположностей, а тем самым и самого внутреннего источника саморазвития предметов и явлений природы"/стор. 316/.

"Развитие, учат классики марксизма-ленинизма, определяется не единством противоположностей, а борьбой противоположностей".

"Классики марксизма всегда подчеркивали абсолютность борьбы противоположностей и относительность единства". "... Какое здесь может быть тождество? Здесь борьба выступает в самых различных формах между силами новыми ... и силами старыми ..." 43/

Можна тільки дивуватися, що сугестія тяглости тієї самої доктрини діалектичного матеріалізму діяла і на авторів вільного світу до тієї міри, що вони взагалі не помітили радикальної зміни в ставленні до логіки.

І так, професор Колумбійського університету Зомервіль 44/, що присвятив радянській філософії окрему книжку, видану в 1946 році, отже через 8 років після виразного переформулювання Сталіном основ діалектичного матеріалізму, старатся ввести американського читача в світ позбавленого логіки "діалектичного думання", опираючись на ворожих логіці тезах Енгельса і Леніна, зовсім не підозріваючи, що Сталін від них давно відмовився, або точніше: ніколи з ними не солідаризувався. Та непоінформованість американського автора, якому в 1946 році здавалося, що в СРСР це нема збірного видання творів Сталіна 45/ може нас менше дивувати, ніж подібний недогляд в еміграційного російського автора.

Ми маємо на думці книжку проф. Б. Петрова: Философская ницета марксизма, видану в 1952 році у Франкфурті над Майном видавництвом "Посев". У вступі "від Видавництва" підкреслюється що:

"Работа про Б. Петрова - п е р в а я р а з в е р н у т а я критика марксистской философии с 1938 года, то есть со времени выхода в свет брошюры Сталина "О диалектическом и историческом материализме" 46/

І сам автор на вступі каже:

"Настоящая критика имеет звиду то мирозерцание, которое обязаны исповедовать и проповедовать все подданные советского государства ... оно выражено в

сжатой форме догматического катехизиса марксизма, составляющего центральную главу истории ВКП/б/" 47/.

Те, що торкається логічних основ критики цього сталінського катехизису марксизму, що ми її знаходимо в праці проф. Петрова, то - хоч яка вона правильна - влучає вона тільки в попередників Сталіна, а не в нього самого, влучає в офіційний діалектичний матеріалізм з-перед 1938 року, а не в сталінський, що обов'язує від 1938 року. Суттєвої під логічним поглядом різниці між цими двома періодами автор так і не помітив. Це зовсім слушно, коли проф. Петров у розділі "Тождество противоположностей" пише:

"Отмена закона тождества и противоречия уничтожат всякую логику, всякий диалог, всякую диалектику, всякое мышление и всякую науку и в конце концов всякую определенность бытия" 48/.

Зреферувавши погляди Леніна на єдність протилежностей, автор у примітці каже:

"См. также Сталин, О диалектическом и историческом материализме, стр. 5-6",

зовсім не помітивши факту, що саме в цій праці Сталіна діалектичний матеріалізм виступає очищений з внутрішніх протиріч!

І помітив це, здається, тільки один автор, а саме А.Філіпов, що його праця вийшла в тому ж році, що праця Б.Петрова. Те, що ми б назвали очищенням доктрини від внутрішніх суперечностей, А. Філіпов називає "обезголовленням" або "погнобленням" діалектики. Ось відповідні місця його праці:

"... Stalin Decided to decapitate dialectic to prevent its leading to a system better than his".

"In his work "On Marxism in Linguistics" (1950) Stalin in effect completed the suppression of dialectic which he had begun in 1938 in the History of the Communist Party (Bolshevik) - Short Course" 49/.

В одному нам тільки важко погодитися з професором Філіповим, а саме з його твердженням, краще б 1938 рік був переломним у поглядах Сталіна на формальну логіку. Нам здається, що Сталін завжди стояв на становищі нормальної формальної логіки, хоч поглядів Енгельса і Леніна ніколи виразно не оспорював. Ми вже бачили, що не тільки в 1938 році, в праці "О диалектическом и

историческом материализме" Сталін був у повній згоді з законами логіки, але й у його праці з 1924 року "Про основи лєнінізму" в викладі "суперечностей капіталізму" Сталін не сходить з твердого ґрунту логіки. І більше. Ми можемо твердити, що в 1906-му році Сталін визнавав основні закони логіки, а саме закон виключеного третього та закон суперечности, як явно впливає з його промови, що її цитуємо:

"... або революція йде на піднесення, і ми повинні довести її до кінця, а б о вона йде на спад, і ми не можемо, не повинні ставити такого завдання. І даремно Руденко д у м а є, що така постановка питання н е д і а л е к т и ч н а. Руденко шукає середньої лінії, він хоче сказати, що революція підноситься і не підноситься, і слід її довести до кінця, бо на його думку саме до такої постановки питання зобов'язує нас діалектика! Ми не так уявляємо собі Марксову діалектику ... "50/

Таким чином ми бачимо, що Сталін зовсім не в 1938 році вирішив відмовитися від суперечностей енгельсівсько-лєнінської діалектики, але вже в 1906 році "так собі уявляв Марксову діалектику", що вона зовсім добре згоджувалася і з законом виключеного третього /"або революція йде на піднесення ..., або вона йде на спад"/ і з законом суперечности /Сталін відкидає позицію Руденка, який "хоче сказати, що революція і підноситься і не підноситься"/.

Трудно думати, щоб один тільки Сталін бачив потребу повороту до логіки від непродуманих, поверхово кинених висказів Лєніна /но оригінальних, зрештою, а підданих Гегелем та Енгельсом/, що цілі десятиліття обов'язували в СРСР як догми. Але видно, що один тільки Сталін міг осмілитися цей поворот перевести і то в дуже неостентатійній і тактовний спосіб, в нічім не принижуючи авторитету Лєніна.

Чи справді цей поворот до логіки перевів Сталін зі страху, "щоби діалектика не довела до системи, кращої ніж його" - як твердить А. Філіпов, можна певажно сумніватися. Нам насувається пояснення простіше: коли за 30 років радянської влади на основі "законів діалектики" так і не почастило /і не могло почастило/ збудувати нову систему вже не "буржуазної", "формальної",

а нової, вищої, діалектичної логіки, що її заповів Ленін, то справді був найвищий час переглянути ту "критику" основних законів логіки, що її перезали Гегель, Енгельс та Ленін. Нам справді видається більш дивним, чому такі яскраві логічні помилки так довго і так поважно повторювали, ніж те, що від них нарешті, в 1938 році, дуже делікатно відмовилися.

Змінність ставлення советської влади до формальної

логіки в залежності від пануючої інтерпретації діалектичного матеріалізму

Як ми бачили, так звані "закони діалектики" суперечать основними законами логіки. Цим і пояснюється той факт, що ставлення представників діалектичного матеріалізму до цієї логіки було цілком негативним, як також і те, що в советських школах не було логіки, як предмету навчання, аж до 1946 року. Введення логіки, її, так би мовити, реабілітація, що мала місце незабаром після закінчення другої світової війни, бо в 1946 році, ^{51/} було вповні підготоване сталінським переформулюванням основних засад діалектичного матеріалізму. Після цього і загальне ставлення до логіки в СРСР радикально змінилося. Цю зміну дуже вимовно зафіксував М.С. Строгович у своєму підручнику логіки, виданому в 1949 році, у розділі "Законы и метод формальной логики и законы и метод материалистической диалектики". Там говориться виразно:

"Может создаться впечатление, что формальная логика несовместима с материалистической диалектикой, противоречит ей, исключается ею. Одно время такое воззрение было у нас довольно распространенным, вследствие чего за формальной логикой отрицалось ее правное существование как науки. Это ошибочное воззрение. Формальная логика не исключается диалектикой, она только ставится на свое место в качестве обязательного условия познания, мышления, но условия, не охватывающего всего процесса познания действительности" ^{52/}

Ця зміна офіційного ставлення до формальної логіки відбилася дуже яскраво в поясненнях відповідних гасел у раніших і пізніших виданнях як "Краткого философского словаря" Юдина і Розенталя, так і в "Большой советской энциклопедии".

Вже, починаючи з поняття тотожності, бачимо, як одієм пересувається з логіки на метафізику, бо коли в виданні "Філософичного Словника" з 1940 року під цим гаслом писалося:

"Формальная логика понимает тождество а б -
с т р а к т н о, по принципу $A = A$ " 53/.

то вже в 1954 році, в четвертому виданні того ж словника цей самий закид скеровується не під адресою формальної логіки, а метафізики. Там читаємо:

"Метафизика понимает тождество абстрактно, по
принципу $A = A$ " 54/.

Тут же ми читаємо нові для діалектичного матеріалізму уваги, що виразно крокують у ногу з новим сталінським курсом примирення з логікою:

"Иногда неправильно применяют марксистское положение о тождестве к принципиально противоположным явлениям. Так, например, одни говорят, что мир и война тождественны ... Такие явления, как война и мир, буржуазия и пролетариат, жизнь и смерть и т.п. не могут быть тождественны, так как они в корне противоположны друг другу и исключают друг друга" 55/.

Ось як "еволюціонувало" поняття про закон тотожності від першого до четвертого видання цього словника /від 1939 р. до 1954/: В першому виданні говориться:

"Первый закон формальной логики выражается при помощи формулы: "А есть А, что значит всякая вещь и всякое понятие всегда равны самим себе ... Материалистическая диалектика показывает несостоятельность такого взгляда на вещи. Для нее е в с я к а в е щ ь и т о ж д е с т в е н н а я и н е т о ж д е с т в е н н а я с а м о й с е б е ..." 56/

Але вже в 1954 році формулювання зовсім інше:

"Закон тождества учит тому, что надо уметь правильно отождествлять и различать вещи, что недопустима подмена одного понятия другим ..." 57/

Подібна справа з другим законом формальної логіки, з законом протиріччя. Він відкидався в 1939 році, і приймається в 1954 році. Порівняймо:

- 1939: "Второй закон формальной логики - закон противоречия гласит: "А не может быть одновременно А и не А, то есть опять-таки утверждение, что вещь всегда обладает только одним тождественным свойством и не может иметь противоположных, взаимоисключающих свойств ... Этот закон формальной логики не учитывает того, что всякое развитие предполагает противоречие" 58/.
- 1954: "логический закон противоречия запрещает в процессе рассуждений, анализа вопросов противоречит самоку себе" 59/.

Те ж саме відноситься і до закону виключеного третього. Ось формулювання 1939 і 1954 року:

- 1939: "Формула этого закона "или - или" ... является метафизической, абстрактной, бессодержательной" 60/.
- 1954: "Из двух противоречащих суждений одно необходимо истинно, а другое ложно, и нет ничего третьего, или, иначе говоря, А есть или Б или не-Б" 61/.

Подібно стоїть справа і з "законом заперечення заперечення", що належав ще недавно до "основних законів діалектики" і не міг бути погоджений з засадою суперечності. У 1939 році цей "закон" ще в повній силі, а в 1954 від нього на всі лади відмовляються в новому виданні "Словника". Дасмо знову порівняння відповідних гасел.

- 1939: "...Отрицание отрицания" - весьма общий и именно потому весьма широко действующий и важный закон природы, истории и мышления" 62/.

1954 року під тим же гаслом "отрицание отрицания" читаємо щось зовсім нове:

- "...Философское понятие, выражающее одну из сторон диалектического процесса развития" 63/.
- "К.В. Сталин ... отбросил остатки гегелианского способа выражения, и, переработав то рациональное, что содержалось в положении об "отрицании отрицания" - ... изложил положение марксистского диалектического метода о поступательном характере развития" 64/.

У першому виданні "Большой Советской Энциклопедии" несумісність формальної логіки і діалектики - це річ самозрозуміла і безсумнівна. Ось деякі характеристичні місця:

"Формальная логика всем своим существом заострена против диалектики. Она возникла, как прямая противоположность диалектики, она исторически развивалась, принимая разные формы в борьбе с диалектикой" 65/.

"Не понимая основного закона диалектики, Плеханов не смог дать последовательной критики формальной логики. Он не отвергает формальной логики, он пытается примирить её с диалектическим материализмом, включая формальную логику в диалектическую ..." 66/

"Приведенное здесь место / з творів Леніна, том XXVI, стор. 134-5 - примітка Г.К./ доказує, що з точки зору Леніна формальна логика не сумісна з диалектичною ні як частний випадок, ні як доповнення до неї ..." 67/

"Для метафізики, для вульгарної, формальної логіки протиріччя можливі тільки в нашій мисленні, а не в об'єктивній дійсності" 68/.

"Для диалектичної логіки протиріччя мислення представляють собою відображення протиріччя реального об'єктивного буття. Матеріалістическа диалектика в самому предметі знаходить внутрішню протиріччю сил, тенденцій, сторін, визначень. В самій об'єктивній дійсності марксизм вскриває ... протиріччя" 69/.

В новому виданні цієї ж Енциклопедії, в 25-му томі, що вийшов у 1954 році, зустрічається вже позитивне ставлення до логіки. Закони логіки не тільки визнаються об'єктивними і загальнолюдськими, підкреслюється не тільки необхідність логічної підготовки, як культури думання, але навіть і передумова опанування діалектичного матеріалізму. ось відповідні місця:

"Логика ... формулирует законы ... Сюда относятся основные законы мышления /тождества, протиріччя, виключеного третього, достаточного основания/... Применяя эти законы и правила, человеческое мышление достигает известной последовательности, определенности и доказательности" 70/.

"Общечеловеческие законы Л. /логіки, - Г.К./ никим не могут быть нарушены, т.к. они объективны" 70/.

"Полное и глубокое научное обоснование значения Л..., изучение и сознательное выполнение ее требований в процессе мышления являются ... необходимой предпосылкой для овладения диалектическим материализмом" 71/.

Автор цих рядків в жодному разі не претендує на якісь передбачення щодо майбутнього ставлення офіційних кіл СРСР до логіки, не може однак не зауважити, що в найновішій літературі виразно позначилася свого роду реакція в питаннях логіки, себто

відворот від сталінського признання логіки наукою загальнообов'язуючою й об'єктивною, до гегелівсько-енгельсівсько-ленінського заперечення логіки. Цей зворот помітний у недавній статті головного редактора журналу "Вопросы Философии", що він її опублікував однак не в цьому органі Інституту Філософії Академії Наук СРСР, а в журналі "Коммунист - Теоретический и политический журнал Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза", що його видає "Правда" в Москві. В жовтневому номері цього журналу за 1954 рік появилася стаття М. Каммари під заголовком "О материалистической диалектике как философской науке".

М. Каммари повторює в цій статті старий ленінський "аргумент" проти першого основного закону формальної логіки - закону тотожності, в якому за одним махом відкидається і закон суперечності /протиріччя/. Ось відповідне місце зі статті Каммари:

"В суждении "Иван есть человек" утверждается единство /тождество/ противоположностей - отдельного и общего" 72/.

Тут же, цілком нехтуючи засадою суперечності, Каммари знову вертається до визначення діалектики, як "учення про єдність і боротьбу протилежностей".

Розуміється, цю статтю Каммари можна було б розглядати, як результат звичайного незнання "сучасного стану" діалектичного матеріалізму і нерозуміння сталінського очищення цієї доктрини від внутрішніх суперечностей, хоч і трудно допустити таке незнання чи нерозуміння в головного редактора "Вопросов Философии". Однак один дуже цікавий документ збільшує правдоподібність припущення, що ми тут маємо до діла з свідомо проти-сталінською реакцією і поворотом на ленінські позиції. В першому числі "Вопросов Философии" за 1955 рік появилася в відділі "Листи в редакцію" лист, підписаний В.М. Богуславським та П.В. Таванцем. Заголовок цього цікавого документу - "О преподавании логики в средней школе".

З цього виходить, що в СРСР існує опозиція проти викладання логіки в школах. Вона виявляється в цілому ряді фактів, по-

чинаючи від того, що предмет логіки на різні з рисунками чи фізичною культурою на свідомствах зрілості не виступав. А далі йдуть ще вимовніші факти, як ось припинення дальшої підготовки вчителів логіки в педагогічних інститутах усього СРСР, відмова видавництва "Учпедгиз" видавати нові підручники логіки, і врешті заяви урядів Міністерства освіти, як і самого міністра освіти про близьке скасування навчання логіки в середніх школах. Ось відповідні місця цього листа:

"Но вот уже восьмой год Министерство просвещения РСФСР без всякой мотивировки отказывается включить в аттестат зрелости логику. Не трудно понять, что такое отношение к логике создает неблагоприятные условия для ее изучения". "Не меньше вреда приносит изучению логики установившаяся в последние годы в Министерстве просвещения практика систематических полуофициальных заявлений, делаемых более или менее ответственными работниками Министерства в беседах и даже в публичных выступлениях о том, что логику не то в этом году, не то в следующем исключат из учебного плана школы. К сожалению, даже в статье министра просвещения РСФСР И. А. Каирова, опубликованной в "Учительской газете" 18 августа 1954 года, было заявлено, что из учебного плана школы намечено исключить логику" 73/.

"Хотя уже давно установлено, что учебник, по которому изучается логика в школе, нуждается в замене, что учителя испытывают острую потребность в методических пособиях, Учпедгиз прекратил какую бы то не было работу в этом направлении и официально уведомил авторов, что так как Министерство решило снять логику с преподавания, то никакой литературы по этому предмету издаваться не будет".

"... хотя и теперь уровень специальной подготовки некоторых из преподавателей логики еще совершенно недостаточен. Это не помешало противникам преподавания логики в школе добиться полного прекращения подготовки преподавателей этого предмета с 1954 года во всех педагогических институтах страны" 74/.

Як у замітці "Від редакції" після цього листа, так і в раніше згаданій статті Каммарі, "право на існування" логіки все ж таки не оспорується. В замітці редакції "Вопросов философии" виразно сказано:

"Не может и не должна поддаваться сомнению целесообразность преподавания логики в средней школе" 75/.

А в статті Каммарі не менше виразно кажеться:

"Энгельс удачно сравнил отношение формальной логики к диалектике с отношением элементарной математики к высшей математике. Диалектика так же не отменяет формальной логики, как высшая математика не отменяет низшей, элементарной математики" 76/.

Советські підручники логіки

У зв'язку з введенням предмету логіки в програми навчання середніх та вищих шкіл СРСР появилось - якщо не рахувати передруку передреволюційного підручника логіки професора Челпанова^{78/} - всього чотири відносно оригінальні підручники логіки : Віноградова^{79/}, Строговича^{80/}, Асмуса^{81/}, та Баркадзе^{82/}. Ці підручники спираються на традиційну логіку. Одні з них /Асмус/ помилкують мовчанням питання про відношення логіки до діалектичного матеріалізму, другі /передусім Строгович/ намагаються це питання насвітлити в дусі обов'язуючої партійної ідеології. Невпевність авторів, "на яку ступити" в питанні відношення логіки до діалектичного матеріалізму, як одночасно залишитися в згоді і з висказами так званих класиків марксизму-ленінізму-сталінізму і з недавно реабілітованою логікою формальною, виступає особливо яскраво в кількох редакціях підручника логіки Віноградова.

У складанню тимчасового плану підручника Віноградова брав участь професор П.С. Попов, що - як пізніше писав, критикуючи цей підручник, Б.М. Кедров:

"...исходя из ошибочной установки на "соединение" формальной логики с диалектикой, пытался эклектически, в духе грубейшей вульгаризации марксизма, "пронизать" проект учебника, написанный С.Н. Виноградовым, своими псевдомарксистскими, псевдодиалектическими рассуждениями и примерами" 83/.

Тоді співробітники Інституту Філософії очистили підручник Віноградова від додатків Попова, і підручник вийшов у світ. Та він не задовольнив советську критику, як про це далі читаємо у Кедрова : 84/

"Вместо умелого подбора животрепещущих, актуальных по своему содержанию примеров автор С.Н. Виногра-

дов и редактор учебника А.А. Чулов увлеклись заимствованием традиционных примеров из старых учебников логики ..."

25 жовтня 1947 року в "Учительской газете" появилась рецензия на цей підручник, що належала перу В.П. Рожина, який домагався "смешения" формальної логіки з діалектикою. В дусі цієї рецензії з доручення Міністерства освіти А.Ф. Кульмин і переробив підручник Віноградова, що вийшов у 1948 році другим виданням. В пізнішому виданні узяв у редагуванні цього підручника участь ще й Н.И. Кондаков. Всі ці редакції Кедров піддав гострій критиці, закінчуючи свою статтю такими словами:

"Министерству просвещения РСФСР и руководителям Учпедгиза следовало бы более пристально приглядываться к деятельности такого рода "соавторов" и "редакторов", которые своей безответственной "обработкой" ухудшают учебники для средней школы" 85/.

Як ми вже мали нагоду згадати раніше, ні один із існуючих підручників логіки не задовольнив совєтської критики 86/. Не входячи в подробиці цієї критики, хочемо звернути увагу ще на одну спільну рису совєтських підручників логіки. Усі автори, явно боячися обвинувачення в ідеалізмі, підкреслюють у своїх підручниках свою м а т е р і я л і с т и ч н у інтерпретацію законів логіки, розуміючи тут під матеріалізмом твердження, що закони логіки відбивають у собі дійсні співвідношення речей. У цій "матеріалістичній" інтерпретації законів логіки не є винятком і Асмус, який ще не так давно приймав, що діалектичні протиріччя існують у дійсності. А це - як нам здається - важко погодити з твердженням, що логічний закон суперечности теж відбиває дійсність ... В одній із раніших праць Асмус, критикуючи Канта, як замало послідовного діалектика, писав:

"В действительности все без исключения антиномии, которые Кант так внушительно развертывает в своих трех "критиках", разрешаются не диалектически, но таким образом, что законы формальной логики сказываются при этом непоколебленными, сохраненными во всей прежней силе ..."

"В то время как у Спинозы необходимость и свобода образуют продолжное диалектическое единство..."
"Иными словами, у Канта нет никакого диалектического единства и никакой реальной диалектики" 87/.

Коротко кажучи, поєднати новореабілітовану в СРСР формальну логіку з усе ще обов'язучим діалектичним матеріалізмом авторам підручників логіки так само нелегко, як і учасникам великої дискусії на цю тему, до якій ми присвячуємо наступний розділ.

Велика дискусія на тему співвідношення між логікою формальною та логікою діалектичною

Офіційна зміна ставлення советської влади до формальної логіки потягнула за собою необхідність реабілітації формальної логіки та визначення її співвідношення до обов'язучої доктрини діалектичного матеріалізму. Ствердження зміни курсу, спробу реабілітації логіки та признання труднощів, що з цього випливали, ми знаходимо в зверненні редакційної колегії журналу "Вопросы философии" /1950, № 2 /10/ до спеціалістів з ділянки логіки та філософії, яким розпочалася велика дискусія. Редакційній колегії прийшлося насамперед ствердити, що:

"В нашей философской литературе долгое время был распространен ложный, вульгарный подход к формальной логике".

"Недооцениванию логики, пренебрежительному отношению к ней был положен конец благодаря вмешательству ЦК ВКП/б/ и лично товарища Сталина. С 1947 года и в средней и в высшей школе было введено преподавание логики" 88/.

Довелось - після тридцяти років відкидання формальної логіки признати:

"Изучение формальной логики ... столь же необходимо для каждого культурного человека, как знание грамматики, геометрии, арифметики, географии и других общеобразовательных предметов".

І далі :

"Введение преподавания логики потребовало создания учебных пособий, учебников и программ, разработки теоретических проблем логики. При этом выявилось, что среди логиков существуют большие неясности и путаница по самым коренным вопросам : в определении предмета

логіки, в реченні питання про співвідношення логіки к марксистській діалектиці, а другі, що сильно затрудняє викладання логіки і наукову роботу в цій області. Обговорення цих питань і суперечки по ним не привели к позитивним результатам. В зв'язі з цим назрела гостра необхідність обговорити в друку суперечливі питання логіки" 89/.

Завдання справді нелегке - донедавна треба було відкидати формальну логіку, покликуючись на її незгідність з діалектичним матеріалізмом, а тепер - згідно з рішенням ЦК ВКП/б/ і "товариша Сталіна особисто" - треба узгодити логіку з діалектичним матеріалізмом, не попадаючи при тому в конфлікт із так званими "класиками" марксизму-ленінізму, що не перестали на далі обов'язувати. Шукаючи виходу із цього важкого положення редакція журналу і відкрила велику дискусію такими словами:

"Учитывая требования философской общественности, ред. коллегия журнала "Вопросы философии" решила об- судить на страницах журнала спорные вопросы логики" 90/

"Редакция журнала "Вопросы философии" просит всех товарищей, работавших в области философии и логики, принять участие в обсуждении вопросов логики на страницах нашего журнала".

У відповідь на цей заклик повстав дуже характеристичний різноголос, в якому всі учасники дискусій покликувалися на тих самих "класиків" діалектичного матеріалізму, заступаючи при тому часто діаметрально протилежні погляди.

Аналізуючи відповіді, що їм запропонували різні учасники цієї дискусії на питання про співвідношення між логікою формальною і логікою діалектичною, можна було вирізнити не менше, як вісім зовсім різних груп поглядів:

1. Так - на думку одних - логіка формальна і логіка діалектична - це власне одна й та сама наука.

Інші зраз же протирічили тому і вважали, що логіка діалектична - це не те саме, але тут же вони розходилися в відповідях на питання про співвідношення між цими двома логіками.

2. Деякі вважали, що між логікою формальною і логікою діалектичною існує явна суперечність, що її слід усунути, "поправивши" логіку формальну, як це свого часу рекомендував Ленін.

3. Був заступлений погляд, що логіка формальна - це частина логіки діалектичної. Але були ще два інші погляди, що кожен на свій спосіб заперечували це становище.

4. Одні твердили, що логіка формальна не може бути частиною діалектики, бо ж ця остання не терпить матеріалізму.

5. Другі твердили, навпаки, що не логіка формальна - це частина логіки діалектичної, а логіка діалектична - частина логіки формальної.

6. Для інших логіка формальна так співвідноситься до логіки діалектичної, як "логіка явищ до логіки суті".

7. Для ще інших логіка формальна так співвідноситься до логіки діалектичної, як математика елементарна до математики вищої.

8. Знайшлись нарешті й такі, які вважали, що логіка діалектична - це наука, а логіка формальна - це просто "шкільна дисципліна".

Щоби не бути голословним, ми зілюструємо всі розбіжні погляди словами самих учасників дискусії.

"Класики марксизма-ленінізму в ряді своїх висказувань трактує логіку, як єдину логіку, котрую нельзя понимать ни как только диалектическую ни как только формальную", - пише П.С. Попов і доходить до висновку, що:

"... приходится говорить не о радикальном разграничении формальной и диалектической логики, а об их единстве" 91/.

Як представники другої, вирізненої нами групи, можна навести А.О. Маковельського з Баку, завідуючого кафедрою логіки Азербайджанського державного університету ім. С. Кірова; члена-кореспондента Академії Наук СРСР:

"Так как общепринятая формулировка закона противоречия, данная еще Аристотелем, находится в противоречии с диалектикой, ее следует изменить" 92/.

І Маковельський тут же дає своє формулювання закону противоріччя:

"... нельзя одно и тоже положение одновременно принять и отвергнуть" 93/.

Б.І. Лозинський з Полтави, К. Баркадзе і В.К. Астаф'єв зі Львова вважали логіку формальну частиною логіки діалектичної.

Цей погляд рішуче відкидає І.М. Осмаков, начальник відділу філософії Управління викладання суспільних наук Міністерства вищої освіти СРСР, у своїй статті "О логике мышления и науке логики" :

"Но "диалектика", в которую будут включены формальные приемы и законы, уже не будет марксистско-ленинской, материалистической диалектикой, ибо последняя не терпит никакого формализма" ⁹⁴/. /Підкреслення моє. Г.К./.

Такої ж думки і В.П. Рожин, виконуючий обов'язки завідувачого сектором Інституту Філософії Академії Наук СРСР :

"...Формальная логика же, как грамматика, не может быть составной частью диалектического материализма" ⁹⁵/. /Підкреслення моє. Г.К./.

Погляд, що діалектична логіка - це частина логіки формальної, заризиковав висказати А.Д. Александров, член-кореспондент Академії Наук СРСР із Ленінграду, зазначаючи при тім, що сам він не фахівець логіки.

У своїй статті "О логике формальной и логике диалектической" Лозинський пише:

"... Формальная логика, исправленная в соответствии с результатами, добытыми в высшей области мышления и с более высокой точки зрения, оказывается частью или одной стороной логики диалектической" ⁹⁶/. /Підкреслення моє. Г.К./.

Цю ж думку інакше висловлює й Астаф'єв у статті під заголовком "О двух ступенях развития логики" :

"Диалектическая логика, изучая отношения между понятиями, суждениями и умозаключениями по содержанию, как отношения индивида, вида и рода, включает в себя все положительное содержание учения формальной логики о внешних отношениях между понятиями, отражающих внешне отношения вещей" ⁹⁷/. /підк. моє. Г.К./.

К. Баркадзе у своєму підручнику логіки /стор.74/ /Тбілісі, 1951/, пише :

"Поэтому и логика, как наука, является моментом, частью теорией познания, т.е. диалектики" /Підкреслення мос Г.К./ 98/
"... последней и вместе с тем главной частью логики будет учение о диалектическом методе" 99/

Погляд, що діалектична логіка йде глибше, ніж формальна, що вона торкається не явищ, а суті, представляють, м.і. Б.М. Кедров, В.К. Астаф'єв, що його ми вже згадували, і Н.С. Строгович. Ось їх вислови:

"...логика формальная есть подготовительной ступенью к диалектическому мышлению" ...
"Различие между логикой формальной и диалектической заключается, таким образом, в том, что они по-разному подходят к изучаемому предмету. Они отличаются кругозором, широтой охвата предмета" 100/.

По Астаф'єву:

"... логика формальная относится к логике диалектической, как логика явлений относится к логике сущности" 101/.

А ось слова Строговича, члена-кореспондента Академії Наук СРСР, автора підручника логіки, в його статті "О предмете формальной логики:

"Когда исследуются закономерности развития природы и общества, когда мысль направлена на познание сущности предметов, явления действительности, законы формальной логики продолжают оставаться необходимыми, но они недостаточны, так как не охватывают и не выражают всего процесса мышления. Здесь действует диалектическая логика, отражающая объективную диалектику развития природы и общества" 102/.

Подібне переконання про вищість логіки діалектичної над логікою формальною висловлює і сама, виділена нами група учасників дискусії з тією одночасною різницею, що вона вірно тримається старої Енгельсової формули про те, що логіка формальна так відноситься до логіки діалектичної, як математика елементарна до математики вищої. Тут слід згадати В.И. Черкесова, завідувачого катедрою логіки Московського державного університету ім.М.В. Ломоносова, який пише:

"Такая /розуміється - формальна.Г.К./ логика является элементарной по сравнению с марксистской диалектикой. Марксистская диалектическая логика, или марксистская диалектика, есть высшая степень развития науки о человеческом мышлении".

"То, что сказано о низшей и высшей математике, можно с полным правом отнести к формальной логике и диалектике" 103/.

Знайшовся в цій дискусії і такий голос, що, залишаючи право на назву науки за логікою діалектичною, логіку формальну назвав "шкільною дисципліною". Цитуємо:

"Формальная логика не есть наука, а школьная дисциплина ..." "... удербленная диалектическая логика" 104/.

Мали місце також численні усні дискусії, відгуки їх знаходимо в журналі "Вопросы философии", як ось наприклад:

"В декабре 1950 года деканат философского факультета и кафедра логики Московского ордена Ленина государственного университета имени Ч.В. Ломоносова организовали теоретическую дискуссию на тему: Соотношение формальной логики и диалектической" 105/.

Цікаво, що в цій дискусії брали участь представники логіки чи філософії взагалі, а не спеціалісти в ділянці діалектичного матеріалізму. В "Вопросах философии" читаємо далі:

"В дискуссии, продолжавшейся три вечера, приняли участие работники философского факультета МГУ, сотрудники Института философии Академии наук СССР, преподаватели логики педагогических институтов, учителя московских средних школ и др..."

"К сожалению, работники кафедры диалектического и исторического материализма не приняли участия в дискуссии".

Всі ці дискусії виявили величезну, як ми бачили, розбіжність поглядів на співвідношення логіки формальної і логіки діалектичної. Цей стан редакція "Вопросов философии" пояснює незадовільним опануванням основ марксизму-ленінізму з боку фахівців з ділянки логіки. В підсумках великої дискусії про співвідношення логіки формальної до логіки діалектичної, що появилися в 6-му числі "Вопросов философии" за 1951 рік, під заголовком: "К итогам обсуждения вопросов логики" говориться виразно:

"Недостаточное овладение ... марксизма-ленинизма привело к тому, что ... путаница ... существует не только по вопросам, еще недостаточно разработанным, но и по вопросам, давно решенным классиками марксизма-ленинизма, и следовательно, совершенно бесспорным" 106/ /Підкреслення мос. Г.К./.

І далі:

"Несомненно, что подобная путаница и вульгаризация пагубным образом отражаются на деятельности научных работников и преподавателей логики, аспирантов и студентов, дезориентируя их. Нужны решительные и быстрые меры, чтобы прекратить эту путаницу и вульгаризацию" 107/.

І тут же від редакції дається "правильна" розв'язка поставленого під дискусію питання. Редакція стає на становищі, давно вже зайнятому Енгельсом, що логіка формальна так відноситься до логіки діалектичної, як математика елементарна до математики вищої. Ми цитуємо дослівно:

"...большинство советских логиков и философов придерживается правильной марксистской точки зрения на формальную логику и ее отношение к логике диалектической. Эта марксистская точка зрения сводится к следующему: формальная логика есть наука об элементарных законах и формах правильного мышления. Она есть собрание элементарных правил о том, как нужно пользоваться понятиями, суждениями, связям, последовательным, доказательным, непротиворечивым" 108/.

А ось "остаточна", "правильна", "марксистська" відповідь на центральне питання дискусії:

"По сравнению с логикой формальной диалектическая логика есть качественно новая, высшая ступень в развитии мышления. По отношению к формальной логике, по глубокому сравнению Энгельса, аналогично высшей математики к низшей" 109/.

Отримавши таку офіційну відповідь на питання про відношення логіки діалектичної до логіки формальної, і знаючи всю об'єктивну красу і стогрість сучасної формальної логіки, що з неї чисто дедукційно можна вивести цілу математику, нам залишається розглянути ближче ту - здавалось би - прецизійну і високу науку, що для неї наша формальна логіка - це тільки елементарний вступ.

"Вища", діалектична логіка

Роблячи підсумки дискусії над питанням співвідношення логіки формальної до логіки діалектичної, редакція журналу "Вопросы философии" стала на становищі, що його можна вважати офіційним і обов'язуючим в СРСР, на становищі, зайнятому вже свого часу Енгельсом, а саме, що співвідношення між логікою формальною і логікою діалектичною таке саме, як співвідношення між елементарною математикою і математикою вищою.

Знаючи сучасну формальну логіку у всьому її розквіті та в усій математичній строгості, можна б припускати, що "вища", "діалектична" логіка - це справді якась точна і висока наука. Та це велике непорозуміння. Скільки в існуючій советській літературі не шукати, не можна знайти не то що книжки, яка б викладала цю "вищу", "діалектичну" логіку, нема й ні однієї брошури, нема жодної статейки. Ніякої "вищої", "діалектичної" логіки попросту нема !

Зрозумівши ситуацію, Добрин Спасов із Софії в Болгарії, що - видно - сам не так давно попав разом із своєю батьківщиною під культурний вплив СРСР з його обов'язковим діалектичним матеріалізмом, в добрій вірі мабуть радить:

"Діалектичну логіку треба не заперечувати, а розробляти".

Та Спасов, як людина нова, поповнив нетакт, подібний до того, що його поповнила дитина, що крикнула "А король голий!" в казці Андерсена, в той час, коли всі вдавали захоплення неіснуючим одягом короля.

Та В.І. Черкесов, що як завідувачий катедрою логіки Московського ордена Леніна державного університету імені Ломоносова, мусить знати справу краде, авторитетно ставить на своє місце авторів, подібних до Спасова. Він "вияснює", що ніякої нової логіки творити не треба, оскільки ... вона "вже е т в о - р е н а" і шукати її треба в творах "класиків марксизму", в санях Леніна і Сталіна !

Тим самим Черкесов сам підтвердив, що ніякої "вищої" дія-

лектичної логіки, логіки, яка б так співвідносилася до логіки формальної, як вища математика до математики елементарної, просто нема.

Бо що ж із публіцистичних писань "класиків" марксизму можна було б зарахувати до тверджень цієї "вищої" логіки? Три "закони діалектики" Енгельса-Леніна і чотири тези Сталіна? Навіть це - ні. Бо ж тези цих "класиків" зовсім не доповнюються, а - як ми бачили - частинно взаємно виключаються.

Та так звана "вища", діалектична логіка не тільки фактично не існує, але більше того: вона й не може існувати, вона принципово неможлива. Це твердження не є якимсь оригінальним відкриттям автора цих рядків, а було багато разів висловлене різними авторами. І це зрозуміло, бо прийняти основні тези діалектики в розумінні Енгельса і Леніна, - значить відмовитися від закону суперечності. А відмовившись від закону суперечності, прийнявши хоч би пару суперечних тверджень, як це хоче робити передсталінський діалектичний матеріалізм^{110/}, можна "довести" довільне /байдуже - правдиве чи фальшиве/ твердження. Тоді втрачається можливість відрізнити твердження правдиві від неправдивих, "прийнятих" від "неприйнятих", побудувати якунебудь послідовну дедукційну систему.

Висновки

Результати авторових студій над логічними основами діалектичного матеріалізму, званого іноді також "марксизмом-ленінізмом-сталінізмом", зводяться в основному до двох, досі - як авторові здається - ніким виразно не висловлених тез, а саме:

1. Нема ніякої суцільної, послідовної системи "марксизму-ленінізму-сталінізму", бо ленінізм відкидає формальну логіку і постулює на її місце нову, "діалектичну" логіку, оперту на запереченні закону протиріччя. "Сталінізм" в межах своєї доктрини натомість у різних своїх стадіях знаходиться у повній згоді з формальною логікою, чим і пояснюється реабілітація логіки в

світських школах за владі і з особистої ініціативи Сталіна.

2. Ніякої нової, "вищої", "діалектичної" логіки - скільки б про неї та про її співвідношення до формальної логіки не писалось - попросту нема.

Бібліографічний показник

- 1/ Фридрих Енгельс. Діалектика природи. Інститут Маркса-Енгельса-Леніна. 1952, 38;
- 2/ Там же. стор. 1;
- 3/ В.І. Ленін. Маркс-Енгельс - Марксизм, 1947, стор.15.
- 4/ Пор. E. J. Walter : Der Begriff der Dialektik im Marxismus "Dialectica", International Review of Philosophy of Knowledge, Vol. I.,No.I.1947 : "... die praktische Bedeutung der "allgemeinen Gesetze der Dialektik" ist sehr gering. Sie vermögen uns nicht von der Aufgabe zu entheben, jeden besonderen Fall nach seinen besonderen Bedingungen zu erforschen. In der gesamten marxistischen Literatur finden sich nirgendwo stichhaltige Beispiele, welche zeigen würden, wie die "Gesetze" der Dialektik zur Entdeckung neuer Zusammenhänge verwertet werden können konnten". S. 69-70.
- 5/ Пор. В.И. Сталин. О диалектическом и историческом материализме. Вопросы ленинизма, изд. II, ОГИЗ, 1947, стор. 535 і наступні.
- 6/ А. Філіпов твердить, що в 1950 році Сталін відмовився і від цього останнього закону діалектики, однаке цього твердження не обосновує. / Пор. A. Philipov: "Logic and Dialectic in the Soviet Union. Research Program on the USSR, New York, 1952, p. 60: ... Stalin completed the elimination of dialectic by abandoning of the law of the Transition of

Quantity into Quality".

- 7/ Там же, стор. 536 ;
- 8/ Там же, стор. 537 ;
- 9/ Там же, стор. 537 ;
- 10/ Там же, стор. 539 ;
- 11/ Ф. Энгельс. Диалектика природы. Инст. Маркса-Энгельса-Ленина, 1952, стор. 168 ;
- 12/ Там же, стор. 169 ;
- 13/ Там же, стор. 170 ;
- 14/ Ф. Энгельс. Философия. Политическая экономия. Социализм /Анти-Дюринг/, 1918, стор. 108 ;
- 15/ Ф. Энгельс. Диалектика природы, стор. 160 ;
- 16/ Там же, стор. 167 ;
- 17/ В.И. Ленин. Философские Тетради, Института Маркса-Энгельса-Ленина, 1933 ;
- 18/ Там же, стор. 132-3 ;
- 19/ Там же, стор. 95 ;
- 19а/Философские тетради, к вопросу о диалектике, стор. 226, 227 ;
- 20/ Пор. наприклад Russeland Whiteheads, Principia Mathematica, A. Tarski, Introduction to Logic /III. On the Theory of Identity /, Oxford University Press, 1941, p.54.
- 21/ Философские тетради, стор. 136 ;
- 22/ Там же, стор. 135 ;
- 23/ Там же, стор. 136 ;
- 24/ Пор. хоч би, наприклад. Adolph Lasson. Der Satz vom Widerspruch, Phil. Vorträge, N.F. 1-12, 1882-87, S. 200 : "... von einem Widerspruch nur dann die Rede sein kann, wenn zwei Urteile gegeben sind".
- 25/ Там же, стор. 284 ;

- 26/ Там же, стор. 293 ;
- 27/ Там же, стор. 294 ;
- 28/ И. Сталин. О диалектическом и историческом материализме /Вопросы ленинизма, изд. II, ОГИЗ, 1947, стор.535; пор. також История Всесоюзной Коммунистической Партии /большевиков/, Краткий курс, 1938, стор. 101-106 ;
- 29/ и. Сталин. Про основи лєнінізму. Українське Видавництво Політичної Літератури, Київ, 1946, стор. 5;
- 30/ Краткий Философский Словарь под редакцией М.Розенталя и П. Юдина, ОГИЗ, Государственное Издательство Политической Литературы, 1939, стор. 297, 298 ;
- 31/ Там же, стор. 197 ;
- 32/ Там же, стор. 78 ;
- 33/ В.М. Каганов. И.В. Сталин . Об антагонистических и неантагонистических противоречиях. Академия наук СССР Института Философии. Вопросы марксистско-ленинской философии. Сборник статей, стор. 80 ;
- 34/ М.М. Розенталь. Материалистическая диалектика как творчески развивающаяся наука. Вопросы философии, № 4, 1953, стор. 27 ;
- 35/ Там же, стор. 28 ;
- 36/ Краткий Философский Словарь под редакцией М.Розенталя и П. Юдина, Государственное Издательство Политической Литературы, изд. 4 дополненное и исправленное, 1954, стор. 646 ;
- 37/ Там же, стор. 297-8 ;
- 38/ Там же, стор. 646 ;
- 39/ Краткий Фил. Словарь, 1954, стор. 606 ;
- 40/ Большая Советская Энциклопедия, т. 24, 1932 р., стор. 457 ;
- 41/ Там же, стор. 460 ;
- 42/ Большая Советская Энциклопедия, т.15. 1952, стор.479 ;

БИБЛИОТЕКА

LIBRARY OF

Українського Національного Об'єднання
Ukrainian National Federation

Library of the Ukrainian National Federation

- 43/ Там же, стор. 192 ;
- 44/ John Somerville, Soviet Philosophy, a Study of Theory and Practice, 1946 ;
- 45/ Opus citatum, p. 252 ; "There is as yet no collected edition of the work of Stalin" ;
- 46/ Проф. В. Петров. "Философская ницета марксизма". "Посев". Франкфурт над Майном, 1952. "От издательства";
- 47/ Там же, "Введение", стор. 9 ;
- 48/ Alexander Philipov, Logic and Dialectic in the Soviet Union, Research Program on the USSR, New York, 1952, p. 37 ;
- 49/ Ibidem, p. 60 ;
- 50/ Про поточний момент. Промова на п'ятнадцятому засіданні IV з'їзду РОДРП 17 /30/ квітня 1906. Й. Сталін. Твори, т. I. Київ 1946, стор. 230 ;
- 51/ пор. "Вопросы философии", 1950, № 2/10/, стор. 197 ;
- 52/ М.С. Строгович. Логика. Государственное Издательство Политической Литературы. 1949, стор. 63 ;
- 53/ Там же, стор. 281 ;
- 54/ Там же, стор. 608 ;
- 55/ Там же, стор. 608 ;
- 56/ I. Вид. 1939. стор. 297 ;
- 57/ 4 вид. 1954, стор. 646 ;
- 58/ Там же, стор. 297-298 ;
- 59/ Там же, стор. 646 ;
- 60/ Там же, стор. 298 ;
- 61/ Там же, стор. 646 ;
- 62/ Там же, стор. 204 ;
- 63/ Там же, стор. 432 ;
- 64/ Там же, стор. 433 ; 22. 1935, стор. 231 ;
- 65/ Большая Советская Энциклопедия, т. 22, 1935, стор. 231 ;

- 66/ Там же ;
- 67/ Там же, стор. 233 ;
- 68/ Большая Советская Энциклопедия. т.22, 1935 г., стор. 149 ;
- 69/ Большая Сов. Энциклопедия, т. 22, 1935, стор. 149 ;
- 70/ Больш. Сов. Энциклопедия, т. 25, 1954. стор.336 і 337.
- 71/ Там же, стор. 337 ;
- 72/ Там же, стор. 33 ;
- 73/ "Вопросы философии", 1955, № I, стор. 220 ;
- 74/ Там же, стор. 220 ;
- 75/ Там же, стор. 220 ;
- 76/ Там же, стор. 222 ;
- 77/ Коммунист, № 16, 1954. стор. 39 ;
- 78/ Проф. Г.И. Чепланов. Учебник логики. ОГИЗ. Государственное Издательство Политической Литературы 1946 /по тексту 10-го издания 1918 г. /;
- 79/ Н.С. Виноградов. Учебник логики. 1947. Москва.
- 80/ М.С. Строгович. Логика. 1946 ;
- 81/ В.Ф. Асмус. Логика. 1947 ;
- 82/ К. Баркадзе /редактор С.Церетели/. Логика. 455 стор. Издательство Тбилисского государственного университета имени В.И. Сталина. Тбилиси. 1951 .
- 83/ Б.М. Кедров. Против талмудизма и вульгаризации марксизма в учебниках логики для средней школы. Вопросы философии, № 3, 1952. стор. 227-8 ;
- 84/ Там же. стор. 228 ;
- 85/ Там же. стор. 234 ;
- 86/ Пор. вице стор. 36 ;
- 87/ Асмус. Логическая реформа Богданова. Вестник Коми. Академии т. 22, 1927, стор. 138 ;

- 88/ "Вопросы философии", 1950, № 2 /10/, стор. 197 ;
- 89/ Там же; стор. 196 ;
- 90/ Там же ;
- 91/ "Вопросы философии", 1951, № I, стор. 213. "Предмет формальной логики и диалектики";
- 92/ Там же, стор. 218 ;
- 93/ "Вопросы философии", 1951, № 2, стор. 181. "Чем должна быть логика как наука?" ;
- 94/ "Вопросы философии", 1950, № 3 /II/, стор. 323 ;
- 95/ "Вопросы философии", 1951, №3, стор. 240 ;
- 96/ Там же, стор. 241 ;
- 97/ Там же, стор. 238 ;
- 98/ "Вопросы философии", 1952, М.А. Алексеев, "Новая книга по логике", стор. 224 ;
- 99/ "Вопросы философии", 1951, № 3, стор. 163 ;
- 100/ "Вопросы философии", 1951, № 4, стор. 212, 218 ;
- 101/ Там же, стор. 234 ;
- 102/ "Вопросы философии", 1950, № 3/I I/, стор. 314-315;
- 103/ "Вопросы философии" 1950, № 2, стор. 210 ;
- 104/ Там же, стор. 213 ;
- 105/ "Вопросы философии" 1951, № 2, стор. 192 ;
- 106/ "Вопросы философии" ,1951, № 6, стор. 143 ;
- 107/ "Вопросы философии" .1951 ,№ 6, стор. 145 ;
- 108/ "Вопросы философии", 1951, № 6, стор. 146-147 ;
- 109/ Там же, стор. 146 .
- 110/ В цьому сенсі Асмус пробує використати антиномії Канта: "Значение Кантовского открытия антиномий исключительно. Впервые ... Кант показал, что разум - по самому существу своему - диалектичен". Але і він мусить приз-

нати, що : "В действительности все без исключения анти-
номии, которые Кант так внушительно развертывает в своих
"трех Критиках", разрешаются не диалектически, но таким
образом, что законы формальной логики сказываются при
этом непоколебленными во всей прежней силе". "Иными сло-
вами, у Канта нет никакого диалектического единства и ни-
какой реальной диалектики". В. Асмус, Диалектика и анти-
номии Канта. Вестник Коммунистической Академии, 29 /5/,
1928, стор. 133 і 138.

Панас Феденко.

М И К О Л А С К Р И П Н И К

/ Його національна політика, засуд і реабілітація /

В 1954 році була видана книга комуніста А. Лихолата під назвою : "Разгром националистической контрреволюции на Украине" /1917-1922/, в якій автор, додержуючись Сталінових директив, не вважав на документи й факти, а виконував завдання, що ставилося історикам в ССРСР : невдачі большевиків у боротьбі з противниками їх режиму приписувати "ворогам народу", зокрема комуністам, по були пізніше, з волі Сталіна, зліквідовані. А.Лихолат виконав партійні директиви : багатьох із комуністичних діячів в Україні, які пізніше були покарані смертю, зовсім у своїй книзі не згадав ; інших, яких не міг промовчати, назвав шкідниками і зрадниками. Напр., він обвинувачує відомого завоюника України, комісара В. Антонова-Овсенка, неначе б цей старий большевик сприяв повстанню українського отамана Григорієва, влітку 1919 року:

"Є підстава для припущення, що контрреволюційне повстання Григорієва було зорганізоване з безпосередньою участю троцькіста Антонова-Овсенка". 1/.

В своїй книзі А. Лихолат згадує також ім'я Миколи Скрипника, старого большевика, що був в Україні комісаром освіти від 1926 до 1933 року і кінчив життя самогубством 6 липня 1933 року. А. Лихолат обвинувачує М. Скрипника в "націоналістичному ухилі".

Його книга мала позитивну оцінку в місячнику "Вопросы Истории", 1955 р., ч. 4. Авторами рецензій на книгу А. Лихолата були - М.А. Рубач і Н.І. Супруненко. Однак цю рецензію пізніше визнала редакція "Вопросы Истории" за мало задовольняючу, бо вона, мовляв, повинна була "сильніше підчеркнути позитивні сторони кни-

ги".

Від 1955 р. змінилися директиви партії для істориків. В ч. 3 "Вопросы Истории" 1956 р. розміщено нову рецензію на ту саму книгу А. Лихолата: "За правдивое осведнение истории пролетарской революции". Автори рецензії - І.С. Осліковская і А.В. Снегов - дали розбір книги А. Лихолата вже за новими директивами партії. Їм було легко, на підставі документів, доказати і показати, що твердження А. Лихолата про багатьох комуністів, які діяли в Україні та були зліквідовані терористичною машиною Сталіна, були чистою вигадкою. Приміром, А. Лихолат списує подію грудня 1918 року в Києві, коли армія Української Народної Республіки вступила в Київ, 14.12.1918:

"Київський Совет Робітничих Депутатів не мав ясної лінії в боротьбі проти буржуазно-націоналістичної Директорії. Бо на його чолі стояли фактичні прихильники Петлюри, Бубнов і Косіор, які пізніше були викриті як зрадники і вороги народу" 2/.

Згідно з новими директивами партії, нові рецензенти книги Лихолата виявляють "моральне обурення" кривдою, яку автор зробив цим старим більшовикам. В рецензії читаємо:

"А.В. Лихолат назвав товаришів С.В. Косіора і А.С. Бубнова помігачами Петлюри, зрадниками і капітулянтами. На стор. 152/153 від дійшов до твердження, мовляв ці славнозвісні революціонери і більшовики провадили політику припинення боротьби проти контрреволюційної Директорії і від перших днів боролися за відновлення капіталістичних відносин у нашій країні".

Можна було б приєднатися без усяких застережень до наміру нових рецензентів книги А. Лихолата зробити коректури в "історичній картині", яку мусіли малювати історики Сталінської доби ССРСР. Але доводиться ствердити, що наказ писати правду про минуле "колективна диктатура" дала не взагалі, а тільки в окремих випадках. То ж і в рецензії, що написали Осліковская і Снегов, знаходимо твердження, що рішучо суперечать фактам, у дусі давніших директив партії. Напр., автори рецензії пишуть про подію 1918 року :

"14 грудня 1918 р. війська Петлюри зайняли Київ, з допомогою німецьких окупантів і військ Денікіна".

Як відомо, німецькі частини, які були в Києві, від початку революції Директорії Української Народньої Республіки проти гетьм. П. Скоропадського виступили проти української армії, помагаючи гетьм. П. Скоропадському і російським "білим" частинам, що стояли на його боці. Тільки, коли уряд УНРеспубліки загарантував вільний виїзд для німецьких частин із України, німці покинули Київ, і "біла гвардія" з гетьманом П. Скоропадським не могла устояти в Києві проти української армії.

Автори рецензії на книгу А. Лихолата, згідно з новими директивами партії, виступили також і в обороні М. Скрипника проти обвинувачення в "буржуазному націоналізмі". Для цього вони звернулися до протоколу I з'їзду Комуністичної Партії /большевиків/ України з 1918 р., що відбувся в Москві, і там знайшли записану промову Скрипника, який між іншим сказав:

"Уже під час переговорів у Бересті всеукраїнський з'їзд советів висловився проти відокремлення, і сьогодні ми є проти відділення, бо тепер самостійність служить притоком для контрреволюційної боротьби проти советської влади".

Рецензенти книги А. Лихолата пишуть:

"Як ми бачимо, з слів М.О. Скрипника нема й сліду націоналістичного ухилу. Окремі неправильні замітки Скрипника щодо національного питання, які він зробив декілька років пізніше, не можуть бути вихідним пунктом для оклеветання старого діяча большевицької партії і українського советського уряду".

Тому, що оцінка діяльності Скрипника велася і ведеться зовсім у протилежному дусі в советській пресі і в "науковій" літературі, слід вяснити деякі обставини з діяльності М. Скрипника, як члена уряду Советської України, та його "ухили", що привели його до самогубства.

Микола Скрипник, син службовця залізниці на Катеринославщині, народився 1872 року. По закінченні середньої освіти вступив до Технологічного Інституту у Санкт-Петербурзі, де став активним діячем у Російській Соціал-Демократичній Робітничій Партії, в її большевицькому крилі. Як "професійний революціонер" він був організатором - секретарем партії в різних містах Російської Імперії: в Ризі, Петербурзі, Катеринославі і ін. Кіль-

ка разів був арештований і висланий у віддалені місцевості Сибіру, але йому щастило утекти. Останній раз був заарештований 1914 р. в Петербурзі і висланий. Після революції М. Скрипник вернувся до Петербургу. За війни М. Скрипник був рішучим "пораженцем". У Петербурзі був членом Військово-Революційного Комітету, що підготував більшовицький переворот у Петербурзі, в жовтні 1917 року.

Після більшовицького перевороту М. Скрипник був посланий в Україну для організації совєтської влади в Україні. В грудні 1917 р. він був у Києві на Всеукраїнському з'їзді Рад, що був скликаний з ініціативи більшовицької партії. Більшовики мали на цій з'їзді поразку, бо величезна більшість пішла за Українською Центральною Радою, яка оголосила Українську Народну Республіку 20 листопада 1917 року. М. Скрипник і інші більшовики, з невеликою групою учасників київського з'їзду рад, переїхали в Харків і там проголосили створення уряду Совєтської України. Цікаво, що в Центральному Виконавчому Комітеті Совєтів України були тільки секції робітничі і солдатська, бо не знайшлося української селянської групи, яка пішла б за більшовицьким урядом.

Цей "Центральний Исполнительный Комитет Советов Украины" /скорочено ЦИКУК/ призначив у Харкові свій "Народний Секретаріат" /Уряд Совєтської України/, наслідуючи назву уряду Української Народної Республіки, що звався до 22 січня 1918 року Генеральним Секретаріатом. ЦИКУК і "Народний Секретаріат" склалися в величезній більшості із людей чужих і ворожих українському національному відродженню, які з погордою ставилися до українського народу. Його мови тощо. Ще більш повністично ставилося до української мови те військо, яке привели більшовицькі командири в Україну з Росії - Антонов-Овсенко і Муравйов. Але цікаво при тім зазначити, що члени "Народного Секретаріату", з перших днів своєї діяльності, хотіли діяти як реальна влада в Україні. З цієї причини у Народного Секретаріату були конфлікти з Антоновим-Овсенком та іншими. Народний Секретаріат вимагав від командира російських більшовицьких частин, присланих із Росії, щоб він нічого не робив в Україні без порозуміння з Народним Секретаріатом. Член Народного Секретаріату Євгенія Бош покидала всіх комісарів,

яких був попризначав Антонов-Овсєнко на українських залізницях. Коли про ці конфлікти довідався Ленін, то написав до Антонова в листі з 15 лютого 1918 року : "Ради Бога, помиріться з ними /Народним Секретаріатом, П.Ф./ і визнайте за ними всякий суверенітет. Бо це ж справа надзвичайно важна з державного погляду" 3/.

Авторитету "Народного Секретаріату" не визнавали не тільки командири большевицького війська, присланого із Москви на завойовання України, але також деякі місцеві організації російської большевицької партії в Україні. Приміром, большевицькі організації промислових областей південної України створили були свою "Криворізько-Донецьку Республіку" і не хотіли й чути про "Народний Секретаріат" Української Соціалістичної Радянської Республіки, який здавався цим большевикам схильним до "сепаратизму". Як голова Народного Секретаріату і комісар закордонних справ Советської України, М. Скрипник, старий большевик, мав значний вплив серед большевиків. В протилежність до величезної більшості комуністів, що діяли в Україні в той час, М. Скрипник знав українську мову і називав себе українцем. Він був противником відокремлення Советської України від Росії, але був за широку автономію України, при чім хотів поширення влади Народного Секретаріату на всі області, заселені українцями. Як українець, він глибше оцінював вагу українського національного руху, який у большевицькій партії загально уважали за "буржуазно-націоналістичний".

Після того як був підписаний договір між Центральними Державами і Українською Народною Республікою 9 лютого 1918 року, М. Скрипник був за тим, щоб дійти до порозуміння з урядом Української Народної Республіки для утворення єдиного революційного уряду України. На II З'їзді Советів України в Катеринославі /березень 1918 року/ перемогла однак течія непримирених на чолі з Антоновим-Овсєнком, хоч цей з'їзд, з тактичних мотивів, і прийняв постанову про самостійність советської України.

Коли ЦИКУК і "Народний Секретаріат", переїхали під натиском українських і німецьких військ до Таганрогу, то там у травні 1918 року Народний Секретаріат був розв'язаний. На нараді ко-

муністичних організацій України створено Комуністичну Партію України, яка в липні того ж року відбула свій перший з'їзд у Москві. В протилежність до русофільської групи большевиків із Катеринослава /Я. Епштейн-Яковлев, пізніший комісар земельних справ ССРСР, зліквідований в 1934 році, С. Гопнер, Е.Квірінг, Аверін і ін.,/, які пропонували назву партії - "Російська Комуністична Партія Большевиків в Україні", М. Скрипник вплинув на те, щоб була затверджена назва - "Комуністична Партія /большевиків/ України". На з'їзді була ухвалена резолюція:

"Боротися за революційну злуку України та Росії на основі пролетарського централізму в границях Російської советської республіки" 4/.

Ім'я М. Скрипника згадується в 1918 році в матеріалах, виданих Сіссонем, на доказ тотальної залежності російського большевицького уряду від уряду Німеччини. Прийнято уважати всі матеріали Сіссона за підроблені, однак після недавнього опублікування тайної телеграми міністра Німеччини Кюльмана до кайзера Вільгельма II, в справі фінансової допомоги німецького уряду большевикам, слід піддати "документи Сіссона" новій аналізі. "Документ", в якому згадується ім'я М. Скрипника, - це лист німецького полковника Р. Бауера до голови советського уряду В. Леніна з 30 березня 1918 року, з деякими вимогами. На листі приписка: "Запросити тов. Расколькова для консультації. Н. Скрипник" 5/.

Якщо "документи Сіссона" мають на увазі Миколу /Николая/ Скрипника, то цим доказано, що той "лист Бауера" - вигадка. Адже у березні і пізніше М. Скрипник був в Україні, як член уряду Советської України.

В 1919 році в січні Скрипник був призначений комісаром державного контролю в уряді Советської України, а в 1920 році бачимо його в ролі народного комісара Робітничо-Селянської Інспекції.

М. Скрипник був рішучим прихильником заведення сільсько-господарських комун в Україні. В 1920 році вийшла його брошура в Москві - "Начало коллективного хозяйства на Украине". Він писав:

"Не зважаючи на несприятливі політичні обставини в Україні, зріст колективного руху пішов швидше як у Росії" -

Мовляв, у Росії, на 25 губерній, було в той час тільки 500 комун, а в Україні, за короткий час, всього за 6 місяців, на території 9 губерній, було в 1920 році 497 комун і хліборобських кооперативів /"артель"/ 6/.

Як член уряду Советської України і "чекіст" М. Скрипник боровся проти армії Української Народної Республіки і проти масових селянських повстань, які не давали закріпитися большевицькій владі в Україні. Отже, доводилося йому фактично воювати проти українського народу, помагавши большевицькій партії /своїм складом російській/ запанувати в Україні.

Про це писав М. Скрипник у своїй статті в харківському російському "Комуністі" 1920 року:

"Наша трагедія в тому власне полягає, що ми мусимо за допомогою робітничої класи, по національності російської або зросійщеної, яка часами з погордою ставиться до найменшого натяку на українську мову та українську культуру, за її допомогою і її силами, мусимо завойювати собі селянство й сільський пролетаріат, за національним складом український" 7/.

Як член Центрального Комітету КП/б/У і член уряду Советської України, М. Скрипник обстоював права української мови в урядах і в школах та пресі, хоч натикався на рішучий спротив своїх однопартійців. Приміром, Християн Раковський, "прем'єр України" в 1919-1924 рр., уважав відродження української мови і культури за "справу безнадійну". Однак, той самий Х. Раковський, побувши деякий час у ролі голови уряду Советської України, мабуть не без впливу М. Скрипника, почав домагатися більших прав для України супроти централістичних тенденцій Москви.

З цього боку цікавою ілюстрацією може бути домагання Х. Раковського і М. Скрипника до Американської Допомогової Організації Герберта Гувера /American Relief Administration - ARA / на весні 1922 року в Харкові, щоб представники АРА підписали окремий договір з советським урядом України про діяльність АРА в Україні, бо, мовляв, договір, підписаний з російським урядом у Москві не зобов'язує України. Американський історик Г.Г. Фішер в своїй пра-

ці "Голод у Советській Росії" /1927/ описав відвідини України представниками АРА Гатчінсоном і Голдером, в кінці 1921 року, коли вже голод робив страшні спустошення в південній Україні:

"Д-р Християн Раковський, талановитий голова ради народних комісарів України, не міг бути присутній при зустрічі, і уряд був представлений товаришем М. Скрипником, комісаром внутрішніх справ. М. Скрипникові Гатчінсон і Голдер вяснили, що ціллю їх візити було - забезпечити співпрацю українського уряду в виконанні допомогової праці, яку АРА вже почала в Росії, згідно з пунктами кількох умов, зроблених з урядом Російської Соціалістичної Федеративної Республіки. На велике здивування американців, комісар заявив, їдко підчеркнувши, що Українська Соціалістична Советська Республіка не брала участі в цих умовах, нічого про них не знає і зовсім ними не зв'язана. На зауваження американців, що АРА так зрозуміла, що ті умови зобов'язували у всіх з'єдєдєрєванєх рєспублїках, вкључєно з Україною, і що центральна влада в Москві своєю позицією це ствердила, Скрипник відповів чємно, що вони зовсім не поінформовані, і що Україна та Росія - незалїжні держави, правда в тїсному союзї, але як рївні. На прїяє питання, чи Україна дозволить органїзації АРА продовжувати її роботу на її територїї, в згодї з умовами, зроблєними з РСФСР, комісар відмовився взяти на себе зобов'язання до дальшої наради з своїми колегами. На другий день Скрипник дав свою відповідь. Він сказав, що обставини в південній частинї України були багато гїрші, як можна було сподїватися, і тому допомога АРА буде бажана, якщо буде зроблена умова з його урядом, котра візьме на увагу його незалежний стан і його закони та установи.

Це вернуло спір на те місце, де він був напередодні а саме до дискусії про політичний стан України.

"Ці питання", - заявили американці, - "не належать до нас. Ми прибули в Україну не дискутувати про політику, а годувати голодних".

"Але ви мішаєтесь у політику" - вигукнув комісар, - "коли ви робите різницю між двома рєспублїками; коли ви переговорюєте з однією і відмовляєтеся це робити з іншими; коли ви вважаєте одну за суверєнну державу, а другу за підлеглу державу" 8/.

На цьому розмова представників АРА з М. Скрипником кінчилась. Гатчінсон і Голдер вернулися в Москву. В кінці грудня вони зустріли в Москві Хр. Раковського, що приїхав на з'їзд советів. Цей з'їзд, як відомо, проголосив створення Союзу Советських Рєспублїк. І М. Скрипник, і Хр. Раковський були противниками централїзму, який ухвалєно на цьому з'їзді. Гатчінсон і Гол-

дер повідомляли, що Хр. Раковський, - "великодушно пояснивши незнання представниками АРА державного стану України їх чужоземним походженням і віддаленням, рішучо відмовився ратифікувати Ризький документ /договір АРА з московським урядом/. П.Ф./, домагаючись нової умови, а як ні, то ніякої. АРА погодилася на новий документ, який включав параграфи Ризького документу, з малими додатками. Для збереження гідності слова - проголошували, що: "з уваги, що Українська Советська Республіка заявляє, що вона не бере участі в /Ризькій/ умові і нею не зв'язана", - і т.д. ^{9/}

З цією формулою, що підчеркувала "незалежність УРСР", була підписана умова з АРА про поширення допомоги голодним України, 10 січня 1922 року. За уряд Советської України підписав Хр. Раковський; за АРА Гаскелл.

Слід зазначити, що в той час в південній Україні лютував страшний голод. Кожна крихта хліба могла зберегти життя людей. В цей час М. Скрипник і Хр. Раковський домагалися від допомогової американської організації, щоб панувала "суверенні права" советської України ... Можна б думати, що це був тільки маневр фанатичних комуністів, які не хотіли допустити американської допомоги до голодних районів України, які були особливо небезпечні своїми повстанськими рухами. Г.Г. Фішер називає тактику М. Скрипника - Х. Раковського "комедією". В інтересі комуністичної диктатури було - зломити спротив українського населення голодом.

Але цікаво, що в 1923 році, на 12 з'їзді Всесоюзної Комуністичної Партії в Москві, М. Скрипник і Х. Раковський виступали з гострими промовами проти московського централізму. Х. Раковський заявляв на 12 з'їзді ВКП/б/, що центральні московські органи здобули для себе вдесятеро і двадцятьораз більше влади над неросійськими республіками, як було перед проголошенням Советського Союзу:

"Повітовий Виконавчий Комітет знає краще свої права як національні республіки". М. Скрипник і Хр. Раковський ставили домагання, щоб між Україною і Росією зв'язок був на основі конфедерації.

М. Скрипник у своїх промовах на 12 з'їзді ВКП/б/ нарікав на те, що в червоній армії йде денационалізація українців, що за межами Советської України знаходиться 7 мільйонів українців, приналежних до РСФСР. Ці українці не мали ні школи в українській мові, ні преси. М. Скрипник підчеркнув, що "комуністи України" противилися уживанню української мови в державних установах і в партійному житті ^{10/}.

Після 12 з'їзду і після затвердження конституції ССРСР з'їздом советів у Москві 6 липня 1923 року були дані більші можливості для "українізації" преси, школи і державного апарату в Україні. За це особливо дбав комісар освіти Олександр Шумський, бувший лівий соціаліст-революціонер із групи "Боротьба".

В 1926 році виявлено "ужил" О. Шумського. Фактично, О. Шумський твердив те саме про націоналізм російських комуністів в Україні, що й М. Скрипник. Так О. Шумський заявив на засіданні політбюро КП/б/У 12 травня 1926 р.:

"В партії панує російський комуніст, що ставиться до комуніста-українця з недовір'ям і вороже".

В 1926 році О. Шумського звільнено з посади комісара освіти. На місце О. Шумського призначено М. Скрипника, якого тоді ще не підозрівали в "буржуазному націоналізмі". М. Скрипник в новій ролі комісара освіти хотів творити "культуру українську формою, змістом - комуністичну".

Потребу українізації державного апарату, преси, шкільництва М. Скрипник мотивував не тільки тим, що український народ має право на вільний розвиток своєї культури, але також тим, що українська проблема має велику вагу в перспективах комуністичної революції в Середній Європі. Советська комуністична партія підтримувала комуністичні рухи в західно-українських землях, що належали перед 1939 роком до Польщі, Румунії та Чехословаччини. Національне невдоволення українців хотіла використати Москва для поширення своїх впливів на Заході. М. Скрипник писав у передмові до книжки О. Бадана "Закарпатська Україна".

"Вагу цієї української проблеми для цілої європейської пролетарської революції цілковито показала резолюція V Конгресу Комінтерну про національне питан-

ня Середньої Європи та Балкан" 11/.

М. Скрипник не залишив свого домагання - поширити "українізацію" також на українські області РСФСР /Північний Кавказ, Курдина і Вороніжчина, Зелений Клин, Казахстан/. Це натикалося на упертий спротив російської бюрократії. Тільки 30 серпня 1929 р. Комісаріят Освіти РСФСР постановив, що мовою навчання компактних мас українців у границях РСФСР має бути мова Наддніпрянської України 12/. Це була перемога М. Скрипника. Але цієї постанови з початком сталінської генеральної лінії вже не було можна використати як слід.

В добі непу комуністична диктатура оберталася "обличчям до села". Щоб прихилити до себе селянські маси, потрібна була "українізація" і т.д. В добі генеральної лінії політика партії обернулася на зниснення селянина - самостійного продуцента. Генеральна лінія, з її насильною колективізацією, реквізиціями і вивозом селян в північні країни РСФСР, викликала в Україні також національне невдоволення. Ще в 1929 році писав Л. Каганович:

"Реквізиції хліба спричинили розвиток шовінізму. Цей шовінізм виявляється в тім, - що тепер говорить-ся про наказ вивозити хліб, цукор і т.д. в Москву. Цей шовінізм виходить не тільки з вищих верств, але також і знизу" 13/.

В цих обставинах політика українізації і под. не помагала прихилити неросійську людність до комуністичного режиму. Розвиток національних культур і зріст національної свідомости в населенні різних "національних республік" міг збільшити опозицію проти генеральної лінії.

Тому до М. Скрипника, як прихильника українізації, почали в Москві ставитися з недовір'ям. Він у своїх статтях і промовах критикував політику ВКП в національнім питанні. Напр., він писав:

"Для більшости членів нашої партії Україна як національна одиниця не існувала. Була тільки Малоросія як частина єдиної невідімої Росії, цось невизначне, як у своєму відношенні до Росії так і до своєї території і навіть до мови" 14/.

М. Скрипник писав також про національну політику комуністів в Україні.

"Наша КП/б/У досить довго стояла на неправильній точці в українському національним питанні".

Формально Скрипник ішов за теорією Леніна, який твердив, що культурно-національні потреби кожного народу мусять бути забезпечені чи то в централізованій державі, чи в національно-територіяльних автономних областях. Але М. Скрипник ішов далі: він доводив, що треба в українських народних масах розвивати національну свідомість, доказував, що через національну культуру можна дати нові цінності українським робітникам і селянам. М. Скрипник уважав, що теорія національного питання не досить розроблена комуністами, і що національні проблеми треба досліджувати і розвивати далі. З погляду "ленінізму" і його "пророка" - Сталіна, що вже тоді йшов угору, ці погляди М. Скрипника були чистою "ересю".

Генеральна лінія вимагала збільшеного постачання збіжжя з України. Восени 1932 р. в Україну приїздили з новими вимогами хліба В. Молотов і Л. Каганович. На нараді з ними М. Скрипник заявив, що з України вже взято збіжжя "під мітлу", але це не переконало московських делегатів, тільки збільшило недовір'я до М. Скрипника. М. Скрипника звільнено з посади наркома освіти і призначено головою Державного плану. Це був знак неласки Москви. Сталін послав в Україну Павла Постишева, з титулом 2 секретаря КП/б/У, з надзвичайними уповноваженнями - зробити в апараті і в організації КП/б/У загальну чистку /січень 1933 р./.

П. Постишев взявся енергійно до виконання доручення. Протягом перших 10 місяців 1933 року в Україні звільнено 137 секретарів районних комітетів компартії, 379 голів районних виконавчих комітетів та 158 начальників районних контрольних комісій ^{15/}. Особливо переслідував Постишев українців-комуністів із західньо-українських областей, яким закидав, мовляв, вони стали "агентами Нілсудського і Гітлера". Якраз у М. Скрипника було немало співробітників-комуністів із Західньої України, які, згідно з політичною лінією Комінтерну, мали бути носіями проле-

тарської революції в її поході на Захід. М. Скрипник планував взяти учителів для Совєтської України з українських земель, що були в той час під польською владою.

Коли прийшла чистка П. Постишова, то багато цих західньо-українських комуністів зліквідовано, в їх чистці загинув д-р Олександр Бадан, галичанин, що був деякий час на Закарпатській Україні і пізніше, в Совєтській Україні стояв близько до М. Скрипника. О. Бадана виключено з партії ще в 1929 році, однак М. Скрипник завзято боронив свого співробітника, апелюючи аж до президії Центральної Контрольної Комісії ВКП/б/. Протестні апеляції не помогли. Однак, хоч Москва уважала Бадана за "провокатора і шпигуна", М. Скрипник призначив його в лютому 1931 року професором історії Заходу ^{16/}. Явна або "тиха" опозиція М. Скрипника супроти нового курсу Москви викликала невдоволення центру. Постишев зібрав сили, щоб розправитися з старим більшовиком М. Скрипником.

Число "Комуніста", центрального органу КП/б/У з 6 липня 1933 р. було присвячене десятиріччю затвердження конституції СРСР. На 1-й сторінці була надрукована промова Сталіна виголошена на першому всесоюзному з'їзді рад совєтських республік з 30 грудня 1922 року, з його портретом. В цій промові Сталін казав, що "треба всі фінансові й економічні можливості республік кинути на справу відбудування основних галузей нашої промисловости. Звідси - потреба об'єднати радянські республіки в одну союзну державу" ^{17/}.

В передовій статті "Комуніста" "Союз братерства і єдності народів" - цитуються слова Сталіна про "ту знаменну організацію співробітництва народів, що називається Союзом Радянських Соціалістичних Республік і якій є живий прообраз майбутнього об'єднання народів у єдиному світовому господарстві". В цій же таки статті міститься напад на "буржуазно-націоналістичні елементи" і на М. Скрипника:

"Місцевий націоналізм намагається послабити єдність народів СРСР перед лицем світового імперіалізму і тим допомогти його інтервенціоністським планам і намірам".

липня. В дебатах узяв участь також Володимир Затонський, наступник М. Скрипника в наркомосвіті.

Доповідь Ол. Шліхтера і дебати - це був акт обвинувачення проти М. Скрипника. Учасники дискусії повторяли слова П. Постишева, мовляв, -

"за широкою спиною тов. М. Скрипника ховалися не лише ухильники від генеральної лінії партії в національно-культурному питанні, а й шкідники, шпигуни, як от Бадан, Ерстенюк та інші".

М. Скрипникові поставлено обвинувачення, мовляв, він "обороняв цілу групу професорів-комуністів і не-комуністів, у працях яких було багато антиленінських настав" ... "Впливаючи на добір кадрів для наукових установ, тов. М. Скрипник тримав курс на збереження представників буржуазного наукового світогляду".

Мабуть зміст цих дискусій був відомий М. Скрипникові, що був головою Всеукраїнського Товариства Істориків-Марксистів і керівником катедри національного питання ВУАМЛІН-у. І якраз деякі його співробітники, що разом з ним розробляли теорію національного питання і помагали редагувати його праці, виступили з засудом свого начальника в дебатах ВУАМЛІН-у. Якийсь Чебаненко і інші, що працювали при кафедрі національного питання, "калялись", що "не боролися з перекрученнями т. М. Скрипника, зокрема не дали належної відсічі його заявам, що мовляв "націоналізм є по той бік кордону". /Очевидно, по той бік російсько-українського кордону, бо М. Скрипник уважав за головну небезпеку "російський великодержавний шовінізм". П.Ф./

В дискусіях по доповіді Ол. Шліхтера учасники старалися показати "націоналістичні ухили" М. Скрипника: мовляв, його співробітники писали "явно націоналістичні статті й книги". Як приклад "націоналізму" один дискутант навів книжку комуніста Канцелярського - "Радянська влада і єврейське населення": "у цій книжці автор, виходячи з настав М.О. Скрипника в національному питанні, перейшов буквально на позиції сіоністів" 18/.

Співробітник ВУАМЛІН-у Гурезич поставив обвинувачення М. Скрипникові, мовляв, він:

"у своїх працях про перебіг революції на території УСРР і про національно-визвольну боротьбу на Захід-

ній Україні перекрутив ленінські настави й увесь час протаскував ідеї про єдність національно-визвольного руху й про гегемонію буржуазії, про її прогресивну роль в цій боротьбі".

За "ухили" М. Скрипника на "літературному фронті" з актом обвинувачення виступив "пролетарський письменник" /пізніше теж зліквідований, як "буржуазний націоналіст"/ Іван Микитенко. Ів. Микитенко приписував М. Скрипникові "антиленінські погляди", як у теорії так і в практиці, в його діяльності наркомосвіти:

"Пригадаємо нашу епопею боротьби з хвилювізмом. Всі товариші пам'ятають, що т. Скрипник був проти загонів пролетарської літератури, всіляко підтримуючи різних буржуазних, явно реакційних письменників і письменницькі групи, як "Літературний Ярмарок", поліщуківський "Авангард" тощо ... Любимим висловом т. Скрипника було: "Немає такого лакмусового папірця, яким можна визначити пролетарського письменника".

Автори історичних праць - Кузьменко і Рубач - калиси за своєї помилки, зокрема за "ідеалізацію Центральної Ради й ліво-буржуазних українських партій". Це той Рубач, що 1955 року написав похвальну рецензію на книгу А. Лихолата, де осуджено М. Скрипника, і тепер дістав закид від дальших рецензентів за не-об"єктивність ...

В. Затонський теж поставив закид М. Скрипникові за відхід від ленінізму і за "роздмухування нацитання". Він цитував слова М. Скрипника:

"Невірно, що у нас національна проблема підпорядкована теорії класової боротьби. Національна проблема у Леніна є невід'ємна складова частина загальної теорії класової боротьби, а не підпорядкована".

І далі В. Затонський наводив цитату із М. Скрипника:

"Ви не розумієте, що Ленін дав дві науки - теорію нацитання і політику нацитання, так само, як Ленін розробив дві науки - теорію аграрного питання і аграрну політику".

Як новий нарком освіти, В. Затонський нарікав на М. Скрипника за велике число годин, призначених в учбових планах для національного питання:

"За джерела цієї науки рекомендувалося трохи Леніна, помірно Сталіна і надмірно - твори самого Скрипника, себто вивчалоя лєнінізм і скрипницізм".

В. Затонський закидав М. Скрипникові "примусову українізацію" в шкільництві та його залежність від "буржуазних націоналістів" на " мовному фронті":

"Шкідники на мовному фронті, при допомозі тов. Скрипника, провели ганебну роботу відриву мови літературної від живої мови, що твориться в процесі класової боротьби та соціалістичного будівництва, навмисно вигадували різних термінів, незрозумілих масам, скерованих на відрив від загальноживаної російської та інтернаціональної термінології. Тов. Скрипник не тільки недобачав, а сам пестував таку напругу в новотворчості, дбаючи за "чистоту" української мови, мильчись з архаїзмів та націоналістичних новотворів".

В. Затонський навів слова Скрипника:

"З другого ж боку, запровадження інтернаціональних термінів, замість національних це це не значить інтернаціоналізація мови, бо ці самі терміни - це не і н т е р н а ц і о н а л і з м и, а е в р о п е ї з м и. І нам ніяк не хочеться хоріти на європейську обмеженість".

Ці слова незивав В. Затонський "ідейним обґрунтуванням націоналістичного перекручення української термінології". В. Затонський твердив у своїй промові, що Центральний Комітет КП(б)У і партійні організації -

"Неодноразово тов. Скрипнику вказували, давали терміни та змогу зрозуміти свої помилки, їх визнати, а тим допомогти партії виправити їх. Однак тов. Скрипник надто довго уперся, а визнаючи, намагався все пом'якшити у той спосіб, який ми вже наводили, крутив словами і лише сам заллутувався. Отже дійсно, як справедливо висловився тов. Постишев, доводиться зараз допомагати йому відмитися від націоналістичної скверни, що налила йому на спину, щоб тим спасти тов. Скрипника для партії" 19/.

Резолюція партійних зборів ВУАМЛІН-у на доповідь О. Шліхтера була вміщена в "Комуністі" 10 липня 1933 р. В резолюції згадано "вождя партії і світового пролетаріату тов. Сталіна" і засуджено "шумськізм, як агентуру класового ворога":

"Націоналістична програма шумськістів, у орієнтація на буржуазний Захід і на відрив УСРР від Радянсь-

кого Союзу веда до фактичної підлеглості Радянської України буржуазному світові, агентами якого були пумськiсти. Рештки розгромленого пумськiзму, шляхом дворушництва і зрадництва, часто прикриваючись партійним квитком, провадили далі підпільну контрреволюційну роботу, виконуючи водночас шпигунську, агентурну роботу за завданнями контррозвідок деяких держав ... Найбільш засмічений шкідницькими контрреволюційними націоналістичними елементами був фронт культурного будівництва. Через притуплення більшовицької пильності на цьому фронті, на чолі якого був тов. Скрипник, буржуазно-націоналістичні контрреволюційні елементи розставили свої сили на найважливіших ділянках культурного будівництва, щоб проводити ідеї буржуазного націоналізму для підривної роботи проти радянської держави, проти пролетарської диктатури".

Ці "шкідники", - як сказано в резолюції, - намагалися "відірвати розвиток української мови від загального соціалістичного будівництва і від мови, якою говорять широкі маси українських робітників і селян" ...

За вплив "шкідників" відповідальність приписано М. Скрипникові:

"Зроблені тов. Скрипником у різні періоди найгрубші помилки в національному питанні останніх років переросли на пряме примиренство до українського націоналістичного ухилу в лавах партії".

Далі резолюція розглядає помилки М. Скрипника в теорії і практиці:

"1. Перебільшення ваги національного питання в пролетарській революції; хибне і політично шкідливе трактування "недооцінки" національного питання, як "не до кінця доведеного лєнінізму", і "переоцінки" національного питання, як такого, що не існує, мовляв, у галузі теорії, - трактування, яке було відкритою ревізією лєнінізму, а саме промови тов. Сталіна на X партз'їзді; виводило з-під удару "переоцінку" національного питання в лавах партії, тобто ухил у бік українського націоналізму і фактично зводило нанівець боротьбу партії на два фронти в національному питанні; обстоювання тов. Скрипником націоналістичної тези про національну свідомість, що не могло не призводити до зміцнення позицій українського націоналізму" /М. Скрипник у своїх статтях писав про потребу розвивати національну свідомість в українському народі/.

"2. Зменшення та приниження ролі Леніна і Сталіна в розробленні й розвитку теорії національного питання".

3. Невірна оцінка ролі Центральної Ради і українських буржуазних і дрібно-буржуазних націоналістичних партій, яка змазує їх буржуазну націоналістичну суть.

4. Хибне трактування культурного будівництва на Україні як "нічим необмеженого національного будівництва"; відрив культурного будівництва від завдань інтернаціонального виховання свідомих будівників соціалістичного суспільства.

5. Антипартійна і політично шкідлива "теорія" "націонал-більшовизму", що було намаганням обілити і затушувати буржуазно-націоналістичну суть націоналістичних ухилів у партії та українських дрібно-буржуазних націоналістичних партій, і вела зокрема, до апологетики укапізму" /У.П. - Українська Комуністична Партія, в яку перетворилася "Фракція Незалежних Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії", під проводом А. Річицького, Мих. Авдієнка, Антона Драгомирецького і ін. 1920 р. В 1924 році УКП розв'язалася, частину її членів прийнято в КП(б)У. З членами цієї групи у Скрипника були деякі ідейні зв'язки. УКП стояла на позиції незалежності Советської України/.

"6. Неправильна вимога українізувати цілі райони СРСР, яка не виникала з культурних потреб трудячої людності цих районів і при відсутності відповідних кадрів була використана висланими з України петлюрівськими елементами, щоб зірвати політику партії в галузі колективізації та ліквідації куркульства як класа".

/Цей параграф резолюції цікавий тим, що навчання українців рідною мовою провідники КП(б)У під проводом Постишева не вважали за таке, що виникає "з культурних потреб трудячої людності" - українців, які знаходяться за адміністративними межами Советської України/.

"7. Неправильна оцінка ролі робітничого класу і партії в боротьбі за революційно-пролетарське розв'язання національного питання на Україні, наклепницьке твердження про зневажливе ставлення робітничого класу до української мови й культури; невірна "теорія" суцільних помилок КП(б)У в національному питанні, всупереч тому, що КП(б)У, за безпосереднім керуванням Леніна і Сталіна, посилено боролася свого часу проти недооцінки національного питання і проти великодержавницького ухилу серед ряду керівних працівників партії на Україні /Пятаков, Бош, Лебедь/ і серед окремих парторганізацій". /М. Скрипник і його

го одноступці в КП/б/У стояли на тім, що більшовицька партія від початку советської влади в Росії робила "суцільні помилки" у відношенні до України/.

"Націоналістичні помилки т.Скрипника нерозривно зв'язані з іншими його найгрубішими помилками, що ллють воду на млин троцькізму і правого опортунізму; ці помилки виявилися в наклепницьких твердженнях про "ідейних розброд" партії 1917 року, про "старий" і "новий" більшовизм; антиленінська концепція про існування так званої течії "націонал-більшовизму" разом з антипартійними твердженнями про "старий" і "новий" більшовизм допомагала об'єктивно троцькізмові і правому опортунізму в їх боротьбі проти ленінізму ... Антиленінські погляди т. Скрипника в національному питанні відбилися в теоретичній роботі в національному питанні близьких до нього наукових працівників, що осіли останніх років у комісії національного питання ВУАН /кер. т. Скрипник/, які слідом за т.Скрипником роздували вагу національного питання, ідеалізували і прикрашували український буржуазно-націоналістичний рух, Центральну Раду, підтримували теорію "суцільних помилок" КП/б/У, тощо, допускалися антипартійного твердження нібито т. Скрипник "розвивав далі і поглиблював ленінську теорію національного питання", "піднісв ленінську теорію на нову теоретичну височину", змазуючи роль і значення вождя партії тов.Сталіна" 20/

... М. Скрипникові вже не довелося читати цих обвинувачень. Супроти закидів, що він відійшов від теорії Леніна в національному питанні, він не міг би себе в дискусію оборонити. Домагаючись пробудження "національної свідомості" між українськими робітниками і селянами, "приєпанними" століттями царського режиму, М. Скрипник наближався до марксистів "австрійської школи" /Реннер, Бауер і інші/. В цьому він сходився з відомим критиком ленінської "теорії національного питання" Львом Юркевичем, діячем Української Соціал-Демократичної Партії. Л.Юркевича, як "буржуазного націоналіста", не раз згадує Ленін у своїй полеміці з часу I Світової Війни, коли Л. Юркевич видавав у Швейцарії "Боротьбу".

"Пролетарська диктатура" зовсім не зліквідувала націоналізму, він тільки прибрав інших форм. М. Скрипник уважав, що треба сприяти національно-культурному відродженню України, тяжко покривдженої царським режимом. Але ці його тенденції визнавали в Москві за "націоналістичний ухил", хоч М.Скрипник вихо-

див у політиці українізації з позицій, "пролетарської революції". Це вирішило судьбу М. Скрипника і його політики.

Слід згадати, що М. Скрипника цікавили рухи навіть таких маленьких народів, як лужицькі серби в Німеччині. 1926 року він відвідав цю країну і про лужицьких сербів згадав у передмові до книжки Бадана про Закарпатську Україну. Для лужичан він не бачив перспективи успішного національного відродження, бачивши їх двомовність /лужицько-сербська і німецька/. Закарпатська Україна, зв'язана з великим українським національним масивом, на думку М. Скрипника, мала шанси на національне відродження, в зв'язку з "пролетарською революцією".

Після смерті М. Скрипника була спростована "українізація", що була тільки в початках на Кубані, та в інших районах РСФСР, заселених українцями.

М. Скрипник планував видавати "Українську Радянську Енциклопедію" і належав до редакційної колегії цього підприємства, разом з А. Річицьким і Геттлером. Після його смерті ця справа була забута. Річицький член Центр. Вик. Комітету Рад України був розстріляний у 1934 році в Баштанському районі, за "насильну колективізацію", мовляв, він "перекрутив" партійну лінію...

Про М. Скрипника писав "Комуніст" 1934 року, що:

"саме Скрипник сіяв недовір"я до національної політики партії, коли у своїх виступах і книжках писав, що, мовляв, більшовицькі ленінську національну політику провадять нещиро, що, мовляв, КП/б/У голосує за ленінську політику, а справді її не провадить" 21/.

М. Скрипник не дожив до "великих чисток", коли Сталін почав систематично нищити "старих більшовиків". Його колеги і обвинувачі - В. Чубар, А. Затонський, П. Постишев та інші були зліквідовані чи в процесах чи зникли без сліду без процесів. Отже він не потрапив у категорію "ворогів народу" і тепер міг бути реабілітований наслідниками Сталіна.

Коли зааналізувати суціль обвинувачень, які були поставлені М. Скрипникові, то найтяжче обвинувачення було з погляду Сталіна, який тоді робив свої кроки до самовлади, що Скрипник хотів незалежно думати і не вважав теорій Леніна і Сталіна за непорушні догми. Людина з таким характером не мала шансів на довгий вік

під диктатурою Сталіна. Ного "ліквідатор" - Постишев саме тому загинув, що відважився, хоч і нерішуче, перечити Сталінові.

Чи були співробітники М. Скрипника "агентами Пілсудського і Гітлера", чого, мовляв, "не допильнував" М. Скрипник? Комуністи з Західної України були рішучими противниками Польщі, Румунії і Чехословаччини і мріяли про прилучення Західних українських земель до Советської України. Але одночасно вони були прихильниками розширення прав України в межах СРСР. Цим комуністам було далеко до "тітоїзму", бо тодішня міжнародна і внутрішня ситуація України була зовсім відмінна від тієї, що створилася в Югославії за II Світової Війни. Але в їх настроях, безперечно, було немало огірчення проти більшовицького централізму і проти потоптування Москвою національної гідності українців, незалежно від їх партійної приналежності. Сталін тільки на око вів боротьбу проти "російського великодержавного шовінізму", а в дійсності потурав йому. Наприклад, після смерті Скрипника, були наново написані підручники для шкіл і навіть правопис український зреформовано, з наближенням до російської мови.

Нема сумніву, що опозиційні настрої серед комуністів українського роду були підсилені особливо штучним голодом 1933 року, який знищив мільйони українців. Цей голод ослабив українців біологічно, а чистки, проведені в КП/б/У після смерті М. Скрипника, вимели з партії всі елементи, здібні до самостійного думання. В партії і в апараті запанував послухний наказам "чиновник", готовий безумовно виконувати всі накази Кремля.

Бібліографічний показник

1. А.В. Л и х о л а т . Разгром националистической контр-революции на Украине /1917-1922/. Москва, стор. 339 ;
2. Л и х о л а т , стор. 162 ;
3. А н т о н о в - О в с е е н к о . Записки о гражданской войне, т. I, стор. 173 ;
4. Протоколы I съезда КП/С/У, Харків, 1925 ;
5. Э. З і с с о н. 100 Red Day, Yale University Press, 1931, р. 441 International Affairs, April 1956, London ;
6. Н.С к р ы п н и к . Начало коллективного хозяйства на Украине. Москва, стор. 9 ;
7. "Коммунист", ч. 4., Харків, 1920 ;
8. Н.Н. F i s h e r . The famine in Soviet Russia. N.Y. 1927, р. 248-50 ;
9. Ibidem ;
10. Протоколы 12 съезда ВКП/С/, Москва, 1923 ;
11. Ол. Б а д а н . Закарпатська Україна, Харків, 1929 р. ;
12. З. О с т р о в с к и й . Проблемы украинизации и белорусизации в РСФСР, Москва, 1931 ;
13. Л. К а г а н о в и ч . Комуністична конституція України. Харків, 1929 ;
14. М. С к р и п н и к . Статті і промови, Харків, 1932, т. I, стор. 291 ;
15. Известия, Москва, 28.XI.1933 ;
16. "Комунист", Харків, 6.7.1933 ;
17. Там же ;
18. Там же ;
19. Там же ;
20. "Комунист", 10 липня 1933, Харків ;
21. "Комунист", 26.I.1934 р., Харків.

Є. Г л о в і н с ь к и Й.

СОВЕТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

I.

Ювілейний 1954 рік советські можновладці використали для того, щоб сконцентрувати увагу населення Советського Союзу так і закордонної опінії на взаємовідносинах між Росією і Україною, дати цим взаємовідносинам таке наświetлення, яке б, на їх думку, відповідає цілям і завданням політики Советської держави. Як відомо, основні лінії цього наświetлення були накреслені в заздалегідь опрацьованих і виданих тезах про 300-ліття воз"єднання України з Росією, схвалених Центральним Комітетом КПСС ^{1/}. Статті в газетах і журналах, брошури та цілі книги лише повторювали на різні лади, розгортали, інтерпретували ті положення, які були дані в тезах. В цілому ж основні ідеї, подані в тезах, можна звести до таких трьох тверджень:

1. Воз"єднання України з Росією було поступовим фактором в історії українського народу.
2. Економічний і культурний розвиток Україна завдячує головним чином братній допомозі великого руського народу.
3. Зв"язки, що встановилися між Україною і Росією, - не до розірвання. Україна є і буде невід"ємною складовою частиною ССРСР.

Цілком зрозуміло, що відповідну увагу присвячено і питанню про економічні взаємовідносини України і Росії на протязі минулих трьох віків.

З"явилася також низка статей в фахових журналах ^{2/}. Вийшли друком спеціальні видання ^{3/}, присвячені економічній характеристиці України, історії її економічного розвитку та економічним взаєминам між Росією і Україною. Коронне місце між всі-

ма виданнями цього року і на цю тему має капітальна праця, яку фірма Інститут економіки Академії наук Української ССР і яку видала Академія наук СРСР. Це : "Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР" Москва, 1954, стор. 554 ^{4/}.

Вже в самому способі видання цієї книги позначилася братня допомога великого руського народу .

Праця написана авторським колективом Української Академії наук. Редакційна колегія складається з таких осіб: д-р економ. наук А.А. Нестеренко, д-р економ. наук И.Н. Романенко, й кандидат економ. наук Д.Ф. Вирник. Проте, як ми вже вказували, видана ця книга Академією наук СРСР і надрукована вона згідно з постановою Інституту економіки Академії наук СРСР, редакторами видавництва якого є : д-р економ. наук П.А. Хромов і д-р економ. наук Я.Г. Фейгин. У вступному слові редакція "Очерків" вважає за потрібне подати:

"Особенно большая помощь была оказана научным коллективом института экономики Академии наук СССР" ^{5/}.

Власне думка дати образ розвитку народного господарства України постала і була здійснена раніше, може незалежно від перекладського ювілею. Вже 1949 р. в Києві, у виданні Академії наук Української ССР, вийшли "Нариси розвитку народного господарства Української РСР". Отож згадані "Очерки" є переробленим і значно доповненим виданням /перекладом/ "Нарисів".

Пов'язання випуску "Очерків" до ювілейного року мало, очевидно, певне значення. Ця обставина, а також той факт, що "Очерки" мають за собою схвалення і Академії наук СРСР, надають цій концепції, викладеній в них, характер підкреслено офіційний.

II-

Автори "Очерків" мали тяжке завдання: в своїй праці вони були пов'язані даною згори, від обов'язуючої в Советському Союзі - установи, концепцією. Згадані "тези", схвалені Центральним Комітетом КПРС і є власне коротким конспектом історії українського народу, в тому числі і історії економіки України, в єди-

но можливий в совєтських умовах інтерпретації. Завданням авторського колективу було розгорнути цей конспект і дати для нього історичний зміст. Історичний фактаж можна було брати лише такий, що відповідав би поставленим тезам.

З другого боку автори були позбавлені права користати з праць своїх попередників, твори яких були вже в свій час засуджені, як такі, що не відповідають признаній комуністичною партією схемі господарського розвитку України.

М. Слабченко, О. Оглоблин, В. Дубровський для авторів "Очерків" були ті " буржуазно-націоналістические историки-экономисты", що проповідували "анти-научну теорію о мнимой безклассовости і безбуржуазности украинской нации" ^{6/}. Ми не говоримо вже про історичні праці з економіки України передреволюційного періоду, як от праці І. Джиджори ^{7/}, еміграційних вчених, таких як українець Олянич ^{8/} чи росіянин Мякотін ^{9/}.

Починаючи з першого десятиріччя ХХ століття українська економічна думка починає посилено працювати над вивченням господарської історії України, особливо з ХVІІ і ХVІІІ століть.

Поруч з великою кількістю дрібних розвідок, статей і причинків у 20-х роках, в часи релятивного розквіту Всеукраїнської Академії наук, її численних кафедр, інститутів і кабінетів, по-стали великі синтетичні праці таких видатних дослідників, як М. Слабченко ^{10/} і О. Оглоблин ^{11/}.

Весь цей великий дорібок української науки, в якому накреслювався розвиток українського господарства в перших сторіччях його існування в складі російської держави, був для авторів "Очерків" своєрідним "табу". Вони примушені були починати працю наново і з досить великого джерельного матеріалу вибирати лише те, що підходило до встановлених наперед тез і завдань.

III

Автори "Очерків" починають історію України з моменту т.зв. "воз"єднання її з Росією", себто з 1654 р. Розуміється, процес інкорпорації України в склад Російської держави був довгим і бо-

лучим процесом, що закінчився лише на початку XIX ст. В цьому процесі "Переяслав" був тільки одним з епізодів.

Однак, це не відбирає у авторів права починати історію господарчого розвитку України саме з цієї дати, хоч властиво переходовим моментом у новій історії України треба вважати не рік 1654, а власне 1648 р. - початок української національної революції і створення козацької держави. Соціально-економічні зміни, пересування соціальних сил, що мало великий вплив на дальшу господарську історію України, датуються не від 1654 р., лише від 1648. Проте накинена згори концепція - представити переяславський епізод - як подію вирішального для України значення - змусили авторів взяти цю дату за вихідний пункт своїх "Очерків". І тому їх увага концентрується в першу чергу і на самому початку на проблемі "возз'єднання" України з Росією.

А тому, що в тезах ЦК КПСС виразно було зазначено, що:

"воссоединение Украины с Россией, несмотря на то, что во главе России стояли тогда царь и помещики, имело огромное прогрессивное значение для дальнейшего политического, экономического и культурного развития русского и украинского народов" 12/

і що :

"воссоединение с сильным централизованным Российским государством способствовало развитию экономики и культуры Украины" 13/.

то перед авторами "Очерків" стояло завдання: ці тези, в галузі економіки, довести й уgruntувати науково. З цим завданням автори упорались на якихось 25 сторінках, при чому треба мати на увазі, що ці 25 сторінок /Глава Перша, Основні черти економічного розвитку України. Автор Д.Ф. Вирник/ присвячені не тільки періоду інкорпорації України, що тривав до кінця XVIII ст., але і першу половину XIX ст. /до 1861 р./.

Тому в основному уgruntування поставлених тез обмежено лише загальними твердженнями, не підпертими доказовим фактичним матеріалом. Так, ми в "Очерках" читали таке твердження :

"Воссоединение Украины с Россией способствовало более быстрому развитию производительных сил Украины и страны в целом, ускорило дальнейшее развитие обществен-

ного розділення труда, товарно-денежних відносин, внутрішнього і зовнішнього ринку, виникнення і розвитку капіталістических відносин. Розвиток общеросійського внутрішнього ринку, а також зовнішньої торгівлі сприяло накопленню капітала на Україні, прискорило товаризацію її господарства, яке заключалося в общеросійських економічних зв'язках. Во другій половині XVII в. ринок України став неотъемлемою частиною утвореного всеросійського ринку" 14/.

Поступовий вплив російської економіки з'ясується в першу чергу, згідно з твердженнями авторів, вищим розвитком продуктивних сил "Центральної Росії", що "визначило широкі можливості економічного розвитку України і Росії в цілому" 15/.

Ці твердження про вищий розвиток продуктивних сил в Російській, чи вірніше Московській, державі, не доведено, та й ледве чи воно може бути доведено. Економічна відсталість Московської держави, порівнюючи не тільки з західноєвропейськими країнами, але з її найближчими сусідами /Польща, Швеція/ - це факт, що його визнають і російські історики. П.И. Лященко в своїй великій, присвяченій історії народного господарства СРСР, праці, що одержала Сталінську премію, говорить, що політика Петра "була неизбежна при економічній відсталості Русского государства, при отсутствии в нем развитого торгово-промисленого класу" 16/.

Створення єдиного національного ринку, розвиток товарообігу, зріст суспільного розподілу праці приходять в Московській державі лише в кінці XVII ст. 17/.

В половині XVII ст. Московська держава ще переживає наслідки "смутного часу", великої розрухи початку XVII ст.; майже до кінця цього століття Московщину потрясають народні повстання, викликані тяжким соціальним становищем народних мас та невідрадною ситуацією народного господарства 18/.

Реформи Петра I, скеровані на скріплення могутності Росії, носили більше зовнішній характер. "Росія епохи Петра I являлась відсталою аграрною країною, в якій панував клас крепостнического дворянства" 19/. Основним фактором, що гальмував розвиток народного господарства Росії, було кріпацтво, що протягом XVIII і початку XIX ст. приймало все гостріші форми, доходючи в багатьох відношеннях до рабства.

"Дальнейшие возможности и успехи России в направлении развития в ней индустрии и капиталистических отношений, как это было в то время на Западе, сковывалось господством крепостничества. К концу XVIII в. вместе с "дворянской реакцией" это господство крепостных отношений еще более усилилось. Распространение крепостничества на новые территории, громадная раздача государственных "населенных земель" и крепостных крестьян путем пожалований дворянству, усиление применения труда крепостных не только в сельском хозяйстве, но и в промышленности - все это расширяло крепостничество, углубляло его, придавая ему характер системы, охватывающей все народное хозяйство и все районы страны" 20/.

Таким чином, говорити про вищий економічний розвиток Московської, пізніше Російської держави не доводиться. І інкорпорація України до складу відсталого господарчої системи, в якій кріпацтво охоплювало майже все народне господарство, для України не було явцем прогресивним.

Автори "Очерків" примушені самі підтвердити той факт, що включення України до складу Московської держави провадило до посилення феодално-кріпосницької експлуатації селян.

"Усиление феодално-крепостнической эксплуатации крестьян нашло свое выражение в поголовном переводе их на барщину /панщину/. в умножении наделов, т.е. экспроприации помещиками надельной земли, как одной из самых тяжелых форм разорения крестьян" 21/.

Треба сказати, що кріпацщина перед повстанням Хмельницького на Наддніпрянщині була значно м'якша, ніж навіть у коронній Польщі.

"Тут не така тяжка була панщина, тут був більший простір, а сусідство з вільним степом відкривало для сміливіших людей змогу втікати на Запоріжжя. Тут населення звикло до розмірно більшої свободи" 22/.

І тому причин протипольських повстань до Хмельницького, як і причин Хмельниччини треба шукати не так в соціальному, як в національному і релігійному утисках. Розуміється, своїх соціальних цілей селянство України в революції 1648 р. не досягнуло. В козацькій державі, що постала з цієї революції, поступово відбувається поворот до тих соціальних відносин, які існували перед повстанням Богдана Хмельницького, з тією тільки різницею, що

місце польських землевласників займала козацька старшина. В цей процес стабілізації соціальних відносин Козацької Держави втручається, використовуючи як різні договори, складані українськими гетьманами з московським урядом, так і фактичну ситуацію, що дозволяла на таке втручання, Москва.

Втручання її іде в кількох напрямках. Поперше це є намагання роз'єднати між собою провідні верстви і народні маси українського народу. Московські урядовці в Україні ставали арбітрами в суперечках між "посполитими" і старшиною, намагаючися притягнути на бік Москви "чернь" українську і підірвати значення і вплив української провідної верстви. Отже зближення України з Москвою, що датується від 1654 р., мало лише деструктивний вплив на соціальну структуру Козацької Держави.

Подруге це втручання позначилося в розлачі і закріпленні вельможам великоруського походження українських земель. Роздача земель почала ширше практикуватися після полтавського погрому, коли Петро I конфіскував землі прихильників гетьмана Ів. Мазепи. Про роздачу маєтків саме чужинцям: Ф. Долгорукому, Б.П. Шереметеву, Шафирову, Вейсбаху, Меншикову, Головкинові та іншим, В.А. Мякотін пише:

"Все закрепляли за собою полученные имена царскими грамотами и все вместе, не неся никакой службы " Войску Запорожскому", образовывали в нем совершенно новую категорию владельцев. Получая формально имена от гетмана, эти владельцы в действительности стояли вне его власти, и гетман не только не мог своею волею отобрать у кого-либо из них разданное ему имя, но не мог оказывать какого либо влияния и на их службу, протекавшую вне пределов "Войска Запорожского" 23/.

Теж саме ми бачимо і за часів реституції гетьманату за Петра II.

"На первых порах, правда проекты возвращения к прежним порядкам управления Малороссией ничем не отразились в сфере ее землевладения и немало не мешали выдвигавшему их центральному правительству продолжать начатую Петром раздачу великороссам малорусских имений, в том числе и имений, принадлежавших раньше гетманам" 24/.

Найбільшого розмаху досягла роздача українських земель великоруським вельможам за Катерини II, особливо після ліквідації Запорозької Січі і після приєднання до Російської держави земель над Чорним морем /т.зв. Новоросія/. Протягом 9 років до 1784 року роздано поміщикам коло 4,5 міль. десятин землі ^{25/}.

Отже і в цьому відношенні позначився негативний вплив т. зв. "возз"єднання", що привів до створення в Україні величезних лятифундій, власниками яких були переважно поміщики- фаворити царського двору..

Потрете російська влада намагається безпосередньо втручатися в соціально-економічні відносини України. Ще за часів гетьмана Бржховецького, на підставі відомої царської грамоти з 11 грудня 1665 р., появилися на лівобережній Україні царські воеводи і залоги московського війська по містах, а за ними з'явилися переписувачі, що робили перепис населення з фіскальною метою.

"Но эта перепись, каже російський історик В.А. Мясотін, - и совпавшее с нею введение воеводского управления на Украине, подняли в стране бурю восстания против Москвы, и московское правительство отступило, решив отказаться от своего плана и от обещанных доходов для государственной казны, лишь бы удержать Украину в своем подчинении" ^{26/}.

Розуміється, Москва другої половини XVII ст. була ще надто слаба, щоб повністю підпорядкувати собі гетьманську Україну. Але після поразки гетьмана Із. Назени починається різкий поворот в сторону безпосереднього порядкування російськими державними чинниками українською економікою.

Малоросійська колегія, заснована в 1722 р., одержала право контролю над фінансами гетьманщини. Щоправда, в 1727 р. Колегія була скасована, але вже по смерті гетьмана Данила Апостола в 1734 р. її відновлюють в трохи зміненому вигляді: за Петровим указом вона складалася з шести старшин російського війська, стаціонарного в Україні, тепер зпроваджується ніби паритетна засада: трьох росіян і трьох українців, при чому наказано "їм було сидіти " в рівенстве". Проте фактичним головою Колегії і правителем України /уряд гетьмана був скасований/, став спочатку ро-

сійський генерал кн. Шаховської, після нього були князь Барятинський і Бібіков, що вже носив титул Президента Малоросійської Колегії. Від 1746 року, по смерті Бібікова, правила Україною сама Колегія, без Президента; з 1750 до 1764 - знову був відновлений уряд гетьмана /К. Розумовський/. Проте контролю над українськими фінансами так і залишалася під доглядом центрального російського уряду.

Скасування гетьманату в 1764 р. і впровадження положення про губернії завершує інкорпорацію більшої частини українських земель до російської держави. Ті хитання, що супроводили цей процес, свідчать в першу чергу про великий спротив, який ставили об'єднанню як українські вищі верстви, так і народні маси. Спротив перших був послаблений, коли українська старшина була повністю прирівняна в правах з російськими "февдалами", одержавши в 1788 р. російське дворянство. Одночасно починається процес русифікації вищих українських верств.

Спротив народніх мас, що їх до певного часу підбурювано проти вищих верств України, був зломлений ще раніше, коли було переведено повне закріпачення селян і скасування права вільного переходу /1763 р. - остаточно 1783 р./.

Так само негативно треба оцінювати і той факт, що включення України до Московської, потім Російської держави послабило торговельні зв'язки України з Західньою Європою. Ще перед повстанням Б. Хмельницького Україна була торговельно зв'язана в першій лінії з Польщею та Німеччиною. Головними пунктами українського експорту були Бреслав, Гданськ, Кролевець, Рига, Аугсбург, Нюрнберг, Амстердам. Туди спроваджуються продукти сільського господарства: збіжжя, лен, пенька, воли, віск, мед, сіль, сало, шкіри, тютюн, салітра, поташ, смола, а звідти привозили різні тонкі матерії, білизну, металеві вироби, предмети люксу, музичні інструменти, книги, дорогі вина, колоніальний крам.

Не дивлячися на "руїну" і на воєнні події того часу, Україна, навіть Лівобережна, майже не перериває жвавої торгівлі з Заходом. Попит на продукти українського сільського господарства /особливо ліс, поташ і т.інш./ в Західній Європі, що швидко відроджується по 30-літній війні, зростає. Разом з тим на Геть-

манщині розвивається і своя промисловість - металева, з виробництвом зброї та боєприпасів, хемічне виробництво /салітра, поташ, дьоготь, смола/, шкіряна і сільна промисловість. Українські вироби закріплюються на європейських ринках ^{28/}.

Петро I ще в 1701 р. видав указ, яким заборонялося українським купцям везти свої товари до балтійських портів. Спочатку він хотів скерувати всю торгівлю України на південь, до Азова. Але з огляду на воєнні події і втрату Азова цей указ не був упроваджений в життя. Натомість наказано було українським купцям везти свої товари через Архангельськ. Розуміється, цей окружний і дуже далекий шлях приводив до занепаду українського експорту. Не міняло справи і те, що з 1714 р. відкрився шлях для торгівлі з Заходом через нові російські порти: Петербург і Ригу. В 1719 р. заборонено взагалі вивозити закордон українське збіжжя. В наступні роки пішли нові обмеження, які врешті звели український експорт до мінімуму.

Таких самих заборон і обмежень зазнав й український імпорт.

Насадження за Петра I в Московщині мануфактур, що виробляли сукно, полотно, спонукали царський уряд вживати різних заходів, щоб обмежити конкуренцію західноєвропейських товарів з російськими. Накладалися високі мита, а іноді ті чи інші вироби підпадали цілковитій забороні ^{29/}.

Всі ці розпорядження російського уряду гальмували й підкопували розвиток торговельного життя в Україні та шкідливо відбивалися на її економічному добробуті. Налагоджені торговельні стосунки з Заходом обірвалися. Україна ставала ринком для московських товарів, і сама вона могла продавати продукти свого господарства тільки до Росії. Це приводило і до занепаду української купецької верстви. Московські купці, користаючися своїми зв'язками з російськими урядовими чинниками, захоплювали торгівлю з Україною в свої руки. Одночасно переводилося і безпосереднє нищення тих галузей української промисловости, які вже встигли розвинутися. "Московська буржуазія XVII і XVIII ст..." каже акад. М. Слабченко - не вважала за вигідне розвивати українські фабричні підприємства й випускати їхні вироби до західних країн та до Росії, де українські продукти легко з великорусь-

кими конкурували" ^{30/}. Заборонено було в Україні виробництво зброї і боєприпасів; зконфісковано і передано московському скарбу хемічну промисловість і заборонено будувати нові фабрики. Зовсім занепав скляний промисел в наслідок обмеження вивозу готових продуктів і привозу важливих для продукції сировинців. Подібна ж доля зустріла й українську текстильну промисловість. Остаточним завершенням цієї політики російського уряду був митний тариф 1822 р. Наслідком його було те, що Україна ставала ринком для московських промислових товарів і її економічна залежність від Москви може бути означена як виразна колоніальна залежність. Цей процес, що тривав більше 100 років, в "Очерках" не знайшов жадного освітлення, хоч колоніальний характер економічної залежності України визнається і советськими авторами "Очерків" ^{31/}. Стверджуючи "жорстоку колоніальну політику царизму" щодо України і одночасно говорячи про позитивний вплив "возз'єднання" України з Росією на розвиток української економіки, автори протирічать самі собі. Щоб приховати цю суперечність, автори примушені були максимально обмежити свій виклад історії української економіки в XVII і XVIII ст. ст.

Проте фактів регресу в соціально-економічному житті України, що були наслідком її інкорпорації Росією, автори цілком оминути не могли. Вони мусяли констатувати посилення кріпацчини, на що ми вже вказували. Так само вони мусяли відмітити скасування магдебурзького права для тих міст України, що його мали. Стверджуючи, що Правобережна Україна, яка ще до кінця XVIII ст. залишалася під Польщею, значно відстала в економічному розвитку від Лівобережної /що не цілком відповідало дійсності/, автори не могли замовчати такого, напр., факту, що "інвентарная реформа 1847-1848 гг. /проведенная царским правительством на Правобережьи/, являлась по существу массовой экспроприацией крестьян в пользу помещиков в пределах большого района страны" ^{32/}.

IV

Ми навмисне порівнюючи довше зупинилися на першій добі історії народного господарства України, як складової частини Російської держави. Бо з одного боку ця доба, в якій відбувалася ступенева інкорпорація українських земель в склад великої централізованої імперії, наклала свій відбиток на всю дальшу історію українського народного господарства і ті відносини, що встановилися за той час, властиво, тішать над українською економікою і до сьогодні. З другого боку якраз ця доба викладена у авторів і надто конспективно і виразно тенденційно. Натомість, вже в другій главі, присвяченій добі від 1861 р. по 1917 р. /Народное хозяйство Украины в период капитализма, автор Д. Вирник/, викладена з значно більшою об'єктивністю. Уже така таблиця, що запозичена з "Трудов комиссии, учрежденной для пересмотра уставов фабричного и ремесленного", /ч. II, СПб, 1863, стор. 330-331/ і що уміщена в "Очерках" ^{33/}, характерна для упослідженого становища України під оглядом промисловим.

Т А Б Л И Ц Я № I

Кількість промислових підприємств і зайнятих у них робітників
з 1860 р.

	Кількість фабрик и заводів	Кількість зайнятих робітн.	%	Вартість продуктів в міль. карб.	%
Всього по Україні / 9 губерній/	2709	85 139	15	34,40	12
" по Росії	15 383	565 142	100	292,55	100

Треба мати на увазі, що за кількістю населення ті 9-губерній мали людности 18-20%.

Автори "Очерків" все це намагаються підкреслити поступовий вплив перебування України в єдиному неродногосподарчому організмі Російської імперії, що приводило до скріплення економічних

зв'язків України і Росії і до збільшення суспільного розподілу праці. Так, кажучи про розвиток сільського господарства в Україні, автори пишуть:

"Украина производила озимой пшеницы и ячменя на много больше чем все остальные губернии Европейской России, взяты вместе, а яровой пшеницы - почти 2/3 всего збора в Европейской России. В то же время собственные потребности в таких изделиях сельского хозяйства, как лен, пенька, продукты лесного хозяйства, частично картофель и другие, Украина удовлетворяла за счет других районов страны. На этой основе общественного разделения труда в земледелии в масштабах всей страны все более укреплялись широкие экономические связи отдельных районов Украины с Россией, взаимная обусловленность их сельского хозяйства" 34/.

Але вже трохи далі, на тій же самій сторінці, автори примушені сконстатувати, що цей розподіл праці йшов на шкоду сільському господарству України.

"Сельское хозяйство Украины имело одностороннее зерновое направление, что при низком уровне агрикультуры не могло не вести к истощению и хищническому использованию земель" 35/.

І ще далі :

"Упадочное состояние животноводства ярко характеризует одностороннее зерновое направление хозяйства" 36/.

Натомість, цілком не вірно й притягнене силоміць твердження авторів, що:

"значительное развитие товарных посевов в Херсонской, Екатеринославской, Таврической губ. Украины, как и на всем Юге России, было возможно на основе тесной экономической связи этих окраин с Центральной Россией" 37/.

Тісний зв'язок з Центральною Росією в розвитку товарності степових губерній України не відігравав жодної ролі. На зріст товарності сільського господарства цих районів України впливали в першу чергу великі експортні можливості, які відкривалися перед українською сільськогосподарською продукцією. Особливо сприяла українському експортові збіжжя висока світова кон'юнктура, що прийшла після великої аграрної кризи 70-х років минулого століття.

Говорячи про зовнішню торгівлю України, автори "Очерків", правдиво, згідно з дійсним станом річей, відмічають велику перевагу українського експорту над імпортом.

"За 1909-1911 гг. вывоз Украины составлял 790,8 млн. руб., а ввоз 471,8 млн. руб. Непосредственно за границу /империи, - З.Г./ Украина вывозила на 368,6 млн. руб., а ввозила на 106,2 млн. руб., т.е. экспорт превышал импорт в 3,5 раза. Общий вывоз Украины до революции составлял почти 26% общероссийского вывоза, а ввоз 11,5% при чем активное сальдо Украины составляло 52,2% активного сальдо всей империи" 38/.

Отже це означало - але такого висновку ми в наведених даних в "Очерках" не знайдемо, що Україна своїм експортом оплачувала загально-імперський імпорт, який йшов вже поза межі України.

Говорячи про розвиток тяжкої промисловості, що почався з другої половини 19 ст., автори подають цілу картину бурного зросту української металургії досить об'єктивно. Вони підкреслюють історичні особливості російського імперіалізму, що полягали в тім,

"Что империализм здесь был опутан густой сетью докапиталистических отношений" 39/.

Проте, відмічаючи роль закордонного капіталу в розбудові української тяжкої індустрії /Донбас, Кривий Ріг/, автори "Очерків" зупиняються тільки на негативних сторонах проникнення закордонного капіталу в українське господарче життя. Позитивна роль закордонного капіталу, завдяки якому українські підземні дібра почали розроблятися прискореним темпом, і що українська металургія була побудована на наймодернішому на той час технічному устаткуванні, залишається в "Очерках" не освітленою. І хоч в цілому економічна політика царату тих часів носила ліберальний характер, що уможливлювало якраз скерування закордонних капіталів найвигіднішою лінією в місцевості, багаті на кам'яне вугілля і залізну руду /південний схід України/, то в тих випадках, де розміщення промислових сил залежало від царського уряду економічна політика йшла напрямом, що не відповідав інтересам народного господарства України. Це стосується в першу чергу розбудови московського й, особливо, петербурзького промислових цент-

рів. Вовнна промисловість, що належала переважно державі, концентрувалася якраз у цих двох промислових районах. Обидва ці райони працювали на привозному сирівці і півфабрикаті, що йшли переважно з України, а петербурзький район ще і на привозному з Англії вугіллі. Промислова розбудова центру імперії особливо позначилася в розбудові текстильної промисловости /московський район/; і хоч текстильна промисловість центру так само працювала переважно на привозній сировині /бавовна - з Середньої Азії або з-закордону/, проте продукція текстильних виробів концентрувалася переважно в московському районі. Як ми вже згадували, зачатки української текстильної промисловости, що існували ще перед 1654 роком, політикою царського уряду були знищені. Включення України в одну загально-імперську митну територію мало своїм результатом, що Україна стала ринком збуту текстильних виробів, які йшли з московського промислового району. Так само й інші галузі легкої промисловости, як шкіряна, скляна, концентруються в центрі імперії в петербурзькому районі. І як наслідок відомого закону Альфреда Вебера про агломерацію промисловости, концентрація промисловости в цих двох центрах відбувається в більших розмірах і прискішених темпах. І як наслідок вже цієї концентрації приходить до одностороннього розвитку української промисловости зі шкодою для українського народнього господарства.

В кінці століття /1896 р./ загальна продуктивність промислових закладів в розподілі по губерніях представлялася так: 39a/

Московська губ.	402 міль.руб.
С.Петербурзька "	317 " "
Володимирська "	178 " "
Пермська "	85 " "

Це великоросійські губернії, що стояли по об'єму продукційних засобів на першому місці.

Загальна продуктивність 9 українських губерній, натомість, виносила всього 428 міль. руб., отже не на багато більше, ніж Московська губернія.

По окремих українських губерніях ця сума розподіляється так:

Катеринославська	97 міль.руб.
Київська	77 " "
Херсонська	69 " "
Подільська	57 " "
Харківська	51 " "
Чернігівська	23 " "
Волинська	19 " "
Полтавська	17 " "
Таврійська	16 " "

Цей однобічний розвиток промисловости України в межах Російської імперії відзеркаляється і в "Очерках":

"Украина дала 70 % всей продукции добывающей промышленности царской России, в то время как в обрабатывающей промышленности ее доля составляла около 15%" 40/.

Про однобічний розвиток української промисловости говорять і автори ювілейних статей, умічених в різних економічних журналах. Так А. Румянцев констатує:

"... машиностроение на Украине развивалось односторонне и в общем незначительно, не превышая 14% обде-имперского" 41/.

і далі :

"Отсутствовало /в Україні, - С.Г./ станкостроение, производство кузнечно-прессового оборудования, а также электромашиностроение" 42/.

І автор цілком правильно стверджує:

"Эксплуатация, которой подвергались трудящиеся как русской так и нерусской национальностей, усугублялась на окраинах страны, национально-колониальным угнетением" 43/.

М. Герасименко, що написав рецензію на "Очерки", теж стверджує що:

"Развитие капитализма на Украинешло особенно противоречиво, в обстановке тяжелого социального и национального угнетения украинского народа" 44/.

Таким чином, представляючи історію господарського розвитку України від 1654 до 1917 року, себто за той час, коли Україна, ступнево втративши свою політичну незалежність і культурну

самобутність, стала складовою частиною Російської імперії, автори "Очерків", не зважаючи на дані їм згори директиви, не змогли оминати тієї історичної правди, яку оминати не можна: перебування України в складі авторитарної, господарчо-відста-лої імперії, з її становим ладом не могло бути поступовим фак-тором в історії України. Навпаки, воно виразно гальмувало гос-подарський розвиток України. Наслідок цього - відносне аграрне перенаселення України приводило до еміграції українсь-кого селянства на схід, та односторонній розвиток промисловості, до то-го, що Україна постачала сировину і півфабрикат промислово розви-неним районам імперії - Московському і Петербурзькому.

Однак, автори "Очерків", характеризуючи становище укра-їнського народнього господарства за часів перебування України в складі Російської імперії, цими констатуваннями далеко не вичерпали теми. Цілковитим не узгоджено ними проблеми економічно-го визиску України по лінії державних фінансів, коли в наслідок нерівномірного розподілу прибутків і видатків державного бюдже-ту Російської держави, фінансовий баланс 9 українських губерній був цілий час активний. Це означало, що за підрахунками деяких дослідників, Україна віддавала поза свої межі до 20-25% подат-ків та інших поборів, що їх платило до державної скарбниці укра-їнське населення. Не узгоджено в советських концепціях госпо-дарського розвитку України і той факт, що господарчий центра-лізм в кол. Росії особливо виявлявся лінією фінансів. Централі-всіх державних фінансових інститутів, таких як Державний банк, Селянський земельний банк, Державний Дворянський банк находили-ся в тодішній столиці імперії С. Петербурзі. А рівнобіжно з цим йшло осідання в Петербурзі, як столиці імперії і як великому промислово-му центрі, і в Москві, як в першому по величині про-мислово-му центрі імперії, централь різних товариств, банків асекураційних товариств. Так, в кінці століття в Петербурзі ма-ли осідок 6 найбільших банків імперії з основним капіталом по-над 10 міль.руб., в Москві 4 банки, не рахуючи невеликих зак-ладів. В Україні в той же час було всього 6 дрібних бан-ків; основний капітал найбільшого з них Одеського торгово-про-ислового не був більшим 3 міль. руб. Ще більшу концентрацію

ми спостерігасмо щодо страхових товариств: в Петербурзі - було 12, в Москві 5 найбільших в імперії страхових товариств. Крім того було ще 2 страхові товариства в Варшаві і в Нижнім Новгороді. В Україні були лише філії або контори цих товариств.

Ми дозволили навести ці дані, щоб не тільки підкреслити ті прогалини, що існують в совєтській концепції господарського розвитку України, але і для того, щоб образ дореволюційної України в економічному розрізі, що в "Очерках" поданий досить вірно, був представлений як найповніше.

V

Глава III "Очерків" /" Народное хозяйство Украины в период подготовки и проведения Октябрьской социалистической революции, иностранной интервенции и гражданской войны 1917-1920 годы, автор К.Н. Романенко/ присвячена тому періоду української історії, щодо якого документів, які б характеризували господарче життя, зберіглося дуже небагато. Незважаючи на це, автор зумів цьому періоду відвести 60 сторінок. Щоправда, у викладі автора більше політичної історії, ніж економічної. З політичної сторони деякі констатації автора мають неабиякий інтерес. Так, автор виставляє твердження, що "борьба за победу пролетарской социалистической революции на Украине носила длительный и ожесточенный характер". З цим твердженням кожний, хто знає історію цих років в Україні, не може не погодитися. Також інші твердження автора заслуговують на увагу. Виходячи з загальної настанови про всебічну допомогу російського народу українському, автор ілюструє вияв цієї допомоги в часи "громадянської війни". Так, говорячи про формування української робітничої класи, автор стверджує "провідну" роль російського пролетаріату.

"Участие русского пролетариата в формировании кадров промышленных рабочих Украины способствовало укреплению сплоченности и организованности украинского пролетариата, росту его революционных и боевых качеств ... ведущая роль в сплочении и активизации революционной борьбы донецкого пролетариата принад-

лежала руському рабочому класу" 45/.

А коли автор переходить до історії збройної боротьби між Українською Народною Республікою і СРСР, він, залишаючися, зрештою при основній радянській концепції цієї боротьби, скрізь стверджує активну участь російських військ у цій боротьбі. Наводимо приклади:

"К Кнєзу приближались революционные войска, в составе которых был отряд из 1700 советских бойцов, направленных В.И. Ленином из Москвы, 2000 петроградских матросов, взвод конной артиллерии из Орла, отряд из Твери в 600 бойцов и ряд других частей" 46/.

І в іншому місці:

"При активной помощи войск Советской России партизанские отряды перешли в ноябре 1918 г. в общее наступление" 47/.

І ще :

"В помощь трудящимся Украины Центральный Комитет партии направил Первую конную армию, 25-ю Чапаевскую дивизию и Башкирскую кавалерийскую бригаду" 48/.

Звідси випливає загальне твердження автора, що:

"Украинский народ, руководимый коммунистической партией, с помощью великого русского народа, в декабре 1917 г. установил Советскую власть" 49/.

І виникає питання: чи була б радянська влада встановлена в Україні, коли б не було російського пролетаріату на Донеччині, коли б не поклалися російські війська в Україну, і коли б, взагалі не було цієї "допомоги великого російського народу" ? Можна лише ствердити, що автор, захопившись тезою про цю "допомогу", дав досить доказів того, що сили спротиву проти більшовизму в Україні були такі великі, що без втручання зовнішньої сили український народ не допустив би наставлення у себе радянської влади.

Щоправда, ці сили, - об'єднані навколо Української Центральної Ради, українські політичні партії і українську громадськість, автор кваліфікує як сили "української буржуазії" 50/. Історичній правді це не відповідає. Властиво, української буржуазії в 1917 році майже не існувало. Поміщики, промисловці і купці українського походження майже на 100% були зрусифіковані,

і в найменшій мірі їм залежало на підтримці урядів Української Народної Республіки, що були створені Центральною Радою, і що переважно були соціалістичні. Допустився автор також історичних неточностей, говорячи про політику українських урядів. Невірно, напр., що Центральна Рада одержала французьку позику в 180 міль. франків ^{51/}.

Не відповідає дійсності, що:

"За получаемую от империалистов помощь Директория обещала империалистам вернуть царские долги, передать им на 50 лет все железные дороги, допустить их контроль над финансами, торговлей, промышленностью и государственной деятельностью Украины" ^{52/}.

Директорія жадної допомоги ні від кого не одержувала; переговори, що проводив з представниками французької влади в Одесі на весні 1919 року кабінет Остапенка, жадних результатів не дали; не могло бути й обіцянок про передачу залізниць і контролю над економікою України; найбільше, що припускалося, це допущення закордонних дорадників для налагодження господарства в молодій українській державі.

Ще й інше твердження "Очерків" потребує уточнення. Це справа 11 мільйонного доларового кредиту від "американских империалистов" ^{53/}.

Відповідає дійсності, що закордонна місія УНР закупила у американських військових чинників у кредит на 15 міль. дол. військового майна, що залишилося в Європі. Однак, догода ця американськими чинниками була уневажнена. Лише невелика частина цього майна була справді продана в кредит українським кооперативним організаціям.

По своєму, і цілком невірно, автор викладає історію Всеукраїнського З'їзду Рад Робітничих, Селянських і Солдатських депутатів, що був скликаний в грудні 1917 року в Києві. Історичною правдою є, що з'їзд цей, скликаний за ініціативою більшовицького Київського Совету Рабочих і Солдатських депутатів, став яскравою антибільшовицькою маніфестацією всіх українських національних сил, що стояли на боці Центральної Ради. На 2500 делегатів більшовиків виявилася лише 60 ^{54/}, які й виїхали до захопленого вже в той час більшовиками /"рабочими красногвардейцами

Харькова, поддержанными красногвардейцами России" ^{55/}, щоб там утворити вже большевицький I Всеукраїнський з'їзд Советів, який і обрав перший Советський уряд України. Першим актом його було розповсюдження на територію України всіх декретів, прийнятих II з'їздом Советів Росії.

Хоч до 1923 р. Українська Советська Соціалістична Республіка формально була незалежною державою, проте фактичний стан був цілком інший; уряд УССР був опанований і підпорядкований Комуністичній Партії большевиків України, яка була заснована в липні 1918 р., як "неотъемлемая составная часть Российской КП/б/" ^{56/}. Російський Центральний Виконавчий Комітет постановою з 1 червня 1919 р. визнав за необхідне об'єднання советських республік для зосередження керівництва найважливішими галузями державного життя в руках центрального управління. 27 січня 1920 р. уряд УССР ухвалив постанову, що:

"... все декреты Украинской ССР относительно органов власти и учреждений /военных, совета народного хозяйства, продовольствия, почты и телеграфа, финансов/ аннулируются и заменяются соответствующими декретами РСФСР, вступающими в силу на всей территории Украины с момента их опубликования" ^{57/}.

Типова формула для декретів уряду УССР була така: "Ввести в силу на территории Украины Декрет Раднаркома РСФСР от /дата/" Іноді замість слів "ввести в силу" зустрічаємо "надати силу".

Цей період в економічній історії Советського Союзу - рр. 1917-20 - пізніше одержав назву періоду "Воєнного Комунізму". В "Очерках" цієї назви не зустрічаємо.

В дійсності справа представляється інакше. Воєнні обставини лише почасти впливали на переведення в життя тих чи інших заходів господарської політики. Незалежно від цього даний період - це період спроби негайного здійснення соціалізму в розрахунку на вибух світової революції. Цілий ряд заходів був розрахований на довшу мету, на перетворення цілої господарської структури країни. Про це свідчить література того періоду, в якій говориться про проєкт ліквідації грошей та заміну їх розрахунковими знаками, при чому необмежена емісія грошей вважалася за один з радикальних засобів до ліквідації буржуазного ус-

трук й до створення устрою соціалістичного ^{58/}, про впровад-
ження розрахункової трудової одиниці і т.п. ^{59/}

Розуміється, українська територія лише з листопада 1920 року була цілком опанована більшевиками /крім західних її областей, що відійшли до Польщі, Румунії і Чехословаччини/. В 1919 і 1920 рр. Україна була тереном безперервної війни. Багато з заходів економічної політики, що її провадили більшевики, носили справді характер передусім воєнних заходів.

В нашу задачу не входить детальний огляд усіх актів со-
ветської економічної політики того часу, тим більше, по цей
огляд подано в "Очерках" з достатньою повнотою. Відмічасмо ли-
ше головніші з них.

II Всеросійський з'їзд Советів 8 листопада 1917 року прий-
няв декрет про землю, яким касувалося право приватної власнос-
ти на землі і конфіскувалося велика земельна власність з пере-
дачею її в розпорядження волосних земельних комітетів та пові-
тових Советів селянських депутатів.

В розвиток і доповнення цього декрету III Всеросійський
з'їзд Советів прийняв 18 лютого 1918 р. закон про соціалізацію
землі. Цей закон був повністю прийнятий II Всеукраїнським з'їз-
дом Советів, що відбувся 17-19 березня 1918 р. в Катеринославі.

В результаті цього, як пишуть "Очерки":

"На Украине крестьяне восточных областей получи-
ли от Советской власти такой земли свыше 15 млн. дес.,
что почти удвоило наделное землепользование бедноты
и середняков республики" 60/.

Заслуги советської влади в цьому було дуже мало. Більше-
вицькі декрети і закони лише сакціонували той стан, що утвори-
вався в наслідок аграрної революції, яка відбувалася в Україні
і яка в свою чергу була наслідком тих ненормальних аграрних сто-
сунків, що існували в Україні напередодні 1917 року. Більшевиць-
кі декрети і закони, проклямаючи "соціалізацію" землі, лише ство-
рювали ще більший хаос в земельних відносинах. Результатом цього
хаосу було: нищення живого і мертвого інвентаря в поміщицьких
мастках, падіння товарності сільського господарства, скорочення
посівних площ, зменшення урожайності, що зрештою привело до не-

бувало в Україні голоду 1921 і 1922 рр. Про голод цей у нас буде мова в наступному розділі, на цьому ж місці треба ствердити, що якраз ця величезна большевицька розруха сільського господарства, про яку ми говорили, була основною причиною недостатнього постачання харчів в країні /а не акція куркулів і спекулянтів, як це намагається представити автор "Очерків"/^{61/}. Для забезпечення постачання харчами міст, советська влада запроваджує т.зв. продрозкладку. Цій акції советської влади, що в Україні вперше й частково впроваджена декретом Совета Народних Комісарів з 24 січня 1919 р.. "Очерки" присвячують мало уваги. Між тим продрозкладка, що відіграла неабияку роль в ще більшій хаотизації сільського господарства, привела до значного скорочення посівів, викликала великі заколоти на селі. Якраз заміна продрозкладки продподатком в березні 1921 року означала зворот в советській економічній політиці і перехід на позиції непу. Сутність продрозкладки полягала в тому, що у продуцентів відбиралися рештки сільськогосподарських продуктів і залишалися їм за встановленою згори нормою лише стільки цих продуктів, щоб їм вистачило на особисте споживання, годівлю худоби і на насіння. Фактично це було виявом монопольного "права" держави на сільськогосподарську продукцію. Формально продрозкладка була встановлена лише для збіжжя, зернового фуражу й олійних рослин. Фактично ж вона поширювалася і на всі інші продукти. Так, наприклад, постанова Совета Народних Комісарів УРСР з 24.VIII. 1920 року говорить про відбирання лишків картоплі у населення, хоч картопля до т.зв. нормованих продуктів не належала. Отже в одних випадках встановлювалися контингенти, що їх треба одержати, в інших - лишки, які треба було залишити селянам. Розмір норм чи контингенту в одних місцевостях залежав від розмірів господарства, в інших - від кількості їдців. В умовах неусталеї влади, при свавілля місцевих органів не могло бути й мови про будь-який налагоджений правопорядок розкладки. То ж не диво, що збирання продрозкладки натрапляло на величезний спротив українського селянства і можливе було лише при допомозі спеціальних організацій т.зв. продовольчих "заградительных отрядов". Натомість "Очерки" підкреслюють роль створених комітетів неза-

можних селян /комнезами/. "Очерки", розуміється, оцінюють цю роль, як позитивну. В дійсності ж комнезами, до яких увійшов найменш працьовитий елемент села, вносили в життя українського села ще більшу розруху й заміщення. В 1919 р. творилися з тих же елементів комітети бідноти, що були тимчасовими органами влади на місцях.

В промисловості, фінансах й транспорті советська влада почала з установленням робітничого контролю на підприємствах /Декрет Совета Народних Комісарів РСРСР з 27 листопада 1917 р./ і Висшого Совета Народних Комиссаров /Декрет ЦВК КП/б/ і Совнаркома з 15 грудня 1917 р./, щоб потім перейти до націоналізації цих галузей народного господарства. В "Очерках" подається неповний перелік окремих актів націоналізації промислових об'єктів. Декрети про націоналізацію видав не уряд на той час все ж таки самостійної Української Советської Республіки, лише уряд Російської Республіки.

"В январе 1918 г., читаємо в "Очерках", постановленням Совнаркома за підписом В.И. Ленина были национализированы чугунные заводы Шиманского в Харькове"^{62/}

В інших випадках це робітв створений в Петрограді ВСНХ.
"... по постановлению ВСНХ были национализированы все предприятия Новороссийского товарищества в Юзовке и ряд других"^{63/}.

Взаємовідносини між промисловістю і державою встановилися дуже заплутані. З одного боку держава асигнувала певні суми на заплату робітникам і службовцям та на інші потреби окремих підприємств, з другого - держава забирала для себе, для військових потреб, для роздачі населенню ті продукти, що знаходилися на складах окремих фабрик й заводів. Нова продукція майже припиняється. "Очерки" наводять дуже багато цифр, що ілюструють цей занепад продукційної діяльності в Україні. Ми не зупиняємося над цими цифрами ані взагалі над різними деталями, що їх подав автор цього розділу. Не маємо можливості їх перевірити, а, зрештою, картина господарської розрухи, що мала місце в Україні в 1919-20 рр. подана досить вірно. Застереження наші щодо способу подачі й освітлення матеріалу можна звести до таких пунктів.

1. Причиною господарської розрухи й руїни були не тільки

воєнні дії, але й господарська політика самих большевиків. Це була доба експериментування і "революційної" творчості. Ми вже відмічали, що деякі економічні заходи большевицької влади продиктовані були стремлінням негайно здійснити соціалістичний лад у тому вигляді, як це тоді представлялося керівникам большевицької партії.

2. Треба мати завжди на увазі при оцінці цього періоду господарської історії України, що большевики в 1919 і 20 рр. не були повними господарями всієї української території. В міжчасі в Україні діяли інші уряди, зокрема Уряд Української Народньої Республіки. Економічна політика цих урядів в певній мірі впливала на господарські стосунки тих часів, і дослідження її мало бути теж включено в історію господарського розвитку України. Нічого цього в "Очерках" ми не знаходимо. Рівно ж нема ні слова про гетьманський період в новітній історії України, який будь-що-будь тривав з 27.IV.1918 по 14.XII.1918. Розуміється важко було б сподіватися від большевицьких авторів, щоб вони, крім згаданих вже вигадок агітаційного порядку, подали об'єктивну історію тих українських урядів, до вони вважають за контрреволюційні. Розуміється, що й об'єктивних джерел, які б освітлювали економічну політику українських урядів тих часів /Гетьманської Держави і Уряду Української Народньої Республіки/ дуже мало.

Роки 1917-20 в історії України були переломовими роками. Тоді це на терезах історії важилася доля самостійної України, і за українську державність точилася довга й уперта війна. Війна скінчилася перемогою большевиків, яким вдалося опанувати майже всю територію кол. Російської імперії /за винятком Басарабії, земель, що відійшли до Польщі, прибалтійських держав/. Російська держава була встановлена, спочатку у вигляді конфедерації чотирьох советських республік /РСФСР, Українська ССР, Білоруська ССР, Закавказька ССР/, а потім у вигляді Союзу Советських Соціалістичних Республік. Хоч з формального боку становище України в цій федерації значно різнилося від становища її в царській імперії, проте істота речей залишилася приблизно та сама. Україна і надалі залишається складовою частиною єдиного держав-

ного тіла; її економічна політика керується напрямними, що походять з центру - нині - Москва. Розуміється, змінився радикально характер господарчої системи. Але ці зміни пішли в напрямку збільшення господарського централізму.

Змінилися і основи советської концепції господарської історії України. Вона набрала апологетичного характеру, представляючи господарський розвиток України як суцільну смугу все нових досягнень, що забезпечують Україні все більше піднесення в економічному відношенні.

Розглядові советської концепції цього вже сучасного періоду господарської історії України має бути присвячена наступна стаття.

Бібліографічний показник

1. Тезисы о 300-летию воссоединения Украины с Россией /1654-1954 гг./. Государственное издательство Политической Литературы, Москва, 1954; надалі цит. "Тезиси".
2. Д. В и р н ы к. Нерасторжимая дружба русского и украинского народов. "Вопросы экономики", 1954, № 1 ;
Д. Т и щ к о. Экономические, политические и культурные предпосылки воссоединения Украины с Россией. "Вопросы экономики, 1954, № 2 ;
А. О м а р о в с к и й . Развитие народного хозяйства Советской Украины. "Вопросы экономики; 1954, № 3 ;
П. Х р о м о в. Экономическое значение воссоединения Украины с Россией. "Вопросы Экономики", 1954, №5 ;

- Г. О н и щ е н к о. Расцвет хозяйства. "Плановое хозяйство", 1954, № 1 ;
- А. Р у м я н ц е в. Экономическое сотрудничество русско-го и украинского народов. "Коммунист", 1954, № 7;
3. Д.Ф. В и р н ы к. Украинская ССР, Краткий историко-экономический очерк. Госполитиздат, Москва, 1954 ;
- Н.И. Л я л и к о в. Советская Украина. Очерк экономической географии. Государственное издательство географической литературы, Москва, 1954 .
4. В дальнейшем цитусмо скорочено. "Очерки" ;
5. "Очерки", стор. 4;
6. "Очерки", стор. 41 ;
7. І. Д ж и д ж о р а. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710-1730 роках. "Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", тт. 97, 101, 103 і 105, Львів
8. Д. О л я н ч и н. Торговельні зв'язки України з Брєслявом у XVIII ст. "Наша Культура" кн. 8, Варшава, 1935. і Д. Олянчин. Торговельні зв'язки України з Ляйпцігом у XVIII ст. "Наша Культура" кн. I. Варшава, 1936.
9. В.А. М я к о т и н. Очерки социальной истории Украины в XVII-XVIII вв. Том I, Выпуски I, II, III. Изд-во "Ватага" Пламя, Прага, 1924-1926.
10. М.С л а б ч е н к о. Господарство Гетьманщини, т.3. Землеволодіння та форми сільського господарства, Одеса, 1923; його же Организация хозяйства Украины от Хмельнитчины до Мировой войны, тт. 1-2, Одеса. 1922;
11. А. О г л о б л и н. Очерки истории украинской фабрики. Київ, 1925. ;
12. "Тезисы", стор. 10;
13. Там же, стор. 11 ;

14. "Очерки" , стор. 13;
15. Там же, стор. 15 ;
16. П.И. Л я ш е н к о . История народного хозяйства СССР. Том I, изд. третье. Государственное издательство политической литературы. Ленинград, 1952, стор. 356;
17. Там же;
18. Там же, стор. 294-295 ;
19. Там же, стор. 368 ;
20. Там же, стор. 438 ;
21. "Очерки", стор. 29 ;
22. Проф. Д. Д о р о ш е н к о . Нарис історії України. Том II. Український Науковий Інститут, Варшава, 1932, стор. 133;
23. В.А. М я к о т и н , цит. праця, вып. 2, стор. 170 ;
24. Там же, стор. 192 ;
25. Д о р о ш е н к о , цит. праця, стор. 250 ;
26. В.А. М я к о т и н , цит. праця, вып. 3, стор. 30;
27. Н.И. Л я л и к о в . цитована праця, стор. 60 ;
28. Про це дивись згадані статті Д. Олянчина, а також розвідку В. Дубровського "До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIIIв.", уміщену в "Записках Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук", т. XXVI. Київ, 1931 ".
29. "Коли в Рязані була заснована фабрика голок, то в Україну було заборонено привозити з Австрії чи Шлезьку, щоб примусити купувати вироби рязанської фабрики, далеко гірші й дорожчі. Дорошенко, цит. твір, т. II, стор. 180 ;
30. Цит. за статтею Богдана Шнара: Розвиток української легкої промисловости . "Розбудова Держави", Клівсленд, США, ч.3 /14/, 1954, стор. 2;
31. "Очерки", стор. 15 ;

32. Там же, стор. 26 ;
33. Там же, стор. 38 ;
34. Там же, стор. 53, 54 ;
35. Там же, стор. 54 ;
36. Там же, стор. 56 ;
37. Там же, стор. 55 ;
38. Там же, стор. 66 ;
39. Там же, стор. 61 ;
- 39а. Энциклопедический Словарь Брокгауз и Ефрон, кн. 54 /Россия/, стор. 283 ;
- 40 "Очерки", стор. 50 ;
41. А. Р у м я н ц е в . "Экономическое сотрудничество русского и украинского народов", "Коммунист", № 7, стор. 20 ;
42. Там же ;
43. Там же, стор. 18 ;
44. "Очерки", стор. 145 ;
- 44а. Про це на підставі капітального дослідження проф. Ю. Н. Яснопольського /"О географическом распределении государственных доходов в России", Киев, 1890 и "О географическом распределении государственных расходов России, Киев, 1897 /написані такі праці:
- а/ С о к о л о в Н. Украина в государственном бюджете России, Украинский Вестник, 1906, № 2;
- б/ М а л ь ц і в П. Україна в державному бюджеті Росії. Т-во "Український Агроном", Лубні, 1917 ;
- в/ П о р ш Т. Україна в державному бюджеті Росії. Українське соціал-демократичне видавництво "Каменярі", Катеринослав, 1918.
- г/ Г л о в і н с ь к и й С. Финансы УССР, Український науковий Інститут, Варшава, 1939 /розділ "Фінансова екс-

- плуатація України"/;
45. "Очерки", стор. 105 ;
 46. Там же , стор. 151 ;
 47. Там же, стор. 169 ;
 48. Там же, стор. 175 ;
 49. Там же, стор. 149 ;
 50. Там же, стор. 119 ;
 51. Там же, стор. 151. Автор посилається на "Историю дипломатии", т. II, 1945, стор. 316 ;
 52. Там же, стор. 170;
 53. Там же.
 54. Про це див. П. Христюк і матеріали до історії української революції 1917-1920. Відень, 1921, том II, стор. 70;
 55. "Очерки", стор. 148;
 56. Там же, стор. 167;
 57. Там же, стор. 177;
 58. П р е о б р а ж е н с к и й Е. Бумажные деньги в эпоху диктатуры. Госиздат, Москва, 1920 ;
 59. "Социальная революция и финансы". Сборник к. III Конгресса Коммунистического Интернационала, НКФ, Москва, 1921;
 60. "Очерки", стор. 140;
 61. Там же, стор. 189;
 62. Там же, стор. 189 ;
 - 63: див. Н е м а н о в Л. М. Финансовая политика Украины /7 ноября 1917- 4 февраля 1919/, Киев, 1919; К а б а ч - к і в І. Структура Державного бюджету в Україні й у Чехословацькій Республіці, Науковий Збірник УВЦІ, т. II, Прага. Добриловський Н. З історії господарської політики незалежної України /1919-1920/, Збірник пам. С. Петлюри, Прага, 1930.

П.С. Л и х о.

"СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ НА МЕСТАХ"

Робота комуністичної партії Чорнуського району

на Полтавщині /1921-1941/

Від Редакції

"Власть советам"!, "власть на местах"!, "вся власть трудящимся" - це ті головні гасла комуністичної пропаганди, якими ССРСР приваблює колоніальні народи світу до революції, обіцяючи нібито державну суверенність та вільне особисте життя.

Стаття П.С. Лиха, що тут подаємо, має виключну вагу для розкриття значення цих гасел большевизму в їх практичному здійсненні. Вона розкриває систему заходів, якою комуністична меншість нав'язує свою волю некомуністичній більшості.

Автентичні документи комуністичного господарювання в одному районі Полтавщини /22 села/ в часі з 1921 до 1941 рр., з додатком коротких життєписів большевицьких функціонерів, складають зміст статті. Хоч документи походять з 1921-1941 рр., а самі події відбулися в типовому, малому, коліс'я квітучому районі Полтавщини, описані П. Лихо події і сама техніка уярмлення роблять ці події повчальними для всіх тих народів світу, на які націлена агресія комунізму з Москви. Ця стаття наочно показує, як саме відбувається уярмлення і яку роль в ньому відіграють чужі і місцеві комуністичні функціонери.

Комісарів району, секретарів партійного комітету, голів РК, функціонерів ЧК-ГПУ, суду, прокуратури, земельного відділу, ніхто з місцевого населення вільними голосами не вибирав, вони були нікому не відомими прибульцями в районі і, крім небагатьох, відряджені були на працю з центру. Свої злочини вони виконували з доручення ВКП/б/, КПБ/у/ і райкомів партії.

Початковою фазою советської влади в Україні була збройна агресія чужоземного війська. Окупаційна влада насамперед обсадила провідні становища своїми комісарами, агентами ЧК, в допомогу яким прийшли нечисленні місцеві комуністи. Ця чужа влада назовні була замаскована як "Советы рабочих, крестьянских и солдатских" депутатів у формі "Уездисполкома" "Виконко-

ма". Присутність "солдатських депутатів" в совєтах забезпечувала окупаційній владі комуністів можливість виносити ухвали в місцевих справах голосами чужинців, що мали в руках збройні засоби терору.

Найнижчою ланкою виконавців і організаторами масового та індивідуального терору були поодинокі місцеві люди з моральних покидьків суспільства і в першу чергу члени комуністичної партії.

Для нагляду за виконанням наказів, ЦК ВКП/б/ засилає в Україну спеціальних уповноважених /20-, 10-, 5 - тисячників/, продовольчих уповноважених тощо. Партизацією прокуратури, суду, колегії правозаступників, населення було позбавлено правосуддя та правного захисту.

Офіційний довідник "СССР, административно-территориальное деление Советских республик", виданий в Москві 1954 року, подає, що на березень 1954 р. в Україні було "786 районських /16 654 сільських/ совєтів". Трагедія маленького району в Україні, повторена 786 разів для України, показує скільки коштувало їй тільки встановлення совєтської влади, не рахуючи вже втрат від війни, голоду та засідання в концентраційні табори, чи на освоєння "білих плям" на мапі ССРСР.

x x
 x

В ухилах X з "Уаду комуністичної партії про нову економічну політику не було сказано нічого про час, на який вона власне запроваджувалася, бо було цілком зрозумілим, що цей час визначити наперед неможливо.

Перехід від політики воєнного комунізму до непу - практично перепроваджувався повільно і лише через це більша половина 1921 року /після березня 1921 р., коли відбувся з"Уад / і майже весь 1922 рік, по суті були це роками сваволі часів воєнного комунізму, бо "продразверстка" існувала включно до 1-го січня 1923 року. Затягування комуністичною Москвою справи застосування непу на практиці пояснюється, головним чином, неврожайністю 1921-22 років та голодом, який охопив величезні терени областей України і Поволжя. Практично за початок непу в Україні слід уважати 1923-й рік, а за його кінець рік 1927-й. Після проголошення непу, селянство, робітники, ремісники, торгівці, фахівці-вчені, старі військові старшини і т.д., застосовуючи інтенсивну працю, свою індивідуальну ініціативу, свої знання, а до того

ще й приватний капітал, швидко відбудовують советську господарку. Довірливо наївні люди сподівалися і вірили у можливість довготривалості нової економічної політики, а з тим надіялись, що комунізм поступово еволюціонує - переродиться. Проте, за планами московських комуністичних змовників, на базі непу ССРСР мусив переключитися на рейки індустріалізації та суцільної колективізації сільського господарства, а всі ті, що допомогли комунізму в часи непу витягнути краєну з прірви, були приречені на знищення, як куркулі, капіталісти і вороги народу. Акт нищення мільйонів людей підготовлювався довго й систематично.

Увесь народ і зокрема селянство не знали про страшні готування комуністів, а тому жертвенно працювали далі. Як виявилось в пізніших роках, досягнення непу значно перебільшили сподівання Кремлю і вже в 1927 році продукція виробництва промисловості і сільського господарства досягла довоєнного рівня, а з цим наблизився час здійснення комунізмом на внутрішньому фронті давніх приготувань, щоб пізніше перевести свою чергову підготовку до наступу на зовнішньому фронті.

З запровадження непу в Україні прийшло до ліквідації усіх колишніх волостей і повітів, а на їх місце утворено округи й райони. Підпором комвлади на селі залишались і на далі т.зв. "Комітети Незаможних Селян" /Сель КНС, Рай КНС та ОКР КНС/, через які комуністи роздухували класову ненависть і боротьбу на селі. Згадані комітети, складені з місцевої селянської бідноти, а найчастіше з сільських ледарів, карного елементу та різних демагогів, повинні були відіграти провідну роль в советизації села, а головним чином вони повинні були бути оком партії та уряду на селі, бо кількісний склад членів комуністичної партії на селі в ті часи був незначним, а агентурна мережа ОГПУ лише починала розбудовуватись.

На з'їздах комуністичної партії, що відбувались між X та XVI з'їздами, головним чином зосереджувалося увагу комуністичної верхівки на тих змінах в економіці і політиці ССРСР, які приходили в зв'язку з непом. В компартію тоді прийшло до розбиття поглядів на справу колективізації та індустріалізації, що й привело до троцькістської опозиції та внутріпартійної боротьби то

з правими то з лівими ухилами в партію. В цій боротьбі Сталін, як відомо, переміг.

х х
 х

У Чорнуський район кол. Лубенської Округи на Полтавщині увійшли /за першим адміністративним поділом 1923 року/ лише три волості кол. Лохвицького повіту: Чорнуська, Воронківська та Білоусівська. А вже поїно в 1930 році до Чорнуського району було приєднано ще й Мокіївську волость. В такий спосіб Чорнуський район охопив чотири кол. волості з населенням у 51 800 душ, та з 30 населеними пунктами. Був це глибинний район з добре розвинутим сільським господарством, рибальством, кустарно-промисловими закладами для виробництва плахт, рогозяних кошиків, черевиків, мат і т.ін. Якщо говорити об'єктивно, то в цьому районі в часах його організації не було комуністичних кадрів, які змогли б очолити провідні становища. Подібне явища можна було спостерігати в той час і по інших сільських районах України. Взагалі в Чорнуському районі, крім якогось десятка кол. "революціонерів 1905 року", що проявили свою революційну діяльність під час відомих селянських заворушень в тому році, - жадного комуніста не було, а, наприклад,

Бибик Іван з с. Загребелля,
Савченко Г.В. з с. Кізілівки,
Сухонос Федір з с. Мелехи,
Брати Черемети з с. Сухоносівки,
Сорока Василь з того ж села,

Міхно Тит з с. Бубни, та ще інші революціонери "минулого", відбувши довгочасне ув'язнення в каторзі, позбулися революційного запалу і тому зустрічали всі комуністичні міроприємства на селі холодно й байдуже. Майже всі вони за своїми переконаннями належали до числа тих селянських стихійних революціонерів, що боролись за крашу долю бідноти, але за рахунок поміщиків, а не трудового селянства. Тому вони не погоджувались

з політикою комвлади в питанні ліквідації трудового заможного селянства. Щоправда, усвідомлюючи всю небезпеку пропагування своїх ідей, вони в більшості залишалися пасивними, майже всі жили поза колгоспами, вишукуючи для цього різні підходячі мотиви, як хворість, старість і т. ін.

У першій стадії розбудови компартії в Чорнуському районі, прислані з повіту та округи комуністи, зосереджували свою увагу на тих людях, що появлялися на селах, тікаючи з міст. Відомо, що через голод і революційний хаос в країні, певна частина робітництва, службовців тощо повертались з міст до своїх родинних сіл, з яких вони колись вимандрували. Всі ці люди, згубивши в свій час зв'язки з сільським господарством та не бажаючи працювати на землі, шукали на селах легкої праці для свого прожитку. Власне їх і стали використовувати спостережливі комуністичні функціонери, притягаючи в першу чергу їх до компартії, комсомолу та в т.зв. КНС. Значна кількість таких людей стала до диспозиції комуністичній партії на селі і то не лише в Чорнуському районі, але і в інших місцях.

Влада на місцях

Провідні комуністичні діячі в часах існування кол. Лохвицького повіту та волостей: Чорнуської, Воронківської, Білоусівської та Мокиївської, що увійшли в склад Чорнуського району, були такі:

/ 1921 - 1923 роки /

А. Чорнуська волость. Волосна комуністична ячейка була заснована Цензуровим /псевдо/. Про членів її знаємо:

1/ Цензуров /прибране прізвище/. Член компартії з 1918 р., перший секретар волком'ячейки, раніше працював в Лохвицькій повітовій ЧК та був членом повітового секретаріату партії. На початку 1921 року декілька місяців виконував обов'язки секретаря Чорнуської волком'ячейки, яку він власне і заснував.

2/ Колятенко Михайло, чл. компартії з 1919 року, секретар волкомачейки, за фахом конторський працівник котроїсь цукроварні. На початку серпня 1921 року перебрав справи Чорнуської волкомачейки від Цензурова і посідав цю посаду до утворення Чорнуського району. Після організації району працював агітпропом райпарткому. Це був страшний алкоголік і хабарник, що, прикриваючись партійним квитком, дозволяв собі безліч дій, які зовсім не входили в його компетенцію. Перебуваючи у близьких зв'язках з Цензуровим, та очевидно за його дозволом і згодою, він накладав на заможних селян - "буржуїв" грошові контрибуції золотом та грабував і привласнював їх майно. Але все це він робив потайки. За його участю /був також членом спеціального трибуналу ЧК/ в м. Чорнухах були розстріляні в квітні 1922 року 9 заможних селян-закладників. Цю екзекуцію чекісти провели на горі біля народної школи м. Чорнух, у день, в присутності населення містечка х/.

3/ Коломієць Й.Ф. - Комуніст з 1919 року. Нач. Чорнуської Волміліції. Походив з мешканців м. Чорнух, але до революції працював вантажником пароплавів в м. Николаєві. Повернувшись в 1920 році в родинні сторони, як комуніст, був увесь час на службі советської влади та працював: начальником міліції, головою сільради, директором с/г банку, а остання світова війна застала його на посаді завідуючого спецчастинкою Чорнуського райвиконкому. В боротьбі з українськими повстанцями /рік 1922-й/ його поранено / прострілено ліву руку/, цим він завжди пицався. Й.Коломієць приймав активну участь в розбудові компартії району та майже увесь час був незмінним членом бюро райкому. Він особливо відзначився жорстоким поведженням з репресованими селянами під час розкуркулювання їх в 1929-30 роках. В часі німецької окупа-

х/ Український Збірник. Видання Інституту для дослідження ССРСР. Мюнхен, 1955, № 4, стор.142. Стаття інж.Лютаревича "Історія одного повстання на Полтавщині та українське підпілля в прр. 1920-26".

ції України /рік 1942-й/ він, як приналежний до запільного комуністичного райкому і совєтський партизан, був розстріляний німецьким СД в м. Лубнях.

4/ Кір'ян Ф. Комуніст і шахтар з Донбасу. Голова Вол КНС. Сам походив з м. Чорнух, куди і повернувся в 1920 році, але в 1923 році знову виїхав кудись на виробництво. В Чорнухах він себе майже не проявив, бо як малописьменний був виключно на послугах більших комуністичних функціонерів.

5/ Соколовський В. Чл. комуністичної партії. Волосний Народний суддя, інтелігент, зовсім незнаний місцевим мешканцям. Прибув в с. Гільці орієнтовно в 1922 році /бо мав дружину з цього села/, але ходили погослови, що він був сином священника і очевидно через це його незабаром не стало, він виїхав кудись в іншу місцевість.

6/ Повх І.П. Чл. комуністичної партії. Волосний Народний суддя 3-ої дільниці Лохвицького повіту, походив родом з м. Чорнух, а жив і працював до революції в Москві. Дружина його була росіянку, а в Чорнухах вони поновились лише в 1921 році. Сам Повх був інтелігентом і через це, треба думати, він довгий час стажував кандидатом. Народним суддею він став після Соколовського і вислужився до посади заступника Голови Лубенського суду, де й очолював завжди його надзвичайну сесію, а це пізніше були чутки, що його було переведено в Москву у військову прокуратуру.

7/ Онищенко В.В. Кандидат компартії. Судовий виконавець /волосних судів/ Чорнуської, Воронківської і Білоусівської волостей. Походив з бідняцької селянської родини м. Воронків. До революції працював писарчуком в якійсь повітській судовій установі м. Лохвиці, а починаючи з 1921 року і до смерті /1925/ працював судовим виконавцем, так і не закінчивши свого кандидатського стажу комуніста. Як "комуніст" Онищенко був стриманим, але завжди був донощиком і агентом ЧК, а пізніше ГПУ.

8/ Косенко А.І. Комуніст 1919 року, бувший залізничник, а в своє родинне село Пізники вернувся по революції і працював Го-

ловок СільКНС, Головою Сільради, а за найбільшу його заслугу перед компартією слід уважати повне знищення величезного мастку дідичів Савицького і Туган-Барановського в с. Пізниках /гуральня і т.ін./. Зліквідували ці великі мастки, він тільки й спромігся збудувати з них приміщення сільради та гармонький цегляний будинок для себе. Під час колективізації він був заплутався в якійсь "опозиції" після чого його авторитет підунав.

9/ Сагура В.Т. Чл. комуністичної партії від 1922 року. Голова волвиконкому, мешканець с. Харсіки Чорнуської волости, походить із середньо-заможної родини селян. Ще перед революцією він закінчує в м. Лохвиці т.зв. Земську школу і, як на той час, був досить розвиненим. Старі зв'язки з своїм учителем Степаном Челіпом /був головою Лохвицького повітвиконкому/, йому придались. Комуніст Челіпа прихильно ставився до свого учня Сагури і заантежував його в 1921 році на Голову Чорнуського волвиконкому. Щоправда, Сагура і його двоюрідний брат Генадій Сагура /агроном-практик/ мали гарні зразкові господарства в с.Харсіках та належали до категорії тих українців, про яких у ті часи говорили так, що "мозля, не знає на якого коника сісти". Вони свого часу навіть були пов'язані з українським підпіллям /були пов'язані з братами Гресь/. Але в 1922 році Сагура В.Т. остаточно вступив в комуністичну партію, і з того часу крива його життя безперервно підносилась вгору. Війна 1941 року застала Сагуру в Західній Україні на посаді відповідального партійця в торговій мережі. Пізніше його забили повстанці.

10/ Букта А.І. Зав. Земельним відділом Чорнуського волвиконкому. Грамотна людина і добрий господар із с. Харсік Чорнуської волости. Він видавав себе за революціонера 1905 року, але, на відміну Сагурі, в компартію не пішов, хоч на протязі довгих років і був советським активістом та своєю діяльністю в часах "розкуркулення" зробив багато шкоди селянам. Був забитий українськими повстанцями.

11/ Лазоренко Данило .Чл. компартії. Голова вол.КНС /після Кір'яна/. Уроджений в м. Чернуках, а в свої родинні сторони повернувся десь з Криму. Говорили, що він в Одесі водив мавпу і

так заробляв на прожиття. Взагалі, це була дивна людина. Приїхавши в м. Чорнухи з партійним квитком і обнявши посаду голови вол.КНС /а пізніше рай КНС/, він гостро виступав проти заможного селянства, але завжди при цьому відмежовувався від всіх тих незаможників, які за рахунок пограбованого в "буржуїв" - збагачувались. Лазоренко жив дуже бідно і категорично відмовлявся від різних "комблаг". Місцеві комуністичні головачі часто глузували з Д. Лазоренка, але він не піддавався впливу спокусливих принад у вигляді - тоселення на прожиток в хаті якогось "буржуя", а продовжував жити в напівзруйнованій старій хаті своїх батьків на Андрейському кутку м. Чорнух. Він не раз заявляв: "я бідний, але хочу залишитися чесним". Лазоренко не довго пробув Головою Рай КНС і, виступивши з компартії взагалі, відійшов від влади.

Б/ Білоусівська волость

1/ Івашина Ф.З. Секретар волкомзачейки, походив із мешканців хутора Сеняківщина /Червоний хутір/ Білоусівської волости. Це був звичайний тип сільського ледаря і малограмотний, який до революції 1917 року батракував в різних "експлоатаціях", а пізніше, дезертувавши з російської армії, став червоним партизаном. Ф. Івашина був безоглядним і жорстоким виконавцем всіх совєтських міроприємств на селах Білоусівської волости, та мстився над заможними селянами за своє минуле батрацтво. Взагалі, подаючи тут згадку про нього, я роблю це лише з метою висвітлити всі безвиїнятку біографічні дані про комуністичних діячів району, що йшли в компартію не з ідейних переконань, а виключно з егоїстичних мотивів і жадоби до влади. В роках колективізації Ф. Івашина в особливо жорстокий спосіб поводився з селянами, які підпадали під експертне оподаткування і розкуркулення. Після ліквідації Білоусівської волости він залишився там на посаді Зав. пошти. Ф. Івашину, недивлячись на те, що він був членом компартії з 1919 року, ні на яку іншу посаду Чорнуський райком так і не висунув.

В часі німецької окупації України він був політруком партизанського відділу Журавля Степана і взимку 1941/42 років загинув на х. Самара поблизу кол. Динівської комуни.

2/ Колісниченко Іван. Чл. комуністичної партії. Голова Білоусівського волвиконкому, походив також з бідних селян х. Сеняківщини. Це був найближчий приятель Ф. Івашина та старий червоний партизан, але йому не довелося довго урядувати, бо в липні 1924 року біля хутора Мартюків відділ партизан Зни зарубав його.

3/ Журавель С.Д. Член комуністичної партії. Мешканець "Червоного хутора" і червоний партизан. Членом компартії став у 1920 році, а вже в 1924 році став головою Білоусівської сільради. Це був також малолітній і жорстокий комуніст вишколом "ячейки" Ф. Івашина, але він мав більші успіхи ніж його секретар, бо вже в 1930 році був призначений головою сільради в м. Чорнухи, а це пізніше став Директором контори Заготскоту. Під час німецької окупації Журавель був командиром партизанського відділу, але на цій його кар'єра і закінчилась на хуторі Самара вкупі з його старим опікуном і вихователем - Ф. Івашином.

4/ Бондар Я. Із с. Білоусівки, вихованець Ф. Івашина, але він на початку окупації України більшевиками, як червоний партизан і комуніст, перейшов на працю до повіту з м. Лохвицю, де й займав відповідальну посаду - командира "продотряда" Лохвицького "Уездпродкома".

5/ Мужанов Степан - Чл. комуністичної партії. Голова Білоусівського вол.КНС. Походив із хутора Сеняківщина /Червоний хутір/. Пізніше за грабунок заможних селян його було виключено з компартії.

В/ Воронківська волость

1/ Грицай С.І. Чл. комуністичної партії. Секретар волком"ячейки, місцевий мешканець, що повернувся в м. Вороньки десь з виробництва.

2/ Ковтун В. Голова колхозкому. Місцевий мешканець. Повернувся у Вороньки з рядів Червоної гвардії.

3/ Дедіон, Народній суддя 4-ої ділянки Лохвицького повіту /ближчих відомостей про нього не маю/.

4/ Охріменко Я., Малига І., Сова Я., Брати - Ріжки всі з м. Вороньки.

Г/ Мокиївська волость

Комуністична влада у цій волості була укомплектована виключно членами Луговицької ком"ячейки. Село Луговики входило в цю волость, бо в самій Мокиївці і приналежних до неї селах, як-то: Піски, Нетратівка і Скибенці - комуністів в рр. 1921-1923 взагалі не було, натомість вони були в селах Луговики, Бубни та Курінці /Мокиївської волости/ і тому ком"ячейка цієї волости перебувала в с. Луговиках. Її склад:

1/ Сбенко Л.П. Секретар волком"ячейки, сам походив із села Луговиків, за фахом продавець.

2/ Таран Василь, із с. Луговиків, сільський ледар і злодій, був головою вол.КНС.

3/ Крамний І.І. Директор народньої школи в с. Луговиках, місцевий.

4/ Мирний Василь. Чл. комуністичної партії. Учитель народньої школи. Теж місцевий.

5/ Брати Гриценки - Грицько і Василь, чл. комуністичної партії, походили із Луговицької сільської бідноти.

6/ Криворотко Іван, - комуніст, що походив із селян с. Курінки.

7/ Міхно Тит, родом із с. Бубнів, старий революціонер 1905 року та його син Міхно І.Т. - агроном та інші.

Оця невеличка група складала Луговицьку ком"ячейку. Історія

її така: З 1919 року і по 1923 рік, члени цієї ком"ячейки, об'єднані круговою порукою та при допомозі Голови Пирятинського повітового бюро партії - Бергавінова /він же голова повітової ЧК/, займалась бандитизмом, убивствами і грабунками заможних селян та дідичів Мокиївської волости, що адміністративно підлягала тоді Пирятинському повіту. Крім того ця компанія грабувала і убивала людей на шляху Пирятин - Чорнухи.

В осени 1920 року, вони убили і пограбували на шляху мешканця м. Чорнух, - Шостака Олександра, а трохи пізніше в такий же спосіб убили і пограбували знову мешканця м. Чорнух - Ващенка І.А. - військового старшину, що повертався додому з німецького полону. Найбільше спеціалізувалася ця "ком"ячейка" на грабунках хуторів заможних селян. Під час наскоків ця банда грабіжників забирала все. В пізніших роках члени Луговицької ком"ячейки посідали відповідальні посади в комуністичному проводі Чорнуського району. "Еф" - Луговицької банди Бергавінов, що часто на підпитку стріляв людей на вулицях м. Пирятин - дослужився до становища секретаря Далекосхідного Крайкому партії /1931-1936 роки/.

х х х

Біографічну довідку про чоловік комуністичних діячів Чорнуської, Білоусівської і Воронківської волостей кол. Лохвицького повіту та Мокиївської волости кол. Пирятинського повіту, подана тут тому, що власне всі ці "старі" комуністичні кадри в пізніших роках обсадили чоловік посади влади в Чорнуському районі. Із біографічної довідки видно, що чисельний склад комуністичної партії в тих роках, був незначним і то з "домороцених" комуністів район мав лише одиниці. Поповнення комуністів району в пізніших роках, йшло через надсилку у район комуністів з міст, комуністів з Росії і лише незначного приросту на місці. В той спосіб комуністична партія цього району, на день окупації німцями, вже мала понад 200 членів і кандидатів.

Влада в районі /1924-1941/

А/ Голови і заступники Райвиконкому

1/ Сагура В.Т. Кар"єру почав в Чорнуській волості. На посаді голови райвиконкому пробув лише до половини 1924 року. Звідти був відряджений до м. Лубень /округ/, де правдоподібно працював відповідальним працівником Церабкоопу.

2/ Зведре А. По національності лотиш, член компартії з 1919 року, раніше працював в ЧК.

Голова райвиконкому з другої половини 1924 року. Хворів на ТБЦ і умер в м. Чорнухах на початку 1925 року.

3/ Зайшлий А. Заступник голови Зведре, правдоподібно походив з Яблунівського району Лубенської округи. Працював в Чорнухах зовсім мало і після смерті Зведре був переведений до іншого району.

4/ Ліпинський Станіслав, правдоподібно поляк, працював раніше в ЧК. Працюючи головою райвиконкому після Зведре до 1930 року, цей комуніст непосильними податками зруйнував в районі господарства т.зв. "експертників".

5/ Корж Іван був присланий з м. Лубень і працював заступником С. Ліпинського. Цей комуніст вступив до компартії з егоїстичних намірів та використовував своє становище для особистого збагачення. Побудував свій власний дім і обзавівся хатнім майном, що його відбирали від "експертників". Він працював в Чорнухах до 1930 року.

6/ Полонський В.Я. Мав приbrane українське прізвище. Працював головою райвиконкому після С. Ліпинського. Раніше був працівником ОПК. За симпатії до троцькістів був понижений і потрапив в м. Чорнухи. Був на цій посаді до 1937 року включно. Пізніше він був відряджений на працю в "Полтавторг" в Полтаві.

7/ Хорошман Евдоким. Член компартії з 1935 року. Українець-інтелігент із с. Харсік, за фахом бухгалтер. Раніше працював

бухгалтером Кустпромартілі в м. Чорнухах. Головою райвиконкому залишався по день окупації району німецьким військом 14 вересня 1941 року.

В/ Івануха Федір. Мав прибрано українське прізвище. Член компартії з 1919 року. По національності татарин, в 1918-22 роках працював в ЧК. Був заступником голови райвиконкому за часів Б. Полонського і бвд. Коромана аж до окупації містечка Чорнухи німцями.

В/ Секретарі Райкому КП/б/У

1/ Орлов Евлампій, -чл. компартії з 1918 р., росіянин, видавав себе за політ-каторжанина, що в часах люневої революції був звільненим з царської каторги Тимчасовим російським урядом. До призначення в Чорнухи Орлов працював в Кам'янець-Подільському ЧК. З серпня 1923 по 1924 рік - Секретар райкому КП/б/У. П'яниця, розбещений тип, гвалтував жінок. За це був лише переведений на посаду секретаря райкому до Возчанського району, Харківської області. Українською терористичною організацією йому було винесено вирок смерти, але через його зв'язд вирок не виконано. У Чорнухах він був від серпня 1923 по 1924 рік.

2/ Козача Вірило, молодий комуніст-інтелігент, правдоподібно учитель народньої школи. Перед ним працював секретарем райкому комсомола в с. Каминько. Він "замолодий", не користувався повагою "старих" комуністів, що мали стаж з 1918-20 років. Його скоро і перевели кудись в інше місце. В Чорнухах перебував з половини 1924 року і по кінець 1925 року.

3/ Заболотський /псевдо/ /відомостей про нього нема/. Був на посаді секретаря райкому з кінця 1925 р. і по 1927 рік.

4/ Железінський був секретарем райкому від 1927 і до кінця 1931 року. Про нього так само докладніших відомостей нема.

5/ Лівин К.З. Був секретарем райпарткому в с. Чорнухи на Полтавщині від початку 1932 року і по серпень м-ць 1934 року.

як от: других і третіх секретарів, Зав. агітпропів та інструкторів партійної бюрократії райпарткомів, бо всі вони якоюсь особливою ролі в житті району не відігравали.

В. Відповідальні працівники ГПУ-НКВД

I. Районові резиденти

В час непу /в рр. 1923-1927/ ГПУ провадило вже таємну реєстраційну роботу для майбутнього планового нищення українського населення /роки 1923-1927/. Напочатку роботу провадили т.зв. райрезиденти - окремі таємні уповноважені ГПУ, потім їм перебравали райвідділи ГПУ. В роках 1923-1926 райрезидентами були:

1/ Шаревський Лев - позапартійний, походив із м.Зовчок Зовчанського р-ну на Полтавщині. Він був райрезидентом Чорнуського району з другої половини 1923 року і по квітень 1924 року.

2/ Л---ий, також позапартійний, походив із мешканців м-ка Чорнух, працював райрезидентом з квітня 1924 р. і по січень 1926 року.

3/ Д----к, позапартійний, походив так само з Чорнух, працював райрезидентом з лютого 1926 р. і по 1927 рік включно. Далі він повернувся на свою посаду, коли ГПУ вже скинуло з себе маску і почало громити "капіталістичні елементи села і міста" /1928-1932 рр./ та далі по 1941 рік.

II. Райвідділи ОГПУ

1/ Заблудовський. Нач. Чорнуського райвідділу ГПУ, поляк, комуніст і колишній працівник ЧС. Перебував на цій посаді з 1928 року і по 1932 рік.

2/ Грішін - /очевидно приbrane прізвище/. Заступник нач. і оперуповноважений ОГПУ. Працював на цій посаді з 1929 р. і по 1932 рік.

3/ Лерман. Нач. райвідділу ГПУ. Комуніст і жорстокий виконавець всіх московських завдань. Був на цій посаді з 1932 р. і по 1934 рік, зласне, по день перейменування ГПУ - в НКВД.

4/ Опанасенко, - Заступник Лермана і оперуповноважений ГПУ. Він і його начальник Лерман з холодним цинізмом грабували у голодуючих селян їх заощадження. Він був на цій посаді з 1932 року аж до 1934 року до часу перейменування ГПУ - в НКВД.

5/ Коротков. Комуніст. Перед призначенням на посаду нач. райвідділу НКВД в м. Чорнухах працював заступником нач. політвідділу Чорнуської МТС по ГПУ роботі. Після перейменування ГПУ в НКВД в 1934 році перебрав посаду нач. райвідділу НКВД від Лермана, але був на цій посаді недовго.

6/ Гасуха Юрій. Заступник Короткова, позапартійний. Після уступлення Короткова залишився на праці в райвідділі НКВД, спочатку як секретар, пізніше став пожежним інспектором району.

7/ Курило /прибране прізвище/. Нач. райвідділу НКВД з 1935 року і по кінець 1940 року. Це молодий енкаведист-комуніст спеціального вишколу, що остаточно, як висловлювався він, ліквідував в 1937 році контрреволюціонерів в районі.

8/ Кононов. - Заступник нач. райвідділу НКВД, комуніст - зайда. Кононов прийшов в Україну з Червоною армією в 1920 році. Після демобілізації він працював деякий час на Шрамковській цукроварні охоронцем, а ще пізніше, ставши комуністом, перейшов на працю в органи міліції, де й вислужився до посади оперуповноваженого НКВД в Чорнуському районі. Тут його і застала II Світова Війна, під час якої він пристав до совєтської партизанки. Кононов був заступником Курила і пізніше Рождайкіна.

9/ Рождайкін. Нач. райвідділу НКВД з початку 1941 року і по день окупації району німцями 14 вересня 1941 року.

Під час т.зв. "Єжевщини" в 1937 році провадились масові арешти і фізична ліквідація людей. В Чорнуському районі арешти провадили тоді Курило, Кононов і Смушков. Всіх заарештованих було 286 осіб. Щоб було ясно, за що людей заарештовували, подам декілька прізвищ та мотиви їх арешту.

1/ Богун, Іван Онисієвич, був заарештований за те, що в 1924 році одержав листа з закордону від свого батька, колишнього старшини армії УНР.

2/ Підлісний, Артем Федорович - за те, що викривав на зборах колгоспу нездатність голови колгоспу, комуніста Олексія Носка в господарюванні.

3/ Денисенко, Григорій Павлович - за те, що не заявив владі про те, що його батько збирався тікати закордон і таки втік у 1930 році до Туреччини.

4/ Виниченко, Дмитро Сергієвич - за те, що в 1925 році одержав листа від свого приятеля - учасника визвольних змагань за волю України, що тоді проживав у Румунії.

5/ Александрів, Іван Михайлович, кол. "куркуль", обвинувачувався в тому, що нібито він вкинув у свій колодязь отруту і в такий спосіб хотів отруїти воду, яку брав для зжитку Чорнуський маслозавод, що містився у його колишньому дворі. Сексот НКВД Ситник Г. з м. Чорнух підтвердив, що нібито бачив, як Александрів кидав отруту в колодязь. Зігноровано той факт, що водою колодязя користувалось ще й інших 25 родин і ніхто з них не отруївся.

6/ Осьмак, Митрофан. Ветеринарний лікар Чорнуської райветлікарні. Обвинувачувався в тому, що нібито він із шкідницькою метою поширив в районі хворобу коней, - "менингіт" та приховав своє соціальне походження.

7/ Сербинів Олександр. Старший агроном Чорнуського Райзо. Обвинувачувався в тому, що був в минулому старшиною армії УНР, а також приписав йому шкідництво в народнім господарстві району та близькі зв'язки із зав. Харківського Облзо - Пасько, т. зв. "ворогом народу".

8/ Крушельницький. Інженер лісового господарства. Обвинувачувано його в тому, що нібито він з контрреволюційною метою прийшов в Україну і закінчивши тут Інститут лісового господарства, продовжував свою контрреволюційну працю на користь ОУН.

9/ Палій-Сулима, Федір Йосипович. Мешканець с.Бондарів, директор народньої школи. Обвинувачувався в тому, що в 1921-22 роках належав до українських повстанців отамана Гонти. Він був амнестованим особисто Головою ВУЦВК Г.І. Петровським в м. Лохвиці ще в 1922 році. Тимар це була його найбільша провина, і то не тільки самого Палія, але і всіх останніх "амнестованих", що ще до цього часу були живими.

По якомусь часі справи всіх заарештованих для форми були розглянуті Спецтриєю НКВД та лише від кількох осіб рідні заарештованих дістали пізніше вістку з концтаборів; решта, як пояснювало НКВД, були засуджені "без права листування" себто розстріляні. Всі згадані тут 9 осіб були розстріляні. Нач. райвідділу Рождайкін і його опер. упреноважений Кононов, в часах німецької окупації України, очолювали комуністичну партизанку в районі.

III. Начальники Районової міліції НКВД

1/ Коломєць Й.Ф. був нач. райміліції по 1923 рік включно.

2/ Луговічик Павел. За національністю білорусин, перебував на посаді нач. райміліції до кінця 1929 року.

3/ Смушков Л.П. - росіянин. Був також надісланий із Лубенської Окрміліції в кінці 1929 року і працював на цій посаді до 1937 року включно. За намагання покінчити своє життя самогубством /стрілявся з мотивів ревнощів/ його було виключено з компартії, після чого він працював головою колгоспу "До Заможного Життя" в м. Чорнухах.

4/ Луговий Я.П. Мешканець с. Кізлівки і комуніст, що працював до призначення його на цю посаду дільничим інспектором міліції. Він походив з родини советських активістів, а один його брат навіть був "Героєм Советського Союзу", нагороджений за участь в боях з японцями на річці Халкін-Гол. Начальником міліції він був по день окупації району німцями, а пізніше пе-

ребував в рядах советських партизан.

Г. Відділи Райвиконкому

I. Райземвідділ

1/ Букла А.І. Комуніст 1905 року. Був недовгий час завідувачим Райземвідділу в часах голови РВКУ - Сагури. Звільнений за піяцтво.

2/ Очередько К.П. Комуніст з 1925 року і місцевий мешканець м. Чорнух. Посідав посаду зав. Райземвідділу і голови Райсудземкомісії після Букли до весни 1933 року. Після цього працював секретарем президії РВКУ. В 1940 році був відряджений на працю в Західню Україну.

3/ Міхно І.Т. За фахом агроном, комуніст, походив з с. Бубнів Чорнуського району. На цій посаді був не довго, бо його скоро перевели на працю агронома-ентомолога Чорнуської МТС.

4/ Савело Терешко. Ходили погоски, що він походив з циган, а родом був десь з Молдавії. В часах горожанської війни, служив в бригаді Котовського. В сільському господарстві розумівся мало, але як комуніст посідав цю посаду аж до приходу німців.

II. Райфініввідділ

1/ Лазутін І.Ф. Фінінспектор району, комуніст з 1918 року, в Чорнуський район був приєднаний з Лохвиці в 1922 році і посідав цю посаду по 1928 рік. Він зруйнував непосильними податками всі церкви району. Одружився з донькою колишнього дідача - Марією Жук. На протязі майже 6 річної його праці в районі ніхто докладніше не міг за нього нічого сказати. Він зник з району непомітно, так як колись непомітно був з'явився.

2/ Волков. Зав. Райфініввідділу /після Лазутіна/, росіянин, що прибув з Києва, комуніст. Це була суха і педантична людина, що

тішилася, коли комусь могла прийти порушення фінансової дисципліни. Виплачував аліменти трьом жінкам. В часах його урядовання була повністю зліквідована вся приватна торгівля "непманів" у районі, і деяким з них Волков допоміг потрапити в концтабори.

III. Райздороввідділ

1/ Лук"янчиков. Росіянин, комуніст, за фахом санітарний лікар. Був зав. Райздороввідділу з часу утворення району аж до війни з німцями. На передодні окупації району був мобілізований до війська.

IV. Райвійськомат

Райвійськомати при Райвконкомах започаткували свою діяльність лише в 1935 році, а до того при кожному РВКа були лише т.зв. військові столи.

- 1/ Райвоєнком - ст. лейтенант Троценко
- 2/ Зав. Моб. Відділу ст. лейтенант Тихенко

V. Спецвідділи установ

Все внутрішнє керівництво в СРСР, якої б ми для прикладу ділянки не взяли, чи то наркомату, переводиться перш за все безконечною паперовою зливою обіжників, постанов, циркулярів, звідомлень, вказівок статистики і звичайних листів, що безперервним потоком йдуть з гори на периферію і зустрічно, з низів до гори. Але й воно - це звичайне листування, поділялось, на:

- а/ Листування для лише службового користування;
- б/ Листування для користування лише відповідальних працівників;
- в/ Листування для загального вжитку всього апарату, за виїзком населення, для якого листування установ було взаємницьке. Рівнобіжно з цим, через центральні, республіканські, обласні,

крайові, районні і т.д. установи йшло т.зв. листування "Спецвідділів". От ці "Спецвідділи" переводять листування таємне, яке по суті з"являється відзеркаленням дійсного і правдивого стану речей в СРСР. І мабуть тому саме дуже цікаво виглядали всі ті, хто був пов"язаним з працею в різних таємних відділах. Перш за все, ці люди майже ніколи не сміялися, були завжди зажурені, рухливі і начебто чимсь перелякані. Вони завжди трималися осторонь від дружби, приятелювання, знайомства. Вони були подібні до людей з іншої планети. В таємній зливі паперів своїх відділів вони бачили голу і нічим не прикриту злочинну сутність комунізму. Це відбивалось в їх очах і поведінці. Втаємничення самих звичайних речей, а особливо справ персональних - долі людини, є спеціальною ознакою комуністичного режиму СРСР. І тому, власне, чим жахливішими будуть злочини, тим досконалішими будуть виглядати методи дій, як і засоби в досягненні поставленої мети. Це дає змогу страшним і брустальним злочинцям, натягнувши маску "пляхетности", видавати себе за порядних людей суспільства. Таке маскуваннн входить в культ комуністичного доденного життя. Прикладно, в такому змісті слід розглядати всі дії і поступовання, як в середині своїх володінь, так і поза їх межами, керівників місцевого і світового комунізму.

VI . Народні судді району

1/ Повх І.І. /Див.біографічну довідку по Чорнуській волком"ячейці/. Був у Чорнухах до початку 1923 року.

2/ Козинець М.К. Комуніст, що походив із м-ка Сенчі, Сенчанського р-ну на Полтавщині. Малограмотна і тупа, але амбітна людина. Він був народнім суддею після Похва в 1923 році. Ногоб замінив на цій посаді М. Костик.

3/ Костик М. Комуніст із с. Зданів, Сенчанського р-ну на Полтавщині. Був зовсім безграмотним, не вмів навіть написати присуду і тому використовував для цього свого секретаря, який завчасу підготовлював йому текст присуду, а вже в кімнаті на-

рад суддя Костюк із наразасідателями лише проставляли висоту кари. Це по суті було процесуальним порушенням і тому його також незабаром усунули. Нарсуддею він був у 1924 році.

4/ Зайцев. Росіянин, комуніст, був присланим з Лубенського окрсуду. Про нього в районі ходило багато гумористичних оповідань. Зайцев, як росіянин, дуже эле розумів українську мову і тому часто виносив анекдотичні присуди, чим смішив всіх присутніх в залі засідань суду. Змінений в 1927 році.

5/ Ярмоленко Павло. Місцевий, комуніст з 1926 року. Походив із с. Гільці, Чорнуського р-ну на Полтавщині. Учитель народньої школи, був на посаді від 1927 по 1934 рік.

6/ Герасименко К.К. Місцевий комуніст з 1928 року, походив з м. Чорнух. В минулому т.зв. батрак. До 1930 року був головою сільради в м. Чорнух. Від 1934 року став народнім суддею району і був ним аж до німецької окупації.

Примітка: В часах голоду в районі /1933 рік/ Герасименко К. був організатором т.зв. самосудів над "запідозреними" в викраданні городини /див. Укр.збірник Інституту № 2 - 1955 р. Лютаревич П. "Цифри і факти про голод в Україні", стор. 83/.

VII. Районові прокурори

Районові прокурори залпочткували своєю діяльністю в основному лише в 1928 році. До основних функцій цих прокуратур входило:

1. нагляд та контроль за совєтськими установами району в справі правильного застосування законів совєтського уряду та
2. боротьба з карною злочинністю.

Треба ствердити, що районські прокуратури фактично не мали ніякого практичного значення в обороні законних прав працюючих і зокрема селянства, бо вони самі були залежні від чоловічих партійних функціонерів районів. Власне, завдяки цьому прокурорів

часто усували, звільняли, а то й просто частенько вони при за- гадкових обставинах зникали.

Назовні прокурори інколи намагалися показувати себе побор- никами справедливості і законності /бо до цього їх зобов'язува- ла конституція, що була затверджена 6 липня 1923 року ВЦИК - ССРСР/, але все це було лише протистівним маскуванням. Особли- во помітним це стало в роках комуністичного свавілля /1927- 1930 рр./. Як правило, прокурори при райснах ніколи не були місцевими комуністами, а завжди їх присилали десь згори. З огля- ду на неприхильне ставлення до райпрокурорів місцевих комуніс- тів та районного "начальства", посади райпрокурорів частенько були не обсажені. Обласні прокуратури просто бойкотували та- кі райони, бо, мовляв, там не може вжитись дозго ні один проку- рор.

Нижче подаю коротеньку згадку лише за останнього /перед 14.9.1941 р./ прокурора Чорнуського району:

Полежаєв П.Г. Комуніст, що прибув у район на початку липня 1941 п. , як евакуйований десь із Західних областей Укра- їни. В часах окупації району перебував в советській партизанці.

VIII. Камера Нарслідного району

Нарслідчі райпрокуратур та нарсуддів обслуговували не ли- ше один район, а по два і навіть три райони, бо вони фактично переводили слідство лише в більших справах, як убивство, грабун- ки, великі розтратаи, службові злочини і т.д., а у всіх дрібних справах попереднє слідство переводилось органами міліції в ра- йонах. Терен діяльності нарслідного залежав від кількості на- селення: на одного слідчого мало припадати від 80 до 100 тисяч населення. Власне тому нарслідчий Самойлік і обслуговував 2 ра- йони - Чорнуський і Сенчанський.

1/ Самойлік Г.Л. Молодий місцевий комуніст, щойно з 1930 року. Він походив із с. Кізлівки, Чорнуського району на Полтав- щині, довгий час працював секретарем нарсуду, а пізніше, закін-

чивши 2-х річні курси, виконував обов'язки наслідчого Чорнуського та Сенчанського районів.

Д. Машино-Тракторні Станції НКЗ-СРСР

Чорнуська МТС

Була фактично утворена у другій половині 1931 року, а за-початкувала свою діяльність з основному лише з весни 1932 року.

1/ Артеменко Микола. Директор МТС, комуніст, родом правдо-подібно десь з Хорольщини. Грамотний та ідейний партієць, що сліпо виконував свої обов'язки. В часі голоду на весні 1933 ро-ку намагався завести в колгоспах діяльності його МТС /під час весняних польових робіт/ спільне харчування через систему За-готзерно. На початку 1934 року його за це було виключено з пар-тії.

Політвідділ МТС

2/ Марченко М.Ф.	Нач. політвідділу
Коротков	Заступ. по ГПУ роботі
Лець Іван	Заступник по партроботі
Колісниченко С.І.	Заступник КСМУ роботі

3/ Бойченко М.Г. Директор МТС після Артеменка, член ком-партії з 1919 року, родом десь з Молдавії. Він був в бригаді Котовського старшиною. Поміркована людина. Був директором МТС з травня 1934 року і аж до початку 2-ої світової війни.

4/ Синьок П.Г. Заступник директора МТС по політчастині, ко-муніст з 1923 року, був на цій посаді в Чорнуській МТС з поло-вини 1934 року і майже до кінця 1936 року. Пізніше його було висунуто на посаду зав. сільгоспвідділу Полтавського обкому партії, але на цій посаді йому не пощастило довго вдержатись,

бо при кінці 1937 року він був заарештований, як "ворог народу".

5/ Лапін С. Заступник директора МТС по політчастині після Синюка, за національністю білорусин, комуніст з 1925 року, раніше працював у ГПУ. Він спричинився до багатьох неприємностей, зокрема для директора Бойченка. Перебував на цій посаді з 1937 року і по день окупації.

6/ Барабан. Заступник директора МТС по розрахункам з колгоспами. Походив десь з Сенчанського району, Полтавської області. Член компартії з 1928 року, раніше був головою колгоспу.

7/ Дерев"янка Д. Зав. МТМ при МТС, місцевий, комуніст з 1919 року. Повернувся в м. Чорнухи десь з виробництва, набувши фах слюсаря. Посаду мав лише через партквиток.

8/ Жігалов П.В. Зав. нафтобазою МТС, росіянин і комуніст з 1919 року. Появився в районі на початку січня 1933 року та походив з числа тих 15 000 "крепких испытанных большевиков", що їх з собою привіз в Україну П. Постишев. Діяльність Жігалова, уповноваженого комуністичної Москви, надовго залишиться в пам'яті населення району. Відразу ж по приїзді в район він керував всіма буксирними бригадами, що забирали у людей хліб, картоплю і т.ін.

Галацька МТС

Була утворена лише в 1937 році.

1/ Грицай С.І. /Див. біографічну довідку по Воронківській волком"ячейці/. Директор МТС.

2/ Малига І. Заступник директора МТС по політчастині /Див. довідку по Воронківській волком"ячейці/.

Е. Окремі установи і організації району

Районова спілка Споживчих Кооперативних Товариств

1/ Фесюра. Завідуючий, українець, комуніст, походив із Сенчанського району на Полтавщині. Був на цій посаді з часу утворення спілки в 1930-му році аж по день окупації.

2/ Обенко Л.П. Завідуючий заготконтори Райспоживспілки /див. довідку про нього по Мокшівській волком"ячейці/.

Районова Контора "Заготскот"

1/ Журавель С.Д. Директор контори /див. довідку про нього по Білоусівській волості/.

Районова Контора "Лек.тех.сир"є"

1/ Друженець. Директор контори, комуніст із с. Жданів, Сенчанського р-ну на Полтавщині.

Районний Поштовий Відділ

1/ Христич Михайло. Завідуючий, комуніст з 1930 року, місцевий мешканець м. Чорнух.

Сільськогосподарський Технікум

1/ Івануха Марія /Цукерман/. Директор технікуму, комуністка і дружина заступника голови Чорнуського РВК Іванухи. Івануха М. нещадно громила в "своєму" технікумі найменші прояви українського націоналізму, та як комуністка, вона радо ставала до послуг ГПУ-НКВД, роблячи доноси і наклепи на вчительський

персонал технікуму та його учнів. Жертвою цієї агентки вправ вкладач української історії технікуму - учитель Бернигора і власник помешкання /в якому він жив/ Левицький. Але вершком її діяльності на користь НКВД була спровокована нею в 1937 році справа учнів технікуму: Андрія Полтави, Миколи Терещенка та інших в кількості 9 учнів, яких за доносом Іванухи було обвинувачено в т.зв. контрреволюційній діяльності та організації СУМ-у і заслано до концтаборів НКВД, звідкіля вони вже й не повернулись. Насправді їх провиню було лише те, що вони поширили в технікумі карикатурні плякати на свою "директоршу" Івануху.

6. Уполнаркомзаг СНК-СССР

/Уловноважений Наркомату Заготівель по району /

1/ Макаров, Терентій Макарович: росіянин. Він появився на цій посаді в районі також, як "крепкий испытанный большевик" після відомої постанови Раднаркому ССРСР і ЦК ВКП/б/ від 20 січня 1933 року "Про обов'язкову поставку зерна колгоспами і одноосібними господарствами". Макаров прибув у район прямо з Москви, де він працював /за його висловом/ пофером. Це була малограмотна, але упорта до нестями людина, що як палуга твердила завжди "а хлебушок-то, сдавать нужно-то", або "гречуху-то, любит-то и красная армия-то".

Посідаючи незалежне становище в районі, він недуже "визнавав" райвиконком, райпартком і завжди говорив: "Мой старшой-то, - Степанов", натакаючи цим самим на уполнаркомзага Полтавської області - Степанова.

Майже щороку районські комісії для визначення врожаїв у колгоспах мали багато клопоту з Макаровим, бо він, не розуміючись в сільському господарстві, завжди домагався визначення більшого врожаю, ніж він був у дійсності. Я не пригадує собі такого року, коли б Т. Макаров не опротестував повністю, чи то частково рішення цих комісій і просто казався, коли в якомусь колгоспі припадало на трудодень більше як по 1,0 кг зерна-хліба. Він був на цій посаді аж до окупації району німцями.

Д/ Держбанк

1/ Левченко, Павло Михайлович. Директор Чоркуського відділу Держбанку, українець, комуніст з 1927 року, походив сам з с. Пісок, Лохвицького р-ну на Полтавщині. За фхом - швець. Появився в Чорнухах в середині 1934 року, власне тоді, коли в районі був відкритий відділ Держбанку, що до того був в м. Лубнях. Левченко був лагідним і поміркованим комуністом, розумівся на справі, яка йому була доручена.

Організація державного терору

/На підставі таємних документів місцевої влади/

Подані мною нижче документи і окремі факти обіймають порівняно невеликий терен і наслідуватимуть життя волости, повіту, району, округи та області. Але все це відбувалося по всій Україні за "совєтським стандартом" і тому не є винятком. Всі документи подаються мною в хронологічній послідовності, а для того, щоб зберегти їх документальність, я примушений дати їх в мові того часу, себто такими, якими вони вийшли від представників окупаційної влади. Повинен також зауважити, що в цій праці мною подається лише частина документів, що відносяться до часів 1921 - 1927 рр.

Роки та місяця подій, як і згадувані тут мною прізвища відповідальних совєтсько-комуністичних діячів, є дійсними.

Документы 1921 - 1927 гг.

Секретно

"13" Января 1921 года

1. Председателю Чернухского Волкомбеда

тов. Кизьян

копия: Секретарю Чернухской Вол.комячейки

тов. Цензурову

Немедленно с получением сего приказываем Вам не позднее 3-х дней представить в Лохвицкий Уездкомбед поименные списки всех буржуев и крестьян собственников, имевших до Революции больше 12 десятин и пользовавшихся наемным трудом батраков. Эти списки необходимы нам для решения вопроса о конфискации их имущества и передаче его в пользование местных комитетов бедноты. Исполнение безоговорочное.

Председатель Уездисполкома
/С. Нелепа/

Председатель Уездкомбеда
/Костык/

Секретно

"2" Февраль 1921 года

2. Председателю Чернухского Волисполкома

тов. Сагура

копия: Начальнику Воли милиции тов. Коломиец

По Вапей волости насчитывается около 100 человек дезертиров, уклонившихся от призыва в Красную Армию, а поэтому приказываем: При помощи и содействии Воли милиции, арестовать по одному заложнику из каждого двора где имеется дезертир и всех арестованных направить в распоряжение Начальника Лохвицкого Допрата. Несмачного, где они и будут содержаться впредь до явки дезертиров в Уездвоенкомат.

Председатель Уездисполкома
/С. Нелепа /

Уездвоенком
/Галупка/

Секретно

"10" июля 1921 года

Председателю Лохвицкого Уездного суда:

тов. Сушко

копия: Нарсудам Лохвицкого Уезда.

м. Чернухи тов. Соколовскому

Впредь до издания сводного сборника законов первого в мире пролетарского государства, при вынесении вами приговоров надлежит руководствоваться исключительно революционным правосознанием, а кроме этого приказываем принять к неуклонному исполнению следующее:

а/ Принимать и рассматривать в Вашем судопроизводстве только те дела уголовного характера, кои не входят в перечень дел подлежащих разбирательству органами ВЧК.

б/ Все гражданские иски и дела полностью входят в компетенцию народных судов и их вышестоящих уездных бюро юстиции.

в/ Применяйте жесткие меры революционной защиты государства и особое внимание обратите на нижеследующие преступления:

1/ Убийство /не политического характера/

2/ Хулиганство

3/ Крупные хищения и кражи /частного характера/

4/ Не выполнения распоряжений местной власти и самоуправство.

5/ Самогоноварение

6/ Нарушения закона по подраверстке /кроме мер принудительной выкачки подраверстки Уездпрокомиссаром и его отделами/.

Предельными сроками наказания по этим делам может быть 25 лет заключения в Доуре.

Приложение: Перечень дел подлежащих ведению и рассмотрению органами ВЧК и Уездполитбюро. Руководствуйтесь этими указаниями безоговорочно до их отзыва.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома
/С.Нелепа/

Председатель Лохвицкого
Уб"юста /Михура/

Пред. Уезд. ЧК /Индит/

Секретно-лично

Август м-ц 1921 года

4. Председателю Чернухского Волисполкома

тов. Сагура

Вы совсем неуместно вмешались в работу продотряда Лохвицкого Уездпродкома. В своей работе Уездпродком подчинен исключительно Москве и выполняет ответственные задания, возложенные на него лично тов. Лениным. А поэтому приказываем; впредь всех жалобников крестьян, подающих Вам жалобы на действия продотрядов, - арестовывать, вместе с их жалобами направлять в Уездпродком для соответствующего рассмотрения и наказания, т.к. все действия отрядов - строго законны и отвечают указаниям свыше. Законы нашей революции обязательны для всех, а исключения, о которых Вы упоминаете, мы допускать не имеем никакого права.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома Лохвицкий Уездкомиссар

/ С. Нелепа/

/Литорин/

Пом. Продкомиссара и командир продотряда

/Бондарь/

Секретно

"16" Август 1921 года

5. Председателю Чернухского Волисполкома

тов. Сагура

копия: Секретарю Чернухской Волкомлчейки

тов. Клетенко

На подавление восстания в Чернухской волости к Вам придет на днях конный отряд в составе 250 конноармейцев под командованием тов. Углова. Приняйте срочные меры для расквартирования этого отряда в м. Чернухах, его суражном и продовольственном обеспечении, а также просим Вас лично всячески содействовать и помогать отряду в его борьбе с остатками петлюровщины и бандитизма в вашей волости. Местные силы милиции, коммунистов и членов комбедов должны быть также использованы в этой борьбе. Мы уверены, что с прибытием тов. Углова будет быстро восстановлено прежнее положение.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома Пред. Лохвицкого Уездполитбюро
/С. Нелепа/ /Мицит/

Примітка: Повстання, яке вибухло тоді на початку серпня 1921 року в Чорнуській волості, охопило й суміжні Воронківську, Білоусівську, Жокиївську та Сенчанську волості. Під проводом національно свідомих військовиків м. Чернух /братів Гресь/ це повстання розрослося і створило поважну небезпеку для комуністів Лохвицького повіту, але викриття ЧК Київського запільного центру /Козача рада/ та невдача другого зимового походу армії УНР, призвело до того, що в березні м-ці 1921 року найбільша частина повстанців примушена була піти на капітуляцію та була амnestована в м. Лохвиці самим Г.І. Петровським. Решта повстанців, що відмовилась від капітуляції, майже до зими 1925/26 року вела збройну боротьбу на теренах Лохвицького повіту і інших.

Секретно

Сентябрь м-ц 1921 года

6. Начальнику карательного отряда
ВЧК тов. Углову

копия: Председателям Волисполкомов: Воронковского тов.Ковтуну,
Белоусовского тов. Колесниченко, Чернухского тов.Сагура

Для более успешной борьбы с петлюровскими бандитами на территориях ваших волостей, приказываем: кроме применения вооруженной силы применять тактику арестов заложников из числа тех крестьянских хозяйств и семей, члены которых примкнули к восстанию. Безпощадно арестовывайте заложников и под усиленной охраной направляйте их в распоряжение Лохвицкого Уездполитбюро.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома Пред. Уездполитбюро
/С.Нелспа/ /Мициг/

Секретно

"3" Январь м-ц 1921 года

7. Председателю Чернухского Волисполкома
тов. Сагура

Ваше сообщение о переговорах с руководителями восстания мы получили и телеграфно уведомили об этом наше правительство в Харькове. Уполномачиваем Вас лично продолжать начатые переговоры и убедить руководителей восстания в безцельности их борьбы. Кроме этого, мы уполномочили и уполномачиваем Вас в свою оче-

редь обещать руководителям восстания полную правительственную амнистию для всех участников восстания, при условии, когда они сложат оружие. О результатах информируйте нас срочно нарочным.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома

Пред. Уездполитбюро

/ С.Нелепа/

/Мицит/

Срочно-Секретно

"17 Март м-ц 1922 года

8. Председателю Чернухского Волисполкома

тов. Сагура

Доведите до сведения руководителей восстания, что в г. Лохвицу, для проведения правительственной амнистии всем участникам восстания, прибывает лично сам председатель ВУЦИКА Г.И. Петровский. Объявите братьям Гресь, что им лично, как и всем остальным соучастникам восстания, предоставляется исключительная возможность возвратиться к своим семьям и мирному труду. В связи с тем, что до нашего сведения доходят слухи о том, что некоторая часть участников восстания намерена продолжать вооруженную борьбу, а поэтому еще раз Вам приказываем, широко оповестите восставших, что такой случай им в будущем больше не представится и что они своим упорством поставят под угрозу не только свои жизни, а жизнь и имущество семьи и даже родственников.

О дне прибытия в г. Лохвицу тов. Петровского уведомим Вас телефоном. Просим срочно информировать нас о ваших мероприятиях.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома

Пред. Лохвицкого Уездполитбюро

/С.Нелепа/

/Мицит/

Примітка: В кінці березня 1922 року в м. Лохвицях /на майдані міста/ була переведена урочистість здачі на ласку окупанта України отаманів Галайди і Гонти /братів Гресь/ та частини повстанців, що повірили в амністію і припинили збройну боротьбу. Дійсно сам Г.І. Петровський провадив цю урочистість і кожному, хто склав зброю, видавав особисту посвідку, підписану самим Леніном. Ці посвідки забезпечували кожному повстанцю право на вільне життя в УССР та гарантували безпеку від будь-яких утисків і переслідувань з боку окупанта за минулу ворожу діяльність проти нього.

Всіх амнестованих тоді було 136 повстанців, які здали 60 коней, 3 важких і 7 легких кулеметів, понад 100 ружниць, пістолі, гранати, амуніцію та інше майно. Щоправда, частина повстанців, не повіривши у щирість і ласку комуністичної амністії, не пішла на капітуляцію і продовжувала збройну боротьбу далі аж до зими 1925/26 років. Сумною була пізніше доля всіх тих, що повірили в

щирість радянської влади і капітулювали перед нею. В роках 1927/37 всі вони зазнали тяжких репресій і утисків за т.зв. "минулу діяльність" та багатьом з них довелось скласти свої голови в катівнях ГПУ-НКВД. /Історія згаданого повстання була опублікована в "Українському Збірнику" № 4 - 1955 рік, стор. 131-151/.

Секретно

Апрель м-ц 1922 года

9. Председателю Чернухского Волсполкома.

тов. Сагура

Во исполнение директивы 5. председателя ВЧК Ф.Ф. Дзержинского о твердом закреплении советской власти на Украине приказываем:

Арестовать 5-10 человек крестьян по вашей волости из числа зажиточных - контрреволюционно настроенных. Арестованных содержать как заложников при волостной милиции. О дне прибытия в Чернухи специального трибунала ЧК Вы будете уведомлены особо.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома Пред. Лохвицкого Политбюро

/С. Нелепа/

/Инициал/

Примітка: Пізніше спецтрибунал ЧК засудив в м. Чернухах на кару смерті 9 заможних селян: Грицька Жука, Андрія Саянного, Михайла Голоту, Омелька Павленка, Павла Бугайона та інших. Всіх їх розстріляла ЧК на горі біля народної школи м. Чернух і при тому прилюдно, в день, на очах всього населення містечка. У с. Білоусівці в той час було засуджено і розстріляно Харитона Лазаренка. /Див. "Укр. Збірник" Інституту № 4 - 1955 рік, стор. 142/.

Секретно

Ноябрь м-ц 1922 года

10. Председателю Чернухского Волсполкома

тов. Сагура

копия: Начальнику Волмилиции тов. Коломиен

Приказываем немедленно установить и выяснить всех активных участников самосуда над быв. председателем вашего Волкомбеда тов. Христофором Библим во время Покровской ярмарки в м. Чернухах. Нам известно, что этот зверский поступок явился следствием злостного подстрекательства со стороны бывших петжировс-

ких и зажиточных элементов. Всех виновных, а также подстрекателей немедленно арестуйте и направте в распоряжение Лохвицкого Политбюро.

Пред. Лохвицкого Уездисполкома

Пред. Уездполитбюро

/ С. Нелепа /

/ Мицкич /

Примітка: Восени 1923 року, під час Покровської ярмарки в м. Чорнухах /обурена убивством в цей день жінки раніше розстріляного ЧК заможного селянина Михайла Голоти - Мотрі Голоти/, жрба ярмарчан вчинила самосуд над головою Волкомбеда Х. Біблім /походив із с. Харсік/, який власне дав наказ міліції застрілити цю жінку за те, що вона відмовилась підкоритися присуду ЧК про конфіскацію всього майна її розстріляного чоловіка на користь волкомбеда.

Роки 1923-1927

У наслідок запровадженого окупантом нового поділу України, прийшло до адміністративної ліквідації кол. волостей і повітів та утворення районів і округ.

Секретно

"13" Январь м-ц 1923 года

11. Всем председателям Райкомбедов Лубенского Округа

Чернухский район тов. Мазоренко

Некоторые члены комитетов бедноты нашего района обращаются к нам непосредственно с заявлениями о материальной, продовольственной и прочей помощи. Ввиду того, что никаких фондов на эту цель мы в округе в настоящее время не имеем, да и кроме этого, просим вообще объяснить крестьянам с числа сельской бедноты, что те времена, когда мы могли подавать им такую помощь за счет буржуазских и зажиточных хозяйств, уже давно прошли.

Наша Пролетарская Революция, - это ведь курьерский поезд, и тот кто успел сесть на него, тот уехал далеко. Надо было и нашим комбедам, как и следовало, использовать такой момент времени. Единственное, что мы можем сейчас обещать Комбедам, - это нашу помощь в изыскании посевных материалов на период посевной кампании 1923 года. Но для этого прежде всего необходимо, чтобы все крестьяне-бедняки получили своевременно соответствующий земельный надел. А посевной материал и недостающий с/х инвентарь придется изыскивать райкомбедам на местах. Окрисполком по этому вопросу уже дал соответствующие указания всем председателям райисполкомов. И поэтому вам необходимо связаться по этому воп-

росу с местным РИКОМ.

Председатель, ОкрКОМбеда Секретарь /Якименко/
/Дукин/

Совершенно - Секретно

"29" Июль м-ц 1923 года

12. Всем председателям Риков Лубенского Округа
 Чернухский РИК лично тов. Сагура

Для сведения копия: Секретарю Райкома КПБУ тов. Орлову

Днями мы откомандируем в каждый район Округа Райрезидента ОГПУ.

Поскольку наши райрезиденты не будут находиться на положении официальных сотрудников ОГПУ, а поэтому мы просим Вас лично создать необходимые условия для их конспиративной работы. Окроотдел считает, что для полноты строгой конспирации и успешности в работе, райрезидент должен получить для видимости /без оплаты/ какую либо работу в подведомственных вам учреждениях района /Пом. страхового агента, пом. статистика-энтомолога райисполкома и т.д. Во всяком случае райрезидент должен быть обеспечен такой работой, которая позволяла бы ему разъезжать по району. Кроме того, по договоренности с ОКЖ и Округкомом Партии, райрезиденты ОГПУ должны будут беспрепятственно пользоваться всеми возможными средствами передвижения райисполкомов. О каких либо возражениях и неприемлимости наших требований, просим сообщить нам не позднее 10 дней со дня получения настоящего распоряжения.

Нач. Лубенского Окр.Отд. ОГПУ Нач.Учесо Окр.отд.
/Двианинов/ /Скрипник/

Совершенно - Секретно

Август м-ц 1923 года

13. Всем Р.Р. Лубенского Окр. отд ОГПУ
 м. Чернухи райрезиденту тов. Шаревскому

С согласия Лубенского Окрпарткома КП/б/У, всю секретную почту от нас в дальнейшем Вы будете получать и отправлять нам через секретарей райкомов партии. Секретари райкомов об этом

уже уведомлены ОПКа.

Нач. Лубенского Окр. отд.
ОГПУ /Двианинов/

Нач. Учосо Окр. отд.
/Скрипник/

Совершенно - Секретно

шифровано код "Поселенец"

Август м-ц 1923 года

14. Всем Р.Р. Лубенского Окр. отд. ОГПУ

м. Чернухи райрезиденту тов. Шаревскому

Работа по организации осведомительной сети в районах нашего округа проходит совершенно плохо, а местами даже из рук вон плохо. О каких либо объективных причинах такого положения речи быть не может. Наши Р.Р. как видно со всего занимаются в районах чем угодно, но только не тем, чем им следовало бы в первую очередь заняться. Окротдел ОГПУ в категорической форме и последний раз напоминает вам, что первоочередным вопросом в вашей работе сегодня, должен быть поставлен вопрос об окончании работы связанной с организацией агентурной сети Окротдела. Предельным сроком для окончания этой важной работы мы устанавливаем для вас 1-ое Октября 1923 года.

Нач. Лубенского Окр. ОГПУ
/Двианинов/

Нач. КРО Окр. отд. /Жуков/
Нач. Учосо Окр. отд. /Скрипник/

Совершенно - Секретно

Декабрь м-ц 1923 года

15. Всем председателям РИКОВ Лубенского Округа

копия: Начальникам Районных Милиций

На основании специального распоряжения правительства, на Украине повсеместно запрещено проведение уличных т.н. "кулачных боев", которые широко практикуются в сельских местностях Украины во время религиозных праздников /рождества, нового года и крещения/. Правительство рассматривает подобные бои, как пережитки рабства и дикости. Дикая традиция времен козаччини не совместима с духом времени и повсеместно должна быть запрещена. Настоящее распоряжение правительства примите к неуклонному и точ-

ному исполнению.

Нач. Лубенского Окр.Отд.ОГПУ

Нач. Лубенской Окр.Милиции

/Двианинов/

/Смирнов/

Секретно

Январь м-ц 1924 года

16. Всем председателям Риков Лубенского Округа
м. Чернухи тов. Сагура

На основании распоряжения ГУВУЗА штаба РККА в текущем году на вакантные места в Военно-Учебных заведениях РККА будет допущено 10% курсантов из числа беспартийной крестьянской молодежи, а поэтому Вам необходимо своевременно озаботиться и подготовить для этой цели кандидатов. Для вашего района установлено предельное число курсантов в 13 человек. Списки отобранных кандидатов и соответствующие на них характеристики должны быть представлены Окрвоенкомату к 1-му Мая 1924 года. После согласования списка выдвинутых вами кандидатов с Лубенским Окр. отд. ОГПУ, мы сообщим вам о времени откомандирования утвержденных кандидатов к месту учебы.

Лубенский Окрвоенкомат
Военный Комиссар /Галушка/

Нач. Мобилизационного Отдела
/Лавров/

Совершенно - Секретно

Шифровано код "Интернационал"

Февраль м-ц 1924 года

17. Всем Р.Р. Лубенского Округа

Чернухский район тов. Шаревскому

В целях повсеместного упорядочения учета и надлежащего в месте с тем наблюдения за политически неблагонадежными и социально-чуждыми элементами населения, - ОГПУ - УССР предложило Окротделам в месячный срок закончить оформление дел на поднадзорных К.Р. с таким расчетом, чтобы этим учетом были охвачены все категории поднадзорных, согласно прилагаемой схемы.

А/ Политические партии, организации и союзы

- 1/ Все бывшие члены дореволюционных буржуазных политических партий,
- 2/ все бывшие члены монархических союзов и организаций /черносотенцы/,
- 3/ все бывшие члены союза хлебопашцев собственников /времен центральной рады на Украине/,
- 4/ все бывшие дворяне и титулованные особы старой аристократии,
- 5/ все бывшие члены молодежных организаций /бой-скаутов и т.д./,
- 6/ все националисты всех мастей и оттенков.

Б/ Сотрудники и служащие активной службы царизма

- 1/ Чины быв. министерства внутренних дел: Все чины охраны, жандармерии и полиции, тайные агенты охраны и полиции. Все чины пограничного корпуса жандармов и т.д.
- 2/ Чины быв. министерства юстиции: Члены окружных и губернских судов, присяжные заседатели, прокуроры всех рангов, мировые судьи и следователи, судебные исполнители, земские начальники и т.д.
- 3/ Весь без исключения офицерский и командный состав быв. царской армии и флота.

В/ Скрытые враги сов. власти

- 1/ Весь быв. офицерский, командный и рядовой состав белых движений и армий украинских петлюровских формаций, разных повстанческих отрядов и банд, которые выступали активно против советской власти. Не исключая при этом и лиц амнистированных сов. властью.
- 2/ Все те, кто находился на гражданской службе учреждений и местных управлений, белых правительств, армий украинской центральной рады, гетманской державной варты и т.д.
- 3/ Все служители религиозных культов: архиереи, священники, ксьоны, раввины, диаконы, церковные старосты, регенты, монахи и т.д.
- 4/ Все быв. купцы, торговцы, и т. наз. непманы.
- 5/ Все быв. помещики, крупные арендаторы, зажиточные крестьяне /применявшие в прошлом наемный труд/, крупные кустары и хозяева промышленных предприятий и производств.

- 6/ Все лица, у коих кто либо из близких и до настоящего времени находится на нелегальном положении или же продолжает вооруженную борьбу против сов. власти в рядах антисоветских банд.
- 7/ Все иностранцы вне зависимости от их подданства.
- 8/ Все те, у кого имеются за границей родственники или-же знакомые.
- 9/ Все принадлежащие к религиозным сектам и общинам /особенно иметь в виду баптистов/.
- 10/ Все ученые и специалисты старой школы, особенно те из них, у которых остается и до сего дня неясным политическое лицо.
- 11/ Все лица судившиеся ранее или же заподозренные в контрабанде и шпионаже и т.д.

Для успешного выполнения в срок этого важного государственного задания, в помощь райрезидентам нами будут командированы на периферию специально - уполномоченные Окротдела, от которых вы и получите все дополнительно - необходимые инструкции и указания на местах. Таким уполномоченным на Сенчанский, Волчанский, Чернухский и Тарандийский районы Лубенского Округа нами назначен нач. КРО нашего Окротдела ОГПУ тов. Жуков. С ходе работ информируйте нас еженедельно.

Нач. Лубенского Окр.Отд. ОГПУ
/Двианинов/

Нач.КРО Окр.Отд./Жуков/
Нач.Учосо Окр.отд./Скрипник/

Совершенно - Секретно

правительственная

почто-грамма Август м-ц 1924 года

8. Всем Председателям РИКОВ Роменского и Лубенского Округов

Чернухский Район тов. ЗВЕДРЕ

копия: Фининспектору тов. ЛАЗУТИНУ

На банкнотах Государственного банка СССР /"Червонцы"/ имеется упоминание о том, "что они обеспечиваются всем достоянием Республики, а что начало размена их на золото будет установлено соответствующим правительственным актом. Очевидно в связи с таким расчетом участились случаи вывоза контрабандным путем в Польшу и Румынию банкнотов СССР - червонцев. Как известно, выпуск упомянутых банкнотов был продиктован крайней необходимостью стабилизации нашей валюты и что никакого обмена червон-

цев на золото Правительство в будущем делать не собирается. А дабы положить конец разным незаконным валютным спекуляциям, как внутри страны, а так-же заграницей, СНК і ВЦИК - СССР постановили:

- 1/ Изъять из обращения по всему СССР /путем конверсии/ банкноты Государственного Банка, - червонцы.
- 2/ Наркомфину и Госбанку СССР, - прекратить выпуск банкнотов /червонцы/.
- 3/ Все червонцы, поступающие в Государственные кассы, не должны уже больше пускаться в денежный оборот среди населения.
- 4/ На сумму конверсии червонцев, Государственным банком уже приступлено к выпуску в обращение новых банкнотов.
- 5/ НКФ и ГОСБАНКУ СССР на основании этого постановления издать соответствующие инструкции. Упомянутое постановление публикации в прессе не подлежит.

Пред.Роменского О.И.К.а

/Луценко/

Зав.Окр.ФО

/Тимченко/

Примітка: Під час реорганізації повітів в Україні, Лубенський Окрфінвідділ було утворено трохи пізніше, ніж саму округу і тому по фінансовим справам деякі райони Лубенської округи недовгий час підлягали Роменському окрфінвідділові.

Совершенно - Секретно

Август м-ц 1924 года

19.

Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа

Чернухский район тов. Л - ий

На основании распоряжения ОГПУ - УССР, райрезиденты окротделов в районах обязаны ежемесячно /в конце каждого месяца/ давать устные информации первым секретарям райкомов КП/б/У о К.Р. группировках и организациях, как и о экономической К.Р. деятельности враждебных элементов населения района, не упоминая однако фамилий лиц, замешанных в такой деятельности. Подробная информация необходима райкомам на предмет освещения этих вопросов в их ежемесячных политико-конъюнктурных обзорах для ОКК. Предупреждаем однако, что упомянутые сведения должны быть строго тождественными и увязанными с вашими ежемесячными сведениями, подаваемыми Окротделу в политических обзорах за месяц. Иной какой либо информации из источников ОГПУ давать секретарям райкомов КП/б/У не следует.

Нач.Лубенского Окр.Отд.ОГПУ

/Двианинов/

Нач.КРО Окр.Стд. /Юркин/

Нач.ЭКО Окр.Отд. /Сегаль/

Примітка: Політико-кон'юнктурні огляди райпарткомів існували і до початку 2-ої світової війни і треба думати, що вони існують ще й сьогодні. В таких оглядах фіксувалися всі більші і менші події політичного значення в районах за минулий місяць.

Совершенно - Секретно

Сентябрь м-ц 1924 года

20.

Всем Нарсудам Лубенского Округа

Нарсудье 13-го участка м. Чернухи тов. Козинець

Решением Бюро Лубенского ОПК по докладу Председателя Округа, отмечены следующие недочеты в работе нарсудов нашего округа:

1/ Политически преступно и совершенно неудовлетворительно произведен выбор народных заседателей Нарсудов в Лубенском округе. Нарушен основной принцип, - подбора в нарзаседатели людей исключительно из числа социально близкой Сов. власти прослойки населения.

2/ Вследствие такого положения, участились случаи разительных и мелких приговоров Нарсудов по делам о хулиганстве, самоуправстве, невыполнению государственных налоговых поставок, самонаварении, порубе гослеса, сопротивлениях местным властям и невыполнении обязательных приказов и постановлений, издающихся в связи с военной подготовкой запасных из территориальных частей РККА.

3/ Многие нарсуды округа ошибочно поняли, что с выходом в свет Уголовного Кодекса УССР, с них снята ответственность в правильном применении определенных ст.ст. У.К., как и выборе сроков предельности наказания в каждом отдельном случае.

4/ Исключительно поэтому, как констатирует ОПК, значительно возрасла преступность среди населения в округе.

Своим решением ОПК обязал председателя округа упразднить в месячный срок упомянутые недочеты в работе нарсудов округа, а так-же в целях усиления борьбы с упомянутой выше преступностью, - широко применять в будущем практику показательных судов с вынесением предельно возможных сроков наказания, в рамках определенной ст. У.К. всем виновным. По линии ОПК райсполкомам округа даны соответствующие указания о повсеместном перевыборе народных заседателей.

Зам. Председателя Лубенского Округа

Ст. Секретарь

/И. Повх/

/Андряшев/

Сов. Секретно

Иифоровано код "Интернационал"

Октябрь м-ц 1924 года

21. Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа
 Чернухский район тов. Л - ий

ОГПУ-УССР обратило внимание окротделов на все возрастающее влияние среди украинского населения т. наз. Украинской автокефальной церкви, возглавляемой Киевским митрополитом Василием Липковским. Давно уже известно, что Липковский и его сподвижники - являются скрытыми пропагаторами украинского сепаратизма и не столько стремятся освободить от зависимости Московского патриархата некоторые церковные приходы на Украине, как под этой завесой проповедают разные враждебные Сов. власти идеи украинского национализма. Призывы гастролирующего Липковского к верующим пестрят часто острыми эпитетами по адресу Московской патриархии, а в действительности, все острее этой пропаганды направлено исключительно на разжигание ненависти среди украинского населения против русского народа.

Усматривая в деятельности этой церкви особо-опасное значение для Сов. власти ОГПУ-УССР потребовало от окротделов:

1/ Широко освещать в политобзорах все стороны из жизни и деятельности этой церкви, обратив особенное внимание на проповеди священников, произносимые в церквях.

2/ Усиления антирелигиозной пропаганды через окружные советы безбожников.

3/ Увеличения числа с/о из числа верующих и привлечение для агентурной работы в ГПУ самих священников.

Учитывая особую важность задания, и р и к а з ы в а е м: Оповестить через райисполкомы и обязать явкой в окротдел /в распоряжение КРО/ тех священников вашего района
.....Правда, мы этим инсургентам в рясах верим мало, но для взаимоконтроля их информации, это крайне необходимо. В разделе политобзора церков и религиозные общины предлагаем вам ежемесячно освещать этот вопрос.

Нач. Лубенского Окр.отд.ОГПУ
/Двианинов/

Нач.КРО. Окр.Отд. /Эркин/
Нач.Учосо Окр.Отд./Скрипник/

Сов. Секретно

Шифровано код "Поселенец"

Декабрь м-ц 1924 года

22.

Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа

Чернухский Р-н тов. Л --ий

ОГПУ-СССР недоволено фактами наличия на Украине партизанско-бандитских групп. Правительство поставило перед ОГПУ категорические требования на протяжении 1925 года ликвидировать полностью бандитизм и его террористическую деятельность на Украине. А для этого, ОГПУ-УССР намечены некоторые мероприятия, о которых частично доводим и до Вашего сведения:

1/ При некоторых окротделах Украины будут созданы ударные группы ГПУ для борьбы с бандитизмом.

2/ Ко времени начала этой кампании, окротделы обязаны разработать оперативные планы проведения активных операций по ликвидации банд с учетом привлечения в операциях: местных органов милиции, коммунистов, комсомольцев и актива КНС.

3/ Окротделы на местах должны к этому времени располагать абсолютно точными агентурными сведениями о местах укрытия бандитов, о их связях, вооружении и количественном составе.

4/ Агентурную сеть окротделов необходимо будет переключить исключительно на эту работу с тем, чтобы от внимания ГПУ не ускользнул не один момент в этом вопросе.

4/ ОГПУ ставит этот вопрос перед окротделами прямо, - мы должны знать все о деятельности бандитов и ликвидировать бандитизм без остатка. Все эти мероприятия являются требованием времени и подходящего момента. А поэтому предлагаем немедленно подать в окротдел ваши соображения по затронутым выше вопросам.

Нач. Луб. Окротдела ОГПУ
/Двианинов/

Нач. КРО Окр. Отд. /Юркин/
Нач. Учосо Окр. Отд. /Скрипник/

Секретно

Декабрь м-ц 1924 года

23.

Всем Начальникам Милиции Лубенского Округа

Нач. Чернухской Раймилиции тов. Луговидик

На основании указаний Правительства, повсеместно запрещается во время религиозных праздников т. наз. "крещения" организовывать и производить ружейные салюты охотниками.

По линии окружного союза охотников даны так же соответствующие распоряжения.

Нач. Лубенского Окр. Отд. ОГПУ
/Двианинов/

Нач. Луб. Окр. Милиции
/Смирнов/

Секретно

Январь м-ц 1925 года

24. Р.Р. ОГПУ Чернухского Района тов. Д--ий

В Чернухах поселился и работает кассиром райисполкома Юрий Кир-Киченко, а с ним находится и его жена Оксана Красовская. Предлагаем немедленно установить за ними особое наблюдение и информировать КРО, чем занимаются они в свободное от работы время. Главным образом не занимаются ли они артистической деятельностью в районе. Пара эта в прошлом по профессии - артисты, но за их отказ сотрудничать с ОГПУ им была запрещена артистическая деятельность вообще.

Нач. Лубенского Окр. Отд.
/Двианинов/

Нач. КРО /Кркин/

Сов. Секретно

Январь м-ц 1925 года

25. Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа
Чернухский район тов. Д --ий

Ревизиями и обследованиями НКФ - СССР установлены многочисленные факты преступного покровительства, проявленного со стороны аппаратчиков НКФ по отношению к т.зв. "назманам" и другим категориям налогоплательщиков в некоторых союзных республиках. Отмечены факты взяток, хабарей, укрытия оборотов и доходов налогоплательщиков, пьянки и т.д. А в результате всего этого Государство недополучило в свою кассу миллионы рублей разных налогов. И если сейчас не будет решительным образом наведен порядок в этом важном деле, то можно сомневаться в успешности мероприятий Сов. власти, намечающей в текущем году увеличение подоходного налога и налога с оборота для частного сектора. Для жесткого пресечения подобных преступных явлений в будущем, ОГПУ-УССР обязало окротделку взять под свое неусыпное наблюдение все низовые аппараты НКФ и даже, если это будет необходимо, - очистить их от сорняков, которыми они оказались засоренными, благодаря попустительству вышестоящих инстанций НКФ.

Окротдел предлагает Р.Р. на местах усилить наблюдение за фин-

Сов.Секретно

Правительственная почтограмма.
Май м-ц 1925 года.

28. Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа

Чернухский р-н тов. Д--ий

По распоряжению Председателя ОГПУ - СССР Ф.Э.ДЗЕРЖИНСКОГО все уволенные в свое время в связи с реорганизацией ВЧК ее бывшие сотрудники, должны будут из запаса вновь возвратиться на работу в ОГПУ. Поэтому предлагаем Р.Р. установить наличие в районах Вашей деятельности бывших сотрудников ВЧК и поименные списки на них представить немедленно в Окротдел на имя уполномоченного ПП. ОГПУ тов. Казанцева.

Нач. Луб. Окр. Отд. ОГПУ
/Дзиганинов/

Упол. ПП. ОГПУ /Казанцев/

Сов.Секретно

Шифровано код "Интернационал"
Июнь м-ц 1925 года

29. Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа

м. Чернухи тов. Д--ий

Как установлено, контрреволюционные организации и группировки на Украине хорошо осведомлены о том, что ОГПУ в данное время вынуждено на так сказать некоторую пассивность, вызванную как Новой Экономической Политикой, а так же и соображениями правительства, - высшего порядка.

О том, что такое положение временное, знает каждый из нас. И вот в связи с этим, ОГПУ не должно упускать благоприятного момента для демаскирования наших врагов, с тем чтобы в подходящий момент нанести им сокрушительный разгром. Именно поэтому напоминаем Р.Р. о необходимости глубокого знания и правильного понимания текущего момента, дающего нам в руки такие исключительные возможности по выявлению К.Р. среди всех слоев и прослоек населения. Особо подчеркиваем, что такой момент может больше в нашей истории не повториться. Уверены, что иллюзии наших врагов, допускающих мысль о капитуляции Сов. власти, скоро рассеются, а веселые улыбочки на их лицах сменятся на гримасу ужаса и дикого животного страха перед лицом всеобъемлющей стратегии коммунизма.

Нач. Лубенского Окр. Отд. ОГПУ
/Дзиганинов/

Упол. ПП. ОГПУ
/Казанцев/

Сов. Секретно

Август м-ц 1925 года

30. Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа
Чернухский р-н тов. Л--ий

"История Украины-Руси" идеолога украинского национализма проф. Грушевского признана враждебной и вредной для Сов. власти лженаучной историей. Вопрос о запрете этой книги сейчас рассматривается Правительством СССР и ОГПУ в Москве. А пока предлагаем Р.Р. фиксировать всех тех, кто проявляет интерес к упомянутой книге и ее распространяет среди населения. Информируйте об этом наших с/с и обяжите их усилить наблюдение за такими лицами.

Нач. Луб. Окр. Отд.
/Двианинов/

Упол. ПП. ОГПУ
/Казанцев/

31. Р.Р. ОГПУ Чернухского р-на тов. Л--ий

Сов. Секретно

Шифровано код "Поселенец"

Октябрь м-ц 1925 года

Особоуполномоченный ударной группы Полтавского Окр. отд. ОГПУ по борьбе с бандитизмом тов. Белаяев пожаловался на вас в Окотдел, что вы отказались связать его непосредственно с нашими с/с в селах и хуторах Чернухского района, где оперирует его отряд. Рассматривая все это как недоразумение, п р и к а з ы в а е м: немедленно связать тов. Белаяева с нашей агентурой в местах деятельности его отряда, а об этом досадном недоразумении подробно информируйте Окотдел.

Нач. Луб. Окр. Отд.
/Двианинов/

Нач. КРО /Юркин/
Упол. ПП. ОГПУ /Казанцев/

Сов. Секретно

Шифровано код "Интернационал"

Ноябрь м-ц 1925 года

32. Всем Р.Р. ОГПУ Лубенского Округа
м. Чернухи тов. Л--ий

ОГПУ-УССР раскрыта и арестована на Украине группа шпионов-

Филателистов, которая под ширмой собирания коллекций разных иностранных почтовых марок, фактически занималась шпионской деятельностью и пересылала за границу советские почтовые марки, которые имели специально-условное значение в их искусно разработанных шифрах и кодах. Предлагаем немедленно выяснить, не имеются ли подобные "любители" и на территории ваших районов. Особенно нас интересуют те из них, которые получали из заграницы и высылали туда же почтовые марки. При выявлении таких лиц, немедленно шифрованной телефонограммой уведомите Окротдел.

Нач. Лубенского Окротдела
/Двианинов/

Нач. КРО /Юркин/
Нач. ЗКО /Сегаль/

Сов. Секретно

Ноябрь м-ц 1925 года

33. ВСЕМ НАРСУДАМ ЛУБЕНСКОГО ОКРУГА

м. ЧЕРНУХИ тов. ЗАЙЦЕВУ

Лубенский ОПК обратил внимание Окрсуда на недопустимость следующих явлений, имевших место в практике судопроизводства нарсудов округа:

1/ Многими нарсудьями округа принимались в свое судопроизводство дела и заявления /от частных лиц/, в которых выдвигались обвинения против отдельных членов и кандидатов КП/б/У, при чем таких заявлений и даже в некоторых случаях их судебное разбирательство были произведены без ведома и согласия райкома партии. Для того чтобы избежать подобных явлений в будущем, Окрсуд предлагает:

а/ Всякое уголовное дело /даже в том случае, если оно возбуждено по ходатайству частных лиц/ против члена или кандидата КП/б/У, подлежит предварительному обсуждению бюро райкома партии и лишь после его решения может быть рассмотрено судебной инстанцией.

б/ Приговор суда по такому делу должен быть немедленно доведен до сведения секретаря райкома с последующим уведомлением ОПК.

Это распоряжение примите к неуклонному и точному исполнению.

Зам. Председателя Лубенского Окрсуда

/И. Повх /

Ст. Секретарь

/Андряшев/

Сов. Секретно

Декабрь м-ц 1925 года

34. Всем Р.Р. Лубенского Округа

Чернухский р-н тов. Д--ий

Как сообщает ОГПУ-УССР, в Кременчугском окротделе были арестованы и позднее по приговору Особого Совецания Коллегии ОГПУ в Москве расстреляны, бывшие сотрудники и секретные осведомители окротдела за то, что осмелились на такую наглую выходку, как быть двойниками в своей работе. Оповестите каждого с/о Вашего р-на о таком позорном явлении, как и о том, что каждый сотрудник и с/о подлежит негласному суду ОГПУ в аналогичных случаях.

Нач. Лубенского Окр.Отд. ОГПУ

/Двианинов/

Нач.КРО /Юркин/

Нач. Учосо /Скрипник/

Сов. Секретно

Январь м-ц 1926 года

35. Райрезиденту Чернухского Района тов. Д--ий

На рапорт о Вашем желании быть направленным на учебу в Полтавскую спецшколу РККА, со стороны Окротдела препятствий не встречается. Ко времени Вашего откомандирования в упомянутую школу, нами будет откомандирован новый Р.Р., которому вы и сдадите дела и агентурную сеть района.

Нач. Лубенского Окротдела

/Двианинов/

Нач. Учосо /Скрипник/

Секретно

Апрель м-ц 1927 года

36. Всем Председателям Сельсоветов Чернухского Района

По распоряжению Лубенского Окрисполкома, необходимо будет в ближайшее время провести общие собрания крестьян ваших с/с, на которых должен быть поставлен вопрос о немедленной сдаче государству всех церковных колоколов и прочего металлического лома, необходимого для нашей восстановленной промышленности. Хорошо знаем, что в этом вопросе возможны и неизбежны определен-

ные трудности, а поэтому на проведение таких собраний райисполкомом будут выделены специальные уполномоченные, на обязанности которых и будет возложена полная ответственность за проведение упомянутого мероприятия. Зная настроения некоторых церковных пятидесятков, можно с уверенностью предполагать, что в некоторых селах района не обойтись без применения силы т.к. вопрос об изъятии этого имущества церквей, - решен правительством окончательно и безоговорочно. О дне общего собрания крестьян В/ с/с предлагаем уведомить РИК.

Пред.Чернухского РИКа
/Липинский/

Секретарь
/Дуговий/

Сов. Секретно

Цифровано код "Поселенец"

Август м-ц 1927 года

37.

Чернухский р-н тов. Д---к

Распоряжение Правительства о повсеместной конфискации церковных колоколов и прочей утвари преступно саботируется низовыми органами власти. В ряде районов округа местные власти не сумели сломить надлежащим образом сопротивление верующих, отказывающихся подчиниться распоряжениям правительства, а кой где имели место даже акты враждебного выступления крестьян против Сов. власти. Требуем подробных и срочных информации, как и сведений о всех населенных пунктах В/района, где это распоряжение не проведено в жизнь.

Нач. Лубенского Окр.Отд. ОГПУ
/Ленский/

Нач. ЗКО /Аронов/

Методи большевицького терору "влади на місцях"

I. Позбавлення "голосу"

Комуністична Москва, надавши в часах нещодавнього деякі полегшення селянству та давши йому /для видимості/ право на економічну і частково політичну свободу, подбала одночасно й про те, щоб використати саме ж селянство і всіх тих, хто міг би, як авторитет, мати на нього впливи для організації масового стероризуван-

ня його. Переводилось в життя все це в спосіб т.зв. "урізання прав" - позбавленням голосу, себто: позбавлення права вибрати та бути обраним. Все це фактично провадилось місцевою владою за схемою таємної директиви окрвідділів ОГПУ. Також відомо, що в часах непу вибори до сільських рад та різних совств переводилась на відкритих зборах громади села і то в дуже спрощений спосіб, звичайним підняттям руки управнених до голосування. Списки всіх "позбавлених голосу", обов'язково вивішувались в конторах сільських рад для загального ознайомлення. Так переводились різні вибори в районах у тих часах, а відсоток позбавлених голосу досягав іноколи 10 із загальної кількості населення. А коли, наприклад, "позбавлялося голосу" голову родини, то це автоматично тягло за собою урізання прав і всіх останніх членів такої родини. Крім політичного урізання прав, - позбавлений голосу сподатковувався спеціальним податком в сумі від 20 до 120 карб. на рік /у залежності від матеріальних спроможностей позбавленця/, а цей податок стягувався сільськими радами та використовувався місцевими райвиконкомками для своїх потреб. У такий власне спосіб комуністична влада в Україні усунула /як небажаний для неї елемент/ найактивнішу і найсвідомішу частину людності, що могла бути громадськи і політично активною.

Остаточне визначення осіб, що позбавлялися виборчих прав, як і затвердження листи "урізаних у правах", переводилось президенті райвиконкомів в т.зв. адміністративному порядку. Отже вони є фактичними виконавцями політичного терору і вибору жертв його на селах. Таке позбавлення виборчих прав необумовлювалось якимось терміном, а визначалось воно фактично на довічно. Щось іншого було, наприклад, з тими, що позбавлялись виборчих прав судовими інстанціями /як додатковою карою до присуду/. Відповідно до певних ст.ст. Уголовно-Процесуального кодексу - всі такі особи не могли бути позбавлені виборчих прав більш як на 5 років.

II. "Тыловое ополчение"

У випадку, коли сам "урізаний" в правах і позбавлений голосу, або ж член його родини, підлягав призиву в Червону армію, то їх від призиву не звільняли, але замість армії, вони зараховувались до т.зв. "тылового ополчення", а вірніше - в грудові батальйони, що фактично використовувались військовим командуванням на будові різних військових об'єктів. Час перебування в такому батальйоні дорівнювався терміну служби в Червоній армії, тобто 2 роки. Крім цього, "тилоополченці" відбували "поверочные" збори. В часі їх вони по 2-3 місяці виконували працю на різних військових будовах при т.зв. територіальних частинах. Харч і одяг при таких працях мав бути державним, але фактично, як би не допомога родичів, то "тилоополченці" напевно не вислужували б свого реченця з причин недоїдання. Багато "тилоополченців" тікало з батальйонів та улаштувалось на працю десь на виробництві, але за ними влада не пошукувала, аби вони не були дома.

Всі такі обмеження і урізування в правах позбавляли людину одночасно і праці та всіх інших соціально-громадських прав і ставили її в стан прикнуження. Урізана в правах людина поступово перетворювалась у мовчазного і слухняного раба, що мав мовчки приймати найгіршу працю та найгіршу платню заради невеликого шматочка хліба.

III. Техніка виборів органів місцевої совєтської влади

В роках, коли вже "позбавлені голосу" в своїй більшості були або зліквідовані, або ж втекли кудись з району на різні виробництва, техніка "виборів" змінилась. Можливо, що до такої зміни спричинилась зміна Консерваторії України як "договірної", незалежної республіки, та пристосування її до федеративних умов.

а. "Воля" особистої думки для пролетаріату

У 1925 р. відбувалась в с. Білоусівка, Чорнуського району на Полтавщині, першотравнева маніфестація. Очолював її прибувший з Чорнух заст. голови райвиконкому І. Корж. На свято зібралось кілька сот селян, навіть з сусідніх хуторів. Першим промовляв І. Корж. Підкреслюючи перемоги й досягнення трудящих СРСР, Корж ганьбив "гнилий захід", забобони, пережитки феудалізму і релігію. З дозволу голови сільради Ст. Журавля, відповідав Коржеві неписьменний селянин, колись настух череди, Іван Порадинський. В подертій, полатаній свитині зійшов Порадинський на трибуну, зняв з голови облізлу, колись смушеву, шапку, з зубів виїняв старовинну, ще череп'яну ляльку, сплюнув, відкашлявшись, почав свою промову. "Люди добрі ! ... Я маю сказати не багато, але правду. Люди добрі, християни ! Не вірте в ніщо, що вам говорять, є брехня ... і Корж теж бреше !"...Зчинився сміх, галас - браво і тому подібне. Керівники маніфестації: Степан Журавель та Федір Івашин схопили відважного ліда Івана під руки, стягли по сходах з трибуни і попровалили геть. Маніфестація була зірвана. Люди, коментуючи виступ Ів. Порадинського, розійшлися. На трибуні лишилась облізла лапка діла Івана.

На п'ятий день Порадинський вернувся з району. На запити селян, що з ним було в районі, дід Іван відповів: "били братику, та все наказували, щоб мовчав. Але я тоді сказав правду й тепер кажу правду. Нехай уб'ють, а Христа не продам і правду буду завжди казати".

б. Техніка "советських" виборів в СРСР

Особливістю "демократичних" виборів в СРСР є те, що вони перш за все з'являються - "таємними". Технічний бік цієї справи насправді, і то завжди, оформлювався зразково, але не без певної загадковості, про яку і слід тут дещо згадати.

Комуніст Й.Ф. Коломієць посідав свого часу в Чернуському районі відповідальні посади та був всі роки /1923-1941/ майже незмінним членом бюро райкому партії. /Війна 1941 року застала його на посаді зав. спецчастини Чернуського райвиконкому/.

При переслуханні його в часах німецької окупації, дав такі висвітлення щодо діяльності виборчої комісії м. Чорнух - головою якої він незмінно був:

Запитання: Чи правда, що урни виборчих комісій були сконструйовані так, що кожний конверт виборця /з бюлетенями кандидатів/, попавши в урну, автоматично пакувався за чергою виборців, що їх опускали, та що в такий спосіб можна було нізніше довідатись, ким було вкинуто цей бюлетень ?

Відповідь: Ні! Це, просто вигадка. А до того можна ознайомитися із самими виборчими урнами, що збереглися в райвиконкомі на горіщі.

Запитання: Чи мали право позапартійні люди бути членами виборчої комісії ?

Відповідь: Так, але виключно такі, яким довіряла комуністична партія.

Запитання: Прошу розповісти мені про саму процедуру голосування.

Відповідь: Ви належно це й сами не забули процедури, що була пов'язана з опусканням бюлетенів у виборчу урну. А переводилось все не так, до в день виборів кожний виборець повинен був з'явитися до своєї виборчої дільниці та віддати свій голос - "проголосувати". У виборчій дільниці повинна була бути присутньою обов'язково вся виборча комісія / в повному складі / та її секретар. А коли в дільниці появлявся якийсь виборець, видавали такому виборцеві /після відшукання прізвища у листі виборців/ належну кількість виборчих бюлетенів та конвертів, а після цього рекомендували виборцеві зайти до виборчої кабінки, в якій йому було

вільно скреслити прізвище кандидатів. Після виконання цієї формальности виборцеві необхідно було підійти до урни та опустити свої бюлетені.

Запитання: Чи робила виборча комісія після опускання бюлетеня в урну знову якісь відмітки у виборчій листі виборців ?

Відповідь: Так ! Але лише ставила "птичку" проти прізвища виборця, що вже голосував.

Запитання: Чим ви можете пояснити той факт, що людність, яка вас, комуністів, заслужено ненавиділа - голосувала за "блок комуністів і безпартійних" ?

Відповідь: Бо ... люди не мали іншого вибору, а до того вони виконували все це так, начебто. відбували якусь повинність і то довго не замислювались над цією справою.

Повторне запитання: Хто поширив чутки в часах виборів і виборчих кампаній про підступну і озуканську конструкцію ваших виборчих урн і виборів взагалі ?

Відповідь: Поширивати такі поголоски могли агенти і секоти ГПУ-НКВД і власне тому виборці у виборчих дільницях відмовлялись заходити до виборчих кабінок, просто одержавши бюлетені, тут же з поспіхом опускали їх в урну, не заходячи в кабіну, а навіть часто підписували й власним ім'ям.

Запитання: Цікаво, чи багато було виборчих бюлетенів, в яких виборці скреслювали прізвища кандидатів ?

Відповідь: В попередніх роках так, багато ... але під час останніх виборів таких випадків було зовсім мало. Бачите, всі підготовчі праці до виборів, як і самі вибори переводились в районах - фактично і виключно - райпарткомами, а всі перелічені матеріяли, як то: виборчі бюлетені, протоколи місцевих виборчих комісій з підрахунками голосів, списки виборців і т.д., все це, по закінченню виборів, негайно передавалось до окру-

гових виборчих комісій і на місцях нічого не залишалося, крім загальних директив щодо виборів. Тому даремною справою буде пошукувати ці документи в районі.

Запитання: Де, на вашу думку, починалось фальшування виборів ?

Відповідь: В районах, ані у виборчій окрузі не було. Можливо, по цій справі могли займатися лише Центральні виборчі комісії. Але ... взагалі на мою думку, каже комуніст, фальшувати виборів не було потреби, тому, що для виборців, які завжди перебували під певним психологічним тиском влади і постійним контролем, взагалі було байдужим, - хто буде вибраним з безнадійно одноманітною масою її мучителів. Зласне, тому виборці виконували цей обов'язок механічно. Не слід також забувати і того, що населення було цілком свідоме того, що коли в якійсь виборчій дільниці буде, наприклад, забагато скреслено кандидатів, то йому не оминати пізньої фільтрації органів НКВД" .

IV. Інші види політичного тиску на населення

Продподаток, контракція, "експертний" хлібоподаток та "буксирні бригади" і "активісти комблади" на селі

"Експертний" хлібоподаток /порух звичайного продподатку/ накладався на заможні селянські господарства, що мали в своєму посіданні більш ніж 10 га рільної землі та користувалися ще до того виробничими верстатами: вітряки, вальцові млини, крупорушки, молотильні агрегати, трактори "ТН" /Фордзон-Путіловець/ і т.ін. Цей податок фактично застосовано перший раз у 1926 році, але в наступних роках і до часу повної ліквідації таких господарств /1929 р./, він широко застосовувався вже і щодо менших господарств, що мали в своєму посіданні 8 і більше га рільної землі, або користувалися найманою працею - хоч би у вигляді тим-

часового використання поденних поліельниць на баптани, тютюновій плянтації, чи десь в іншій ділянці с/г праці, чи мали арендовану землю, чи то обробляли чужу з половини. Такі господарства вже вважалися "експлуаторськими" і тому вони теж підпадали під "експерт".

Хто ж власне визначав господарства, що підлягали т.зв. експертному оподаткуванню ?

В кожному селі при сільських радах утворено постійні комісії експертного оподаткування, що склалися із:

1. Голови місцевої сільради
2. Голови місцевого сільКНС
3. Упов.райвиконкомів /партійців/
4. та місцевих сільактивістів.

В часах непу голови сільрад обиралися на загальних зборах громади села і тому ще в тих часах можна було зустрічати голів сільрад із числа людей не відомо лояльних до комунізму.

Уповноважені райвиконкомів фактично давали всі вказівки згаданим комісіям про порядок праці, бо справи експертного оподаткування були справами таємного характеру. Спеціального декрету або ухвали уряду щодо порядку чи якоїсь норми "експертного" оподаткування опубліковано не було, а голови сільрад тоді ще не допускалися до справ таємного характеру. Виключно через це уповноваженим районських виконавчих комітетів і було доручено цю справу. Всі останні члени такої комісії були не більш не менш як лише інформаторами.

Списки визначених такими комісіями селян експертників передавалися пізніше в райвиконкоми на затвердження, а після затвердження - фінінспектори райвиконкомів доводили такому господарству план експертного податку збіжжям з певних с/г культур. Визначене в такий спосіб "експертне" господарство мало право оскаржити ухвали сільської комісії до райвиконкому, але подання такої скарги не звільняло скаржника від виконання накладеного експертного податку. Скарги на неправильне оподаткування "експертним" хлібоподатком розглядалися на засіданнях президії РВК з обов'язковою участю райпрокурора, але процедура розгляду скарги переводилася формально, без участі скаржника. Бували, бе-

зумовно, випадки, коли президія РВК касувала ухвалу сількомісії та райфінінспектора і звільняла експертника від податку, але коли таке господарство вже встигло частково чи то повністю здати хліб в державні склепи, то цього хліба вже назад ніколи не повертали. Склад експертних господарств визначався назавжди. В тих часах було багато таких фактів, що селяни - "експертники", виконавши одного разу такий податок та передбачаючи, що такий стан приведе його господарство до руйни, вже з послідуєчих роках відмовлялися від земельного наділу та намагалися довести норму землі свого господарства до 6-7 га. Такі селяни хибно уявляли собі, що це урятує їх від експертного податку, але від цього не було порятунку, бо раз визначене комісією "експертне" господарство - залишалось таким, аж до того часу, поки його не було повністю зруйновано советською владою.

Контрольні цифри експертного податку доводились РВК через ОБК та окрфінівдіями. Ці плани та цифри були зовсім таємного характеру і до сілрад не доводились. А в своїх мотивах окружні установи посилались на ухвали уряду, що заведення експертного оподаткування з'являється, мовляв, певною потребою держави, яка нібито взяла на себе зобов'язання перед закордоном на поставку збіжжя та до уряд не може переводити експорт хліба лише за рахунок самого продподатку, який призначений виключно для внутрішніх потреб країни. В цих заарядженнях прозоро натякалось, що до утворення урядом великих державних с/г підприємств - т.зв. "експертники" будуть з'являтися тільки продуцентами зернозбіжжя, яке держава має використати виключно для експорту, не закуп закордоном потрібного для відбудови промисловости устаткування і т.ін.

Якщо звичайний продподаток селянина державі в тих часах дорівнювався 4-6 центнерам з 1 га засіяної ним площі, то т.зв. "експертний" податок /поверх нормального продподатку/ дорівнював 8-10 центнерам з 1 га засіяної площі. Загалом виходило, що таке господарство повинно було здати разом 12-16 центнерів з 1 га засіяної площі.

Держава в тих часах широко послуговувалась для закупівлі с/г продукції торговельною мережею т.зв. "непманів", через яку

вона і скуповувала зайвий хліб селянина по цінах вищих від державних. Ці ціни в порівнянні із заготовчими державними цінами, були втричі більшими. Тому, власне, деякі господарства "експертників", не маючи в своєму господарстві потрібної кількості хліба, примушені були купувати цей хліб у "непманів", або ж сплачувати райфінінспекторам вартість свого експертного податку грішки, з розрахунку роздрібних ринкових цін на хліб. В роках 1927/28 комуністична влада вже визначала експертний податок не з обрахунку фактичних посівних площ, а робила це дуже спрощено, за своїм "гумором", і стала доводити ці ставки до таких розмірів, які з певністю не можна було виконати.

Експертний хлібоподаток, був начебто заведений урядом для поширення експорту зерна закордон і до мовляв, малі одноосібні господарства селянина /бідняка і середняка/ ніби не спроможні забезпечити цих потреб держави. Власне, визначені в такий спосіб "експертні" господарства і з'явилися фактично об'єктом пізнішого наступу влади на них, як на господарства куркульські. Експертні господарства вже тоді були фактично приречені до зруйнування, а їх господарі до знищення.

Контрактація

Контрактацію хліба, цукрових буряків, тютю у, лікарських рослин, сіна, соломи і т.д. породив в Україні виключно неп, а до цього в найбільшій мірі приватно-торговельні підприємства в своєму змаганні заохотити й притягнути до себе продуцента-селянина. З 1925 року запроваджують дуже вигідний з комерційного погляду /для обох сторін/ спосіб контрактційної купівлі с/г сировини і хліба. Кооперативні с/г кредитові товариства, тютюнові фабрики, цукрові заводи, заводи по переробці м'яти - лікарської технічної сировини і т.д., через своїх агентів в районах і на селі /ще зимового часу чи на весні/, кожного року укладали певні умови, в яких селянин зобов'язувався здавати тій чи іншій організації всю чисто частину своєї с/г продукції за обумовленими цінами.

Після того певна торговельна чи заготовча організація /під такі умови-контракти/ з початком весняних робіт видавали авансово певні суми на витрати виробництва селянина, а вже восени ці аванси перекривалися с/г продукцією селянина. Навіть з запровадженням колективізації система контрактації с/г продукції /тепер вже/ колгоспів лишалася незмінною та набрала вже інших форм і значення. Треба де тут ствердити, що контрактація часів непу - була справою виключно добровільною і переводилась в життя без найменшого тиску з боку влади.

Самообкладання

Крім заведеного в тих часах продподатку та експертного податку державі, селянство ще було обтяжено грошовими податками місцевої влади, як от: самообкладання і культзбір. Планові суми такого податку визначалися фінансовими інспекторами РВК та доводилися пізніше до виконання кожної сільради. Сільрада в свою чергу на загальних зборах громади, "приймала" та затверджувала їх, а далі і розподіляла по окремих господарствах. До того ж левину долю згаданих податків, і то засадничо в першу чергу, звалювала на плечі тих же "експертних" господарств, а вже решту розподіляла на всі інші господарства селян. За рахунок податку - самообкладання мав утримуватись весь місцевий урядуючий апарат: установи, лікарні, школи і т.д., а за рахунок податку - культзбір будувалися: школи, клуби, пересувні кіно і т.ін. У всіх випадках несплати згаданих податків, їх стягали сільські ради примусово, адміністративними заходами, через опис і продаж з прилюдних торгів майна неплатника. Рісилось це так тому, що згадані податки приймалися на загальних зборах громади села, а через те, мовляв, з неплатників його можна було стягати в безспірному порядку. Щоправда, в пізніших роках /1928-29/ такі справи вже стали, на вимогу райпрокуратур, передавати на розгляд народніх судів.

Буксирні бригади

Буксирні бригади утворювались із числа найбільш довіреного "сільського активу". Початок їх діяльності припадає на роки 1927-29, коли в Україні для заможних селян був запроваджений натуральний податок збіжжям. Це був перший крок комуністичної влади до зруйнування "куркульських" господарств. Господарства, що неспроможні були виконати "експертного" податку, попадали під "буксир" та контроль "буксирних бригад", які і перепроваджували за вказівками місцевих влад в такому господарстві обшук. Якщо при тім хліба не знаходили, то фінансовий інспектор району визначав такому "експертнику" суму грошової сплати державі, як компенсацію за невиконаний "експерт". А в разі несплати і цієї суми, - "буксирні бригади" робили опис майна і господарських будівель боржника та незабаром спродували його з прилюдних торгів, і то, як звичайно, по дуже низьких цінах. Здобуті в такий спосіб гроші фінансові інспектори зараховували на покриття податку експертника. Особливо жорстокою акцією буксирних бригад, була "праця" в часах розкуркулювання селян /1929-30 рр./ та повної конфіскації їх майна. Коли вже не стало куркулів, - "буксирні бригади" вишукували "підкуркульників" - "шелтунів", та інколи вже й середняків. Але тут також слід ствердити, що "буксирні бригади", виконуючи свою згубну працю, мали від неї і певні особисті користи, як от: привласнювали абож купували за безцінь хліб, сіно, одяг, речі хатнього вжитку, будівлі і т.ін. Советська влада добре знала про це, але цього не приборювала, бо цим вона стимулювала ту акцію і вважала навіть законною винагородою для "буксирних бригад", які працювали, здійснюючи гасло - "Грабуй нагробоване". Частенько ограбоване "буксирними бригадами" господарство "експертника" на весну лишалось без посівного матеріялу, або с/г реманенту.

Сільські активісти

Мінялись часи, але, утворений на початку окупації України, сільський актив, міняючи назви, продовжував жити та завжди зручно використовувався комуністичною владою для своїх міроприємств на селі: ліквідація церкви, розкуркулення, оформлення "позик" і т. ін. Під висловом "сільські активісти", слід розуміти позапартійних поплентачів комунізму в Україні. В роках 1928-31 до складу "сільських активістів і буксирних бригад" - советська влада почала долучати вже і сільську інтелігенцію - учителів, лікарів, агрономів, а також службовців советських установ, комсомольців і т.д. Все це робилось з метою надати більшого авторитету старому активу та щоб зробити враження на селянство і взагалі на людність, що, мовляв, усі підтримують міроприємства комуністичної влади в ліквідації "капіталістичних" елементів села. Щоправда, нові члени активу не завжди виконували такі навантаження з доброї волі, а все робилось під певним психологічним тиском з боку місцевої влади, яка цим самим намагалася певну долю відповідальности за свої злочини звалити на не цілком лояльну до советської влади сільську інтелігенцію.

"Непмани, торговці та інші капіталістичні елементи села і міста"

Як відомо, в часах непу головними постачальниками промислових виробів та краму на селі були переважно приватні торговці і частково сільські споживчі т-ва, побудовані на павших вкладах членства. Сільсько-господарські кредитові т-ва, хоч і вважалися належними до державно-кооперативної системи, фактично були так само побудовані на вкладах пайщиків-членів. Пайщиком-членом с/г т-ва міг бути кожний, хто сплачував 75 карб. пая. /Були безумовно серед пайщиків і такі, що вкладали більші суми. Але окремий пай на Полтавщині дорівнював 75 карб. та міг бути замінений 5 пудами жита/. Сільсько-господарські кредитові т-ва користува-

лися кредитами держави, а до головних їх завдань входило - кредитування та позички селянству для розбудови їх індивідуальних господарств.

Крім цього с/г т-ва, як і споживачі т-ва в Україні, через свої низові клітини переводили ще й закуп у селянства основних видів сировини для потреб промисловости: тютюн, цукровий буряк, м'ята, конопля, лен, лікарські рослини і т.ін. Вся система с/г кооперації, споживчих т-в, як також приватня торгівля, мали свій початок і кінець. Всі вони в часах непу спромоглися на великі успіхи, побільшивши свої капітали та розбудувавши торгівлю переважно закупом і продажем державі сировини і зокрема зернозбіжжя селянства. Єдиними конкурентами с/г т-в і споживчої кооперації були приватні торговці - "непмани".

Прикінчуючи неп, комуністична влада поряд з експропріацією "непманів", привласнила собі пізніше і всі капітали с/г т-в, як і споживчої кооперації, перебравши їх до рук держави, як і всю торгівлю. При цьому широко про це не розголошувалось. Непманів держава дослівно задушила, завівши в 1925 році непомірно високий податок з обігу. Крім того на них стало поширюватись ще й т. зв. "Самообкладання і Культзбір" на потреби місцевих РКК чи міськрад. А коли, наприклад, "непман" викручувався з податку, то на нього спритні фінансисти вишукували інші заходи. В 1925 - 1929 рр. - советська влада так фінансово виснажила "непманів", що вони не лише втратили все те, що набули від торгівлі в часах непу, але втратили й все нерухоме майно, яке мали в своєму посіданні в часах воєнного комунізму. Урядові податкові діячі, все це весело називали "подотримкой частного сектора под 000".

Зруйнувавши в такий спосіб систему приватної торгівлі, влада не обмежилась однією лише ліквідацією їх матеріальної бази, але вона застосувала до них ще й всю силу свого терору, знищивши їх пізніше фізично, "негласно", в концтаборах СРСР. Українська кооперація /с/г кредитові т-ва і споживча кооперація/, за своєю організаційною структурою, була рухом незалежним і тому небезпечним для партійно-комуністичного абсолютизму. Виключно тому в скорому часі, ще перед 1930 роком, кооператори, слідом за непманами, були заслані до концтаборів. Така ж доля спіткала

т.зв. "Церабкоопи" - кооперативи робітників міста. Були репресовані і безслідно зникли відомі кооператори в Чорнуському районі: 1. Кривчун, Степан із с. Ковалів Чорнуського р-ну, 2. Кривчун, Марко із с. Ковалів, тогож району, 3. Полях, Федір, із м. Чорнухи, 4. Шентун, Федір із м. Чорнухи, 5. Кочур, Дмитро з с. Пізники, 6. Шостах, Захарій з м. Чорнухи та інші.

.Сільськогосподарська комуня "Незаможник" /1923-1927 рр./

На загальному фоні непу особливу увагу приділявано урядом розбудові т.зв. сільськогосподарських комун. Організація таких комун була певним експериментом комвлади, що хотіла показати одноосібному селянству України вигоди такого способу господарювання. Комуни часів непу - мали б бути "прообразом" майбутнього життя с/г робітників країни комунізму. Такі комуни утворювались не обов'язково в кожному районі: їх засновували там, де для того були всі необхідні передумови. Історію однієї такої комуні я й хочу тут згадати.

Луговицька комуня "Незаможник", Чорнуського району на Подільщині, була заснована 1922 року на землі колишнього хуторного маєтку дідища з с. Бондарів - Омелька Павленка. Ом.Павленка розстріляла ЧК в квітні 1922 року в м. Чорнухах нібито за зв'язки з українським підпіллям і партизанами. Ініціативною групою, що взялася за утворення комуні "Незаможник", була "знаменита" Луговицька ком"ячейка, на чолі з її секретарем Лукою Петровичем Обенком та найактивнішими членами її, як от І.І. Крапник, В.Тераном та іншими. До комуні належали також і позапартійні мешканці с. Луговиків, що в своїй більшості несвідомо ставали на службу окупаційної влади.

Перебравши все хуторне господарство дідища Ом.Павленка, себто: тягло, с/г реманент та посівний матеріал, комунари в складі 16 родин і засіли тут з метою показати навколишньому селянству, як слід господарювати - колективно, комунною.

Провідний склад комуні "Незаможник" у своїй більшості скла-

дався із прихильників комунізму, що жили мріями про ту "загірну комуну", до якої мав начебто привести всіх комунізм. Власне тому всі комунари та їх родини завзято і з посвятою розбудовували своє господарство. Мавчи порівняно невелику площу рілної землі, всього орієнтовно 170 га, а крім того 10 га тютюнової плантації, комуна на протязі 1927-1928 рр. інтенсивно розбудовувалась і навіть спромоглася за цей час побудувати на 10 родин будинок-гуртожиток, їдальню та насадила 15 га молодого саду.

Як звичайно, після закінчення кожного с/г року на загальних зборах комуні провадився розподіл наслідків річного господарювання.

Провадився такий розподіл приблизно за таким принципом: після відрахування певних відсотків з прибутків у неподільний фонд комуні, виділення насіннєвого і фуражного фондів, виділення щорічних внесків на покриття позичок державі, виділення фондів спільного прохарчування тощо, певна частина грошових і натуральних прибутків визначалася для розподілу між членами комуні. В комунах того часу "платня по потребі" це на практиці не застосовувалась, і якщо с/г комуні такого типу були для окремих комунарів певним ідеалом, то для комуністичної держави вони в кожному разі це не були цим ідеалом. Комунари в таких комунах, відома річ, прагнули перш за все, до людських форм існування та до відповідного людській стандарту життя, а все це, як відомо, не було в згоді з вимогами політбюро. Сільсько-господарські комуни часів непу, як і одноосібні господарства селян, були зобов'язані урядом виконувати встановлені норми хлібоподатку та інші державні зобов'язання. Місцева влада ставилась до комун дуже прихильно та уможлиблювала їм різні полегші. Особливо це було помітним у часах руйнування владов т.зв. "експертних" господарств.

Комунари, наприклад, за безцінок купували з прилюдних торгів /що їх переводили фінансові інспектори райвиконкомів/ тягло, рогату худобу і т.ін. від селян "експертників", що не виконували експертного податку. Комуни в такий спосіб обростали матеріально, і то не тільки комуни, але й окремі комунари.

Керівники комун, очевидно, помилково уявляли собі, що такий стан буде тривати довго, та що система комун навіть буде поширена. Але всі ці передбачення не справдилися. Комуністична партія і уряд СРСР вимагали якнайбільше продукції зерна і то при умовах якнайменших витратів, тоді, як у комунах /на їх думку/ - комунари дбали більше за свій особистий добробут "сьогодні" і незгідні були даремно працювати та терпіти злидні в ім'я не зовсім реальних планів своїх вельмож, розрахованих на далеке "рожеве" завтра.

Ці засадничі розходження між "мрійниками" комун і комуністичною владою досягли свого найвищого напруження в часах колективізації селянства, бо комуни намагалися зберегти свою незалежність та зовсім не погоджувалися з тим, щоб їх було зрівняно в правах з колгоспниками й закріпачено в колгоспах, як дармову робочу силу.

Згадані розходження і потягли за собою ухвалу політбюро про ліквідацію комун та їх злиття з колгоспами. Ухвалу ЦК ВКП/б/ і політбюро в справі комун в Україні оголошено в пресі не було, а с/г відділи обкомів, для того, щоб заспокоїти пиху найбільш активних комунарів, майже всіх їх нізніше використали на чоловічих посадах в новоутворених колгоспах та частково радгоспах. Згадувана тут комуна "Незаможник" в 1930 році була перетворена в звичайний колгосп, зберігши лише свою назву. Там же залишились і всі "дрібненькі", яких в такий спосіб стали називати комунарами-колгоспниками.

Подібна історія спіткала і з.зв. Яцинівську комуноу, що знаходилась біля с. Яцил, Пирятинського р-ну на Полтавщині.

А мрійники комунари "Незаможника" - Лука Обенко, Іван Крамний, Василь Таран, Грицько Гриценко і ін., залишивши свою комуноу, обняли в Чорнузькому районі відповідальні посади. Гриценко навіть був /перед останньою війною/ першим секретарем Чорнузького райпарткому.

Колективізація. Нищення селянства та "класів"

Про жертви і матеріальні втрати, що їх понесло селянство України в часах т.зв. колективізації, вже списано цілі гори паперу. А про трагічність селянства в СРСР назагал сказано багато. Згадуючи про ті часи, можна прийти до таких висновків:

1/ Нищення трудового селянства в СРСР підготовлявалося довго і план дій щодо селянства був розроблений в найменших деталях. Експропріяція трудового селянства була завчасно запланована урядом Москви, а пограбовані в такий спосіб матеріальні цінності селян повинні були з'являтися основним вкладом в індустріалізацію СРСР.

2/ Колективізація переводилась певними етапами, при чому примусово. Ніяких норм щодо розкуркулювання і колективізації офіційно урядом подано не було.

3/ Використовуючи такий стан, комуністи на місцях мали вільну руку і тому доля селянства в той час в найбільшій мірі залежала від їх настрою.

4/ Ніяких "перегибів", як і ніяких "головокружених от успехов" по суті, не було. Стаття Сталіна - це лише пропагандивний трюк для дезорієнтації опінії закордону. Про все це найкраще розповідають документи:

а. XV з'їзд ВКП/б/ у грудні 1927 року остаточно схвалив рішення "про політичну перековку психіки мас та про "добровільну" колективізацію всього селянства СРСР.

Ця постанова викликала підготовку для переведення "ї на місцях. Збентежене селянство прийняло стан поготівлі та зовсім не слухало облудливих і підступних роз'яснень різних пропагандистів. До ЦК ВКП/б/ з райкомів та окружкомів партії попливли "Політико-Кон'юнктурні огляди", в яких сигналізовано про нехить та ворожість переважачої більшості селянства щодо колективізації.

б. 16 лютого 1928 року президія ВЦВК-СРСР ввнесла цілком таємну ухвалу під числом 14/27 про надання III. ОГПУ особливих повноважень для покарання найменших проявів контрреволюційної ді-

яльності та ворожої до влади пропаганди. Додаткові до цієї інструкції роз'яснення НКЮ і ОГПУ-СССР не залишали жодного сумніву, що вістря цього закону буде спрямоване проти трудового селянства.

в. XVI з'їзд і партконференція ВКП/б/ у квітні 1929 року затвердили, як відомо, т.зв. "оптимальний" варіант 1-ої сталінської п'ятирічки /1929-1932/, цебто план загальної індустріалізації країни. На цьому з'їзді було власне проклямовано початок масової колективізації с/г країни, при чому знову таки нічого не було сказано про самий порядок чи якісь норми розкуркулення.

г. А вже 27 грудня 1929 року Сталін виголосив нове гасло "про ліквідацію куркуля як класу" на базі колективізації. Це гасло 1930 року "Про темпи колективізації та міроприємства держави щодо допомоги колгоспному будівництву". Гаслом з 27.12.1929 р. всі колишні селяни "скепертички" були остаточно приречені до знищення.

Реалізація цієї постанови: Зима 1929-1930 років. Чорнухський район. В районі, в селах і куторах, шаліють нестримні акції різних пропагандистів, комуністів, активістів і т.д., що намовляють, обробляють, тиснуть до "добровільного" вступу в колгоспи селян. Селянство не піддається і на тиск комуністичної влади рішуче відповідає спротивом. Селяни нищать худобу, підпалюють господарства, спродують за безцінь дрібну худобу, ховають в ямах рештки зернозбіжжя, нищать с/г реманент і т.ін. Маси селянства готові до спротиву. Тим часом по містах військові частини приведено в стан поготівля. І от тоді, щоб попередити можливе загальне повстання людности, Сталін примушений був виступити зі своєю відомою статтею, "Головокружение от успехов"/"Правда" № 60 2/III - 1930 р./.

Проте ніякого успіху тоді це не було, він прийшов дойно пізніше. Стаття Сталіна була скорше тактичним кроком, щоб виявити остаточно всіх тих, хто був проти колективізації. Наївні люди, припускаючи, що замочатковано відступ, почали інтенсивно і масово виходити з колгоспів, а з тим забирали назад своє тягло і ре-

манент. Місцеві комуністи розгубились ... і лише одне ГПУ зберігало спокій та інтенсивно готувалося до "ударної" праці.

Після короткого полегшення тиск знову було посилено, а широке стосування терору дало свої наслідки. Якщо 1929 року колективізованих господарств в Україні було лише 5,6 %, то вже в 1931 році цей відсоток збільшився до 64,7 %. /"Сельское Хозяйство СССР, 1935 г. Москва/.

А досягнуто все це було приблизно такими методами. Грудень м-п 1930 року. В районі провадиться на широку скалю кампанія за вступ селян в колгоспи села Білоусівки Чорнуського р-ну. По кутках села організовано т.зв. "десятки" селян. Вони повинні були довечора збиратись десь в одну хату для вивчення статуту с/г артiлі від 1.3.1930 року. Відповідальним за явку всієї десятки було виділено селянина Мележика А.А., що сам входив до цієї десятки. Після декількох стачних зборів нарешті прийшло до виверження: представник району Йосип Коломієць став запитувати кожного присутнього персонально, чи записується в колгосп? Ситуація ставала поважною. Й. Коломієць запрошував кожного підходити до столу і підписуватись у списку про добровільний вступ до колгоспу. Виходило насправді ніби вільно, але під тиском. І от під таким тиском дехто з селян навіть вже підійшов був до столу з наміром підписатись, але в цей момент один із присутніх - Баглай К.С. промовив: "Козаки, не здавайтесь!" Цього було досить. Люди відмовились підписуватись. Й. Коломієць запропонував збори закрити, людям розійтись, а К.С. Баглаю було наказано залишитися у хаті. Тієї самої ночі його відправили в м. Чорнухи, а де пізніше про нього і слід пропав. Другого вечора із с. Білоусівки було заарештовано ще 20 чоловік, які противились колективізації. Після таких крутих заходів справа із вступом до колгоспу в цьому селі посунулася успішно і швидко вперед. /Цей факт записаний із слів селянина цього села Мележика А.А., що проживає тепер у Західній Німеччині/.

В цілому районі було заарештовано біля 300 селян, що їх тимчасово було примічено в м. Чернухах. Пізніше деяку частину з них було відправлено до тюрми в Лубнях та засуджено трійкою ПП.ОГПУ до концтаборів. Така була доля голів родин "розкуркуле-

них". Їх родини були виділені із сіл району, навантажені на по-
тяги та вивезені кудись на Урал.

Спеціальну постанову ЦК ВКП/б/ від 5 січня 1930 року "Про
темпи колективізації та міроприємства щодо допомоги держави
колгоспному будівництву" в советській пресі було опубліковано
лише частково, в тій частині, де була мова про міроприємства,
що намічали провести уряд і ЦК ВКП/б/ за рахунок держави:

1/ Поширення функцій с/г банку СРСР по кредитуванню кол-
госпів, по фінансуванню МТС /капіталовкладання на т.зв. "Енер-
гетику" с/г країни і т.д./.

2/ Утворення в Москві т.зв. "Трактороцентру"

3/ Механізація с/г країни шляхом організації МТС і додат-
кової мережі радгоспів та підсібних господарств.

4/ Організація мережі с/г закладів по підготовці агроно-
мів та механізаторських кадрів МТС, радгоспів і т.д.

5/ Підготовка комуністичних кадрів для обсаджування відпо-
відальних посад в новоутворених підприємствах.

Але зовсім не було згадки про те, що цією постановою дано
вказівку на місця про експропріацію та перебрання до рук держа-
ви нерухомої власності винищуваних селян.

Нижче подаю, з архівних матеріалів Чернуського РВК, розпо-
рядження про облік та перебрання під охорону сільських рад май-
на і будівель "куркульських" господарств в час їх ліквідації.

Чернухский РИК

Секретно

Март м-ц 1930 года

Всем Председателям Сельсоветов

Копия: Чернухскому Райпрокурору

Несмотря на данные ранее указания о порядке отчуждения и
охране конфискованных властью кулацко-экспертных хозяйств, во
многих с/с эти указания не выполняются так, как этого требова-
лось постановлением ЦК ВКП/б/. Правительство крайне возмущено
таким положением и требует от местных властей применения более

жестких мер, - вплоть до отдачи под суд виновных председателей с/с. А поэтому вынуждены еще раз напомнить об этом, как и требуем от вас полного выполнения данных вам указаний о взятии на опись имущества раскулаченных хозяйств. Причем один экземпляр такой описи должен быть направлен в райисполком, а один остается у вас в делах с/с.

Напоминаем, что без ведома РИК не может быть разобрано ни одно строение, а особенно те из них, которые укрыты железом или же черепицей. Что же касается переноса построек из быв.кулацких хозяйств на организовываемые колхозные дворы, то все это должно иметь санкцию зав. райзо района.

Категорически запрещаем кому бы то ни было раздавать конфискованную домашнюю утварь, мебель, птицу, инвентарь и т.д. Все это должно быть передано по актам колхозному хозяйству как и весь посевной материал. Последний раз предупреждаем председателей сельсоветов: с. Луговиков т. Мищенко, с. Ковали т. Бугорского и с. Белоусовки т. Друженец, что если они не прекратят разбазаривания отчужденного имущества, дело на них будет передано райпрокурору для привлечения их к судебной ответственности.

Председатель РИКа

/Липинский/

Зав. Райземотдела

/Очередько/

Секретарь /Танчик/

А в цей час на краєвих садибах розкуркулених селян утворювались колгоспні двори, а де на інших руйнували і перевозили на ці двори комори, склепи, сараї і т.ін. Найкраще господарство м. Чорнух /З.Г. Шостака і кол. "непмана" Айзика Волошоника/ відвели під садибу Чорнуської МТС.

Все це називалось - допомогою держави колгоспному будівництву. Так виглядала на загаль перша фаза переходу с/г країни від "індивідуальних форм землекористування до колективних і соціалістичних форм". Селянство все ж не було переможене - воно лише мовчазно підкорилось своїй долі та силі терору комуністичних змовників.

Пояснення скорочених назв

- Комбед : Походить від російського слова "Комитет бедноты". В Україні їх називали КНС /Комітет незаможних селян/, поділялись вони на: СільКНС, РайКНС, ПовітКНС та пізніше ще й ОкрКНС.
- Уездполитбюро: Після офіційного проголошення уряду Москви про ліквідацію ВЧК, довгий час ще після цього, аж до утворення т.зв. "УБ"юстиз", виконували обов'язки і функції ЧК.
- УБ"юстиз : "Уездные бюро юстиции" . Після скасування ЧК "УБ"юстиз" мали перебрати на себе всі функції судової влади в повіті.
- Уезднарсуд : Ці суди було утворено при кожному повіті. На відміну від заочайних волосних та районних нарсудів, вони мали право застосовувати кару смерті через розстріл.
- Уездпродком: Уездный продовольственный комитет.
- Окр.Отд.ОГПУ: Округной отдел Объединенного Государственного Политического Управления.
- Учосо ОГПУ : Учетно-осведомительный отдел ОГПУ.
- КРО ОГПУ : Контр-разведывательный отдел ОГПУ.
- ЭКО " : Экономический отдел ОГПУ.
- ПН " : Полномочные представители ОГПУ.
- С/О і С/С: Секретные осведомители, секретные сотрудники ОГПУ
- О.П.К. : Округной партийный комитет.
- О.И.К. : Округной исполнительный комитет.
- Р.И.К. : Районный исполнительный комитет.
- Р.П.К. : Районный партийный комитет.
- Председатель с/с: Председатель сельского совета.
- Уезд.Военком.: Уездный военный комиссар.
- ГУВУЗ : Главное управление военно-учебных заведений РККА.

Іван Василевич.

ЧИ ІСНУЄ В СРСР СОЦІАЛІЗМ ? х/

Праця проф. М. Василь'ва цінна своєю глибокою аналізом со-
ветської господарської системи та її рафінованої структури ек-
сплуатації і поневолення трудових мас населення.

Єдине недотягнення згаданої праці, - це, на нашу думку,
хибна теоретична характеристика советського господарського й
соціального ладу.

В своїй статті проф. М. Василь'в послуговується без ніяких
застережень офіційною більшовицькою пропагандивною терміноло-
гією, називаючи, наприклад, советську тюрму народів "соціаліс-
тичною" державою, державні капіталовкладання, вимушені безогляд-
ною експлуатацією людської праці, - "соціалістичним нагромаджен-
ням", а рабські продукційні відносини - "соціалістичними відно-
синами".

Автор рішуче не погоджується з визначенням цілої советської
господарської і соціальної системи як державного капіталізму. На-
томість він називає советський господарський устрій "послідовно
соціалістичним", бо в ньому, мовляв, здійснені дві основні вимо-
ги соціалізму : а/ "усуспільнення всіх засобів - знаряддів ви-
робництва і передача їх в руки держави" і б/ "повне планування
всього народнього господарства".

Але щодо соціальних відносин в СРСР, де, згідно з больше-
вицькими обіцянками, мало постати безкласове суспільство та усу-

х/ Репліка на ст. проф. М. Василь'ва "До питання про при-
роду советського господарського і соціального устрою", Українсь-
кий Збірник, Мюнхен 1956, кн.4, стор.87-110. Містимо її як диску-
сійну спробу умотивувати інший погляд на природу советської гос-
подарчої системи. Редакція.

нення всякого визиску людини людиною, мала постати нова психологія людини і нове відношення до праці та в наслідок того мав би значно підвищитися матеріальний рівень усіх працюючих людей в порівнянні до їх стану в капіталістичних країнах, - то ці соціальні відносини не тільки не покращали, але це значно погіршилися. Тому автор шукає нової загальної назви для цілої со-ветської системи, тобто для т.зв., на його думку, "послідовно соціалістичного" господарського устрою і зовсім суперечних йому соціальних відносин, та вкінці зупиняється на визначенні : "псевдо-соціалізму".

Ми не поділяємо погляду проф. М. Василь'ва.

Найперше тому, що він утотожнює без ніякого застереження поняття суспільства з державою, зглядно усуспільнення з удержавленням.

Усуспільнення засобів виробництва не є те саме, що удержавлення за всяких умов, особливо в країнах недемократичних, з диктаторським, деспотичним режимом, в якому державну владу виконує незначна меншість супроти волі більшості народу. Це видно особливо яскраво якраз на советському прикладі. Адже ж в СССР нема вільного суспільства, нема ніяких громадських, суспільних організацій, що існували б з вільної ініціативи і власної волі їх добровільних членів та під власною вільною самоуправою членства. На місці суспільства діє, керує всіма ділянками господарського, соціального і культурного життя, державна адміністрація, складена з панівної касті монопольної комуністичної партії, що, шляхом насильства й терору, захопила й держить диктаторську владу над поневоленими народами під фальшивою маскою т.зв. "диктатури пролетаріату". Такої рафінованої, тотальної, при тому модерної деспотії не знала досі історія людства.

Щоби в цьому складному питанні дійти до правильної теоретичної оцінки советської господарської і соціальної системи та при тому оминати самовільностей у наших теоретичних висновках, буде, на нашу думку, найпростіше опертися на думки творців т.зв. "наукового соціалізму", що їх сучасна большевицька диктатура вважає за непомильне першоджерело всіх "соціалістичних" мудростей: К.Маркса - Ф.Енгельса - В. Леніна.

К. Маркс і Ф. Енгельс чітко відрізняли поняття суспільства від держави і клали акцент на усупільнення засобів продукції як шлях до соціалізму. На думку Ф. Енгельса, після здійснення соціалізму держава мала б взагалі відмерти. Всю господарську, соціальну й культурну функцію людського життя мало б перебрати суспільство, без держави та її апарату примусу. Взагалі Маркс і Енгельс ставилися завжди з недовірою і нехиттю до держави.

Наприклад, Маркс у своїй критиці програми Німецької Робітничої Партії, ухваленої в Гота 1875 р. ^{1/}, висловив між іншим деякі характеристичні думки, що кидають світло на його ставлення до держави та суспільства. Так, наприклад, критикуючи в згаданій програмі вимогу Німецької Робітничої Партії до творення продукційних кооперативів за допомогою державної позики, К. Маркс сказав:

"Це є гілля фантазії Лясаля, що можна за допомогою державної позики збудувати нове суспільство так добре, як і нову залізницю".

"Що стосується теперішніх кооперативів, то вони мають лиш зарплату, оскільки є вони робітничим утвором, незалежним ні від урядів, ані від протекції буржуазії".

А до питання про "вольностеві основи держави" К. Маркс писав:

"Свобода полягає в тому, щоби державу з органу надрядного над суспільством перетворити в орган суспільству підлеглий, і також низні є державні форми свободніші і невільніші, по мірі того, як далеко вони "волю держави" обмежують".

"Німецька Робітничая Партія, - принайменше по її програмі, - показує, як неглибоко сидять у її шкірі соціалістичні ідеї, коли вона замість уважати існуючу суспільність / і це відноситься до кожного майбутнього суспільства / за підставу існуючої держави / або майбутньої для майбутньої суспільності / вважає радше державу за якесь самостійне єство, що посідає свої власні духові, моральні і вольностеві основи".

Чи не є це посереднім різким осудженням цілої сучасної большевицької протисупільної державної деспотії ?

Правда, той же К. Маркс дав таки хоч і посередньо кремлівській диктатурі значні формальні пропагандивні "аргументи" для

У Києві в Товаристві Університетської Молодьованки
- вийшов видонок "Культурна революція" № 176 д. 1936. В ньому йде мова
вже "наперед" про "диктатуру пролетаріату" і про "соціалізм" СРСР. Ця диктатура надзвичайно штудерно викорис-
товує всю соціалістичну фразеологію Маркса-Енгельса і, проголо-
шуючи назовні їх "науковий соціалізм" за непомильний, в прак-
тиці вона ніяк не соромиться його фальшувати й накручувати для
своїх потреб.

Поступ науки та господарського й суспільного життя виявив,
що не все вчення Маркса-Енгельса здержало пробу життя. Такими
"нереальними" й ненауковими є, наприклад, марксова філософія про
історичний матеріалізм, його соціологічне пророцтво про немину-
чу пролетаризацію більшості народу, про неминучу, автоматичну
переміну капіталізму в соціалізм, утопія марксового комунізму
і т.д. А вже найбільшою помилкою К. Маркса була мінута ним фра-
за про т.зв. "диктатуру пролетаріату" в перехідний період між
капіталізмом і комунізмом, яка й стала найціннішим параваном
для советської деспотії. Фразу про т.зв. диктатуру пролетарія-
ту висловив Маркс у вже згаданій його критиці Готської програ-
ми Німецької Робітничої Партії, не обґрунтувавши її нічим і ні-
коли більше про неї й не згадуючи. По його власній теорії про
неминучу пролетаризацію подавляючої більшості народу, пролета-
ріат мусив би був сам собою стати більшістю і тому не потребу-
вав би хапатися за ніяку диктатуру, бо поняття диктатури було й
є насильством меншости над більшістю. Уже по смерті Маркса Ф.
Енгельс старався згладити той "Lapsus Linguae" тим, що, мов-
ляв, К. Маркс мислив під "диктатурою пролетаріату" Паризьку Ко-
муну, де, як відомо, була демократична влада, вільно вибрана
всіма верствами населення Парижу ^{2/}.

Так, чи інакше, але одно є певне: ні К.Маркс, ані Ф.Ен-
гельс ніколи й ніде не висловлювали своєї думки за диктатуру
будь-якої однієї партії, чи взагалі за потребу існування моно-
польної партії. В їх "Комуністичному Маніфесті" ^{3/} вони це ви-
разно заявили словами: "Комуністи не є ніякою особливою партією
супроти інших робітничих партій".

В цьому відношенні "вірні" учні К.Маркса й Ф.Енгельса: В.
Ленін та його наступники вже явно думки своїх учителів зфальшу-
вали.

В справі удержавлення засобів продукції це ясніше висловив

свою думку Фр.Енгельс у своєму творі "Анти-Дюрінг" ^{4/}. Він писав :

"...Модерна держава, яка б як форма не була, є по суті капіталістична машина, держава капіталістів, ідеальний суцільний капіталіст. Чим більше продукційних сил перебирає вона в свою власність, тим більшим стає вона суцільним капіталістом, тим більше визискує вона своїх громадян. Робітники залишаються зарібниками, пролетаріями".

В одній примітці в тому ж творі Ф.Енгельс ще яскравіше висловлюється у справі удержавлення засобів продукції:

"Але оце нещодавно, відколи Бісмарк кинувся до удержавлення, постав якийсь фальшивий соціалізм, і тут і там перетворився навіть в угодливість / Wohlfühlerei /, що без стриму проголошує кожне удержавлення, навіть Бісмаркове, соціалістичним. І справді, якщо удержавлення тротону є соціалістичне, то Наполеона і Метерніха слід би зарахувати між основників соціалізму ... Та це не були в ніякому разі соціалістичні кроки, прями, чи непрями, свідомі, чи несвідомі".

Як бачимо, Ф. Енгельс не вважав удержавлення засобів продукції за здійснення соціалізму, і державу, яка удержавила б навіть усі засоби продукції, не називав соціалістичною.

Проф. М. Васильів відновляється називати советську систему державним капіталізмом. Дослівно він каже: "Визначення советської системи, як системи державного капіталізму, з логічного і методологічного боку не витримує жадної критики. В советському господарстві ми зовсім не знаходимо тих рис, що створюють найхарактеристичніші прикмети капіталістичного устрою". І він вичисляє 6 характеристик прикмет капіталізму: приватна власність, особиста зацікавленість, прибуток, конкуренція, стихійність господарства і вільний ринок. Все це правда, хіба за деякими виїмками, наприклад, "стихійности господарства", якій тепер модерний капіталізм щораз частіше ставить греблі за допомогою таки ... планування і капіталістичної держави. Приклад, хоч би із директивами уряду ЗДА щодо регулювання сільсько-господарської продукції ... і т.п. Та й конкуренція не є такою абсолютною ознакою капіталістичного ладу, як радше методом для опанування ринку. Модерний капіталізм навіть усуває конкуренцію шляхом організації картелів і трестів, де це йому вдасться. Але від

того капіталізм не перестав бути капіталізмом. Капіталізм не виключає монополій, як державних, так і приватних.

Поступ капіталізму від часів К. Маркса до нині зазнав великих змін у напрямі його сучасного, так би мовити, усупільнення. Тому й "Капітал" К. Маркса вимагав би вже значного "відмолодження" ^{5/}. Але це між іншим.

Згадані характеристичні прикмети капіталістичного устрою, що їх подав проф. М. Васильєв, відносяться до приватного капіталізму, а не до державного.

Може хтось припускати, що це генерішні соціалісти-демократи, доби рятувати честь їх соціалізму, видумали окремий термін державного капіталізму. А це зовсім не так. Як ми бачили, вже Фр. Енгельс у 19-му столітті дав державі, що привласнює собі засоби продукції, назву "судільного капіталіста" /Гезамткапіталіст/.

Але пощо нам копатися у далекому минулому? Послухаймо радше, що про це сказав сам творець цілої більшовицької системи - В. Ленін.

У великій статті під наголовком "Про ліву дитячість і дрібнопоміщанськість" ^{6/}, опублікованій у "Правді" від 9. до 11. травня 1918 р., Ленін докладно з'ясував свої давніші погляди ще з 1917 р. про необхідність тотального удержавлення в Росії всіх засобів виробництва і дуже гостро виступав проти "лівої" опозиції всередині партії, що вбачала в тому небезпеку для соціалізму. Тоді Ленін не казав, що удержавлення є рівнозначне з соціалізмом. Навпаки, він підкреслював, що Росія мусить перейти стадію державного капіталізму. В тих статтях він ні разу не називав того удержавлення, наприклад, державним соціалізмом, але вживав термінів: "державний капіталізм", а навіть "державний монопольний капіталізм", або "державний великокапіталізм". Дослівно В. Ленін писав:

"Державний капіталізм був би величезним кроком вперед ... Державний капіталізм стоїть поперше без порівняння вище ніж наше теперішнє господарство. Подруге, він не представляє для совєтської влади абсолютно нічого небезпечного, бо совєтська держава є державою, в якій є забезпечена влада робітників і бідного населення ... В Росії переважає тепер якраз дрібнопоміщанський

капіталізм, від якого йде той самий шлях, як до державного великого капіталізму, так також і до соціалізму ... Ви будете бачити, що державний монополярний капіталізм у справжній революційній демократичній державі неминуче означає один крок і кілька кроків до соціалізму. Бо соціалізм є ніщо інше, як найближчий крок через державний капіталістичний монополярний ... Державний монополярний капіталізм є цілковитою матеріальною підготовкою до соціалізму, є передсінком до нього ..."

При тому всьому В. Ленін ще дав практичні вказівки, якими методами має бути встелений шлях до того "передсінка соціалізму". В згаданій статті він продовжував:

"Як довго в Німеччині ще запізнюється вибух революції, нашим завданням є вивчити в німців їх державний капіталізм, його всіма силами в нас присвоїти, не зупиняючися перед ніякими диктаторськими методами, щоби це присвоєння здійснити ще швидше, ніж Петро Великий здійснював побороквання нехиті варварської Росії до західної культури, при чому не лякатися ніяких варварських метод у боротьбі проти варварства".

Й. Сталін і його соратники здійснили цей заповіт В. Леніна точно, рішуче й жорстоко та збудували в СРСР справжній тотальний державно-монополярний капіталізм.

Думаємо, що після того нам з проф. М. Василь'євим не залишається нічого іншого, як погодитися з поведінкою ленінською характеристикою природи соціальної системи.

Залишається тільки відповісти на питання, чи в міжчасі ця державна монополярно-капіталістична система не еволюціонувала в бік соціалізму, чи пак комунізму, як це тепер запевняють ленінсько-сталінські наступники. Відповідь і нині звучить тільки так : ні . В СРСР немає соціалізму, такого, як його розуміли і розуміють європейські ідеологи та навіть К. Маркс і Ф. Енгельс. Натомість діє там пораз більш удосконалений державний монополярний капіталізм, що ним необмежено диспонує диктаторська верхівка монополярної компартії. Ця владна експлуататорська каста удержавила не тільки всі засоби виробництва, всі давніші господарські, громадсько-суспільні, культурні, наукові, навіть спортові і релігійні організації, але й усіх людей від коліски до

могили. Нема в СРСР вільного суспільства, вірніше, - нема такого суспільства, що могло б виявляти свою думку, ініціативу, чи взагалі свою волю незалежно від "всім керуючої" компартії. В таких умовах не може бути й мови про якесь усуспільнення засобів продукції, про якийсь суспільний капітал, бо в советській дійсності хоч є капітал і засоби продукції, але бракує самого підмету - вільного суспільства.

Поступ соціалістичної думки еволюціонував до іншої інтерпретації самого поняття "усуспільнення", під яким ще нині багато людей хибно розуміє обов'язкову загальну ліквідацію всякої приватної власності та будь-якої приватної ініціативи. Як показує дотеперішній політичний досвід соціалістичного демократичного руху, в демократичних країнах, в яких соціалісти є при кермі держави, усуспільнення зовсім не виключає приватної власності і приватної ініціативи. Воно прагне, шляхом загального державного планування і державно-суспільної контролі, до скерування цілої народньої господарки на користь усього суспільства. Соціалісти-демократи вимагають удержавлення тільки головних ключових господарських ділянок, як, наприклад, копалень, залізниць, банків / і те не всіх/ і т.д.

Також і державне планування не є ще ніяким показником соціалізму. Бо можуть бути різні цілі планування, як, наприклад, советське мілітаристично-імперіялістичне, зовсім суперечне до планування справжнього соціалістичного, єдинок метою якого - задоволення потреб усього населення країни. А таке планування переводиться не лише диктаторським планувальним центром, а шляхом суспільної децентралізації, з узгодженням кожночасних вимог вільного ринку - попиту й пропонування.

Бібліографічний показник

- 1/ Kritik Karl Marx am Gothaer Programm в перевиданій книжці під назвою: Das Gothaer Programm, Bollwerk-Verlag Karl Drott Offenbach & M., 1947, S. 147 u. 148.
- 2/ Передмова Енгельса 1891 до історії Маркса про громадянську війну Франції.
- 3/ Karl Marx und Friedrich Engels "Das Kommunistische Manifest", herausgegeben von der Sozialistischen Partei Österreichs, Copyright 1945 by SPÖ, Wien I, S. 21.
- 4/ Friedrich Engels : "Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft"; Gesamtausgabe des Marx-Engels-Instituts in Moskau; S. 288.
- 5/ Paul Sering : "Jenseits des Kapitalismus".
- 6/ Lenin, Sämtliche Werke, Band XXII, S.577, "Über linke Kinderrei und Kleinbürgerlichkeit", Marx-Engels-Lenin-Institut in Moskau.

ЗМІСТ

		Стор.
<u>Г. Корчинська.</u>	Три або чотири закони діалектики	7
<u>П. Феденко.</u>	Микола Скрипник	46
<u>Є. Гловінський.</u>	Советська концепція розвитку народнього- го господарства України	69
<u>П. Лихо.</u>	"Советская власть на местах"	99
<u>І. Василевич.</u>	Чи існує в СРСР соціалізм?	173